

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра загальноправових дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»

Для здобувачів вищої освіти 2 курсу юридичного факультету,
що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти

Дніпро – 2019

Конспект лекцій підготував **Степаненко К.В.** – доцент кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Конспект лекцій обговорено та схвалено на засіданні кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету
26.06.2019, протокол №20

ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ ТА ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**(2 години)****ПЛАН ЛЕКЦІЇ:**

1. Поняття, система та функції міжнародного права, їх характерні особливості.
2. Джерела міжнародного публічного права.
3. Проблеми сучасного міжнародного публічного права.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про міжнародні договори України від 29.06.2004 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 50, ст. 540 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010

Додаткові рекомендовані джерела

1. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Курс международного права: в семи томах / редакционная коллегия: В.Н. Кудрявцев [та ін.]. Т. 1. Москва: Наука, 1989.
3. Курс международного права : учебник / В.Л. Толстых. М.: Волтерс Клувер, 2010. 1056 с.
4. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. 3-е изд., перераб. и доп. М.: 2005. 432 с.
5. Міжнародне право / Матіас Гердеген; пер. з німецької. Київ: К. І. С., 2011. 515 с.
6. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М.В. Буроменського. К., 2006. 336 с.
7. Міжнародне публічне право: Підручник. 2-ге вид. / за ред. В.М. Репецького. К., 2012. 437 с.
8. Ehrlich L. Prawo Narodow / L. Ehrlich. Lwow: Naklad i власnosc K.S. Jakubowskiego, 1932. Wydanie drugie. 651 p.
9. International law. Being the collected papers of Hersch Lauterpacht / ed. E. Lauterpacht. Vol. 1. The general works. Cambridge, 1970. 539 p.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою заняття є визначення поняття, системи та функції міжнародного права, їх характерні особливості, джерела міжнародного права, проблеми сучасного міжнародного права.

ВСТУП

Вивчення міжнародного права має давні традиції. Якщо не зважати на ідеологічні упередження, то слід визнати наявність достатньої кількості навчальної літератури з цього предмету. Україна стала більш активним членом міжнародного співтовариства. Більшість її зобов'язань стосується безпосередньо не лише державних органів забезпечення виконання міжнародних угод, а й кожного громадянина окремо. Водночас через ускладнення системи міжнародного права, розширення кола суб'єктів, посилення ролі впливу міжнародної громадської думки, зокрема неурядових міжнародних організацій, на розвиток міжнародного права, зростання ролі механізму міжнародно-правового регулювання в сферах, які ще недавно не були об'єктом міжнародного права, ускладнився сам процес засвоєння міжнародно-правових засад.

Конституція України, прийнята Верховною Радою України від імені українського народу 28 червня 1996 р., закріплює ставлення держави до міжнародного права, чинного в системі міжнародних відносин. У ст. 18 Конституції зазначається, зокрема, що "зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права". В лекції розглядається питання відмінності міжнародного права від національного права.

Проблема співвідношення міжнародного і внутрішнього права належить до однієї з центральних у теорії міжнародного права. Вона здавна привертала увагу юристів різноманітних правових шкіл із багатьох країн. Ідеї природного та римського права, погляди Г. Гроція, І. Канта, Б. Спінози та ін. зумовили значний вплив на виникнення та утвердження теорій співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права, що є актуальним і на цей час.

1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ФУНКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА, ЇХ ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Проблема визначення міжнародного права. Характерні риси міжнародно-правової системи в порівнянні з внутрішньодержавною системою права

В сучасному світі вченими запропоновано понад тисячу різноманітних визначень міжнародного права, але їм так і не вдалося дійти згоди навіть з найбільш принципових питань. Для прикладу можна навести дві крайні точки зору в розумінні міжнародного права.

Одна група вчених наполягає на тому, що **міжнародне право** – це система юридичних норм, які створені визнаними і вповноваженими на те суб'єктами міжнародного права і регулюють відносини між ними. Інша вважає, що **міжнародне право** – це сам процес прийняття і втілення в життя владних рішень. Він зводиться до одночасної реалізації трьох завдань: 1) застосування чинних норм міжнародного права; 2) ліквідацію небездоганних минулих правових рішень; 3) встановлення цілей у спільних інтересах суб'єктів і забезпечення їх засобами досягнення.

Для першої групи вчених більш важливою є статика міжнародного права, для другої – динаміка. Розуміння міжнародного права першими більше відповідає природі того права, яке функціонувало від Вестфальського миру 1648 р. і до Другої світової війни. Для нього характерна невелика динаміка змін, безумовне сповідання державного суверенітету, визнання волі та інтересу держави як основного фактора міжнародного правотворення. Після прийняття Статуту ООН міжнародне право розвивається надзвичайно динамічно, що служить підставою для обґрунтування другої позиції.

Отже, як один із варіантів можна сформулювати таке визначення: **міжнародне право** – це система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини, співробітництва, це рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами для реалізації спільних інтересів.

Характерні риси міжнародно-правової системи в порівнянні з внутрішньодержавною системою права:

1. Особливий спосіб створення норм: у міжнародному праві – самими суб'єктами права (насамперед державами), у внутрішньодержавному праві – законодавчими, виконавчими, а в деяких правових системах – і судовими органами;

2. Особливі суб'єкти права: в міжнародному праві – держави, міждержавні організації, народи і нації, що борються за незалежність (держави у стані утворення), державоподібні утворення і лише частково і в суттєво обмеженому обсязі фізичні особи; у внутрішньодержавних правових системах – як правило, фізичні та юридичні особи, органи державної влади й місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації, інші соціальні об'єднання;

3. Особливі предмети правового регулювання: в міжнародному праві – відносини між суб'єктами міжнародного права; у внутрішньодержавному праві – відносини між суб'єктами національної системи права, які перебувають у межах юрисдикції конкретної держави;

4. Особливі об'єкти права: в міжнародному праві – міжнародні відносини, які складаються з приводу певних матеріальних і нематеріальних благ; у національному

праві внутрішньодержавні відносини, які складаються з приводу тих самих благ і благ, що перебувають цілком у юрисдикції конкретної держави;

5. Особлива соціальна сутність права: норми міжнародного права мають загальнодемократичний характер, норми внутрішньодержавного права завжди збігаються з сутністю держави правотворця (соціалістичні, буржуазні тощо);

6. Особливий характер побудови системи права: міжнародне право – координаційна система права; внутрішньодержавні системи – субординаційні;

7. Особливі джерела права: в міжнародному праві – міжнародний договір, міжнародний звичай, рішення міжнародних міждержавних організацій і деякі інші; у внутрішньодержавному праві – закони та підзаконні акти;

8. Особливий порядок застосування примусу для дотримання норм міжнародного права: у міжнародному праві примус здійснюється самими суб'єктами права на індивідуальній чи колективній основі, на основі діючих принципів і норм у межах, зазначених чинними міжнародними договорами і звичаями; у внутрішньодержавному праві примус здійснюється тільки державними органами в межах повноважень, окреслених національним правом.

Предмет та об'єкт правового регулювання

На жаль, застосування термінів „предмет міжнародного права” і „об'єкт міжнародного права” ще не визначено, і те, що одні автори називають предметом, інші можуть називати об'єктом, і навпаки. Трапляються випадки, коли ті самі автори в різних публікаціях плутають визначення цих термінів.

Отже під **предметом (об'єктом) міжнародних відносин** розуміють *особливий вид соціальних відносин – міжнародні відносини, що мають міждержавний характер*. Це твердження різні автори формулюють по-своєму, проте різниця полягає тільки в тому, що одні автори не виходять за межі суто державних відносин, а інші – цю сферу розширюють, беручи до уваги відносини не тільки між державами, як основними суб'єктами міжнародного права, але й іншими – державоподібними утвореннями, націями, що борються за незалежність тощо.

Міжнародні відносини, їхній стан і тенденції глибоко впливають на міжнародне право. Було б неправильним стверджувати, що міжнародне право "обслуговує" міжнародні відносини, але безсумнівно враховує інтереси і потреби міжнародного товариства. Розвиток таких інститутів міжнародного права, як морське право, у тому числі право на економічну зону або ресурси континентального шельфу, врешті-решт є розширенням територіального суверенітету прибережної держави, що раніше не уявлялося можливим; розмежування повітряного і космічного просторів і, таким чином, встановлення державного суверенітету на висоту 100-110 км також відповідає новим, зростаючим потребам товариства держав; заміна поняття "родина цивілізованих держав" на поняття "міжнародне товариство" і включення до нього всіх без винятку країн нашої планети – все це відповідь на нові потреби відносин між державами.

Серед об'єктів правового регулювання сучасним міжнародним правом все більшого значення набувають загальнолюдські, або глобальні проблеми. У їх вирішенні заінтересовані всі держави незалежно від їхнього географічного розміщення, політичної, військової або економічної значимості. Всі вони мають брати участь в обговоренні і вирішенні вказаних проблем, у зв'язку з чим в доктрині

формується позиція про необхідність їхньої міжнародно-правової регламентації переважно методом консенсусу – загальної згоди. Практика діяльності держав у вирішенні глобальних проблем має безсумнівні досягнення. Мається на увазі кодифікація морського права, достатньо розроблена регламентація поведінки держав у космосі, додаткова регламентація правового статусу Антарктики з метою охорони цього унікального заповідника, розробка поняття "загальна спадщина людства" та ін.

Система сучасного міжнародного права, його галузі та інститути

Система міжнародного права – це порядок розташування принципів і норм у логічній послідовності або за предметом регулювання.

За своєю структурою сучасне міжнародне право є багаторівневим. Можна говорити про елементарний структурний рівень – структуру норми, компонентну структуру на рівні інституту і галузі міжнародного права. Крім того, слід мати на увазі, що сучасне загальне міжнародне право є ядром нині функціонуючої системи. Існують також регіональні міжнародно-правові комплекси (наприклад європейське право людини, право ЄС, комплекс міжамериканських норм права тощо), які регулюють специфічні міждержавні відносини країн конкретного регіону. Значною є кількість правових норм, які регулюють локальні, партикулярні відносини і які можуть не вписуватись в певний інститут, тощо. Міжнародне право являє собою не тільки багатофункціональну систему, а й структуровану. Звідси випливає, що структурні зв'язки за лінією норма – інститут – галузь – система становлять тільки одну сторону структурованості.

Сучасне практичне міжнародне право в такому спрощеному вигляді майже не функціонує. Нормативний масив міжнародного права структурований у багатьох площинах, зокрема у ієрархії його норм. Коли йдеться про ієрархічну структуру міжнародного права, доцільно виділити **основні принципи міжнародного права як головні провозутворюючі засади цієї системи права**. Поза основними принципами не може функціонувати жоден інститут чи галузь, і навіть система міжнародного права.

В міжнародному праві відіграють основну, часто основоположну роль загальносистемні інститути міжнародного права. **Загальносистемні інститути міжнародного права – це особлива сукупність норм, покликаних забезпечувати стійкість системи права**. У системі міжнародного права вони є тим ядром, навколо якого формуються галузі міжнародного права. До таких інститутів належать інститут міжнародної правосуб'єктності, інститут міжнародної правотворчості, інститут застосування норм міжнародного права, інститут міжнародно-правової відповідальності, інститут відновлення порушених правовідносин (інститут розв'язання міжнародних суперечностей) та ін.

Галузь міжнародного права – це комплекс однорідних норм певного функціонального призначення. У системі міжнародного права розрізняють основні, профільні, традиційні і комплексні галузі.

Практичною доцільністю керуються науковці, коли впроваджують поняття профільної галузі – це всеосяжний масив норм регулювання конкретного виду міжнародних відносин. Наприклад, у міждержавних відносинах з освоєння космічного простору задіяно норми права міжнародних договорів, права

міжнародних організацій, права зовнішніх відносин та ін. Але профільною галуззю в цій сфері виступає міжнародне космічне право. Профільним для міжнародних морських зносин є міжнародне морське право, для співробітництва у сфері повітряних сполучень – міжнародне повітряне право, в дипломатично-консульських відносинах – право зовнішніх відносин, у діяльності міждержавних організацій – право міжнародних організацій та ін.

Під традиційними галузями часто мають на увазі ті галузі які склалися ще в так званому класичному («старому») міжнародному праві: дипломатичне право, право міжнародних договорів, міжнародне морське право тощо.

Для, комплексних галузей міжнародного права характерне інтегральне, «міжгалузеве» регулювання складноструктурованих міжнародних відносин. Комплексні галузі є особливими асоціаціями норм права, які можуть функціонувати у сфері суміжних об'єктів правового регулювання.

Структурними компонентами галузей міжнародного права є інститути права. Як особливий відокремлений комплекс (сукупність) норм міжнародного права інститут регулює певний вид (підвид) міжнародних відносин відповідної галузі права. Іноді інститути регулюють міжгалузеву сферу відносин. У такому разі вони не є складовими певної галузі і функціонують як міжгалузеві, прикордонні інститути.

Елементарний поділ системи міжнародного права здійснюється на рівні норми права. Норми міжнародного права – це загальнообов'язкові, формально визначні правила діяльності суб'єктів міжнародного права, що встановлюють для них права та обов'язки, реалізація яких забезпечується юридичним механізмом.

Залежно від юридичної сили, функцій у механізмі міжнародно-правового регулювання, сфери дії, змісту та місця в системі права, особливостей зв'язку з конкретною ситуацією чи суб'єктами, їх поділяють на імперативні (норма, відхилення від якої неприпустиме і яку може бути змінено тільки такою ж наступною нормою; як правило, однозначно формулює права та обов'язки); диспозитивні (допускають відхилення від неї за взаємною згодою сторін, яких вона стосується, і якщо таке відхилення не зачіпає прав і законних інтересів третьої сторони); матеріальні (що регулюють конкретні відносини між суб'єктами права); процесуальні (що регулюють сам процес створення і застосування міжнародного права); універсальні (норми загального міжнародного права); регіональні (характерні для певного регіону); партикулярні (норми, обов'язкові для двох-трьох суб'єктів права, або такі, що діють в обмеженому просторі – локальні); ціль-норма, що фіксує бажаний стан у майбутньому); принципи (основні ідеї, узагальнені правила вищої юридичної сили); чітко визначені норми (ті, що чітко формулюють юридичні факти, права та обов'язки тощо); невизначені (такі, що дають право органам застосування права вирішувати справу з урахуванням конкретних обставин); альтернативні (дають можливість обрати правило поведінки або санкцію); факультативні (дають можливість застосувати іншу (не основну) норму, якщо при цьому не порушується законність) тощо.

Взаємовплив міжнародного та внутрішньодержавного права

Щодо взаємовпливу міжнародного та внутрішнього права то існує дві протилежні точки зору на цю проблему.

Перша група вчених (в більшості це були радянські вчені) стверджували, що між національною системою права та міжнародною немає будь-якої юридичної супідрядності. Вони вважали, що хоча міжнародні договори і сприяють утворенню нових норм і юридичних актів, але при цьому не відбувається перетворення міжнародно-правових актів і норм у національно-правові. Таку позицію виводила з гіпертрофованого розуміння принципів суверенітету і незалежності держав, охороняти які, на думку цих вчених, і покликане міжнародне право.

Інша група вчених (цим шляхом іде зарубіжна доктрина і практика) давно різною мірою визнають *пріоритет міжнародного права над внутрішнім законодавством*. Ця точка зору обґрунтовується значимістю і особливою соціальною цінністю міжнародного права в сучасному світі, яке втілює найбільш досягну в нашу епоху ідею справедливості. Не випадково основоположні документи з прав людини, якими керуються всі демократичні держави, мають своїм джерелом міжнародне право. Переборюючи державний егоїзм, міжнародне право розробляє основи гуманізації збройних конфліктів, роззброєння, справедливого користування ресурсами нашої планети тощо. Розмежування міжнародного і внутрішньодержавного права може лише заподіяти непоправну шкоду будь-якій державі.

Тепер частково ця проблема вирішується Віденською конвенцією про право міжнародних договорів, відповідно до якої держави не мають права посилатися на внутрішнє законодавство для виправдання невиконання міжнародного договору. Проблема вирішується частково тому, що стосується лише міжнародних договорів. А міжнародне право складається не тільки з міжнародних договорів, але й зі звичаєвих норм, резолюцій міжнародних організацій, інших джерел. У кожній державі це питання вирішується по-різному. Тому, на практиці, всі демократичні держави закріплюють принцип пріоритету міжнародного права в своїх Конституціях (наприклад, ст. 10 Конституції Італії, п.1 ст. 96 Конституції Іспанії тощо).

З аналізу українського законодавства (ст. 9 Конституції України, п. 1 ст. 17 Закону України від 22 грудня 1993 р. "Про міжнародні договори України" тощо) можна дійти певних висновків: а) Україна визнає *пріоритет* загальновизнаних норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права; б) якщо належно укладеним міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж ті, котрі встановлені законодавством України, то застосовуються норми міжнародного договору. Слід підкреслити, що це правило міститься в багатьох законах України, прийнятих в останні роки; в) нарешті, міжнародні договори, згода на обов'язковість котрих дана Верховною Радою України, стають частиною її внутрішнього ("національного") законодавства.

Проте при всьому цьому виникають деякі неясності.

Визнання пріоритету основних принципів міжнародного права вимагає уточнення самих принципів – їхньої кількості та змісту. Виходять з того, що основні принципи сформульовано й закріплено в Статуті ООН, а з тим у Декларації про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин між державами відповідно до Статуту ООН, прийнятої у 1970 р., де перелічені 7 принципів. У подальшому в документах Ради з безпеки і співробітництва в Європі до них додали ще 3. Але у міжнародно-правовій літературі не обмежуються цією кількістю. В результаті

більшість науковців вважає, що нема повністю авторитетного, вичерпного і точного переліку основних принципів міжнародного права". Внаслідок цього перед Україною постають серйозні труднощі, оскільки неясно, які принципи і норми мають пріоритет перед внутрішнім законодавством нашої країни.

Визнання у ст. 9 Конституції норм міжнародного договору частиною національного законодавства означає, що норма міжнародного договору прирівняна до того акта внутрішнього права, котрим її введено у склад національного законодавства. Отже, якщо її введено указом Президента, вона має юридичну силу указу Президента; якщо постановою уряду, – юридичну силу урядової постанови. Вочевидь, що й у першому, й у другому разі вона не може суперечити закону України, котрий має вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативних актів України, крім Конституції. Але з точки зору міжнародного права, зокрема Віденської конвенції про право міжнародних договорів, сила міжнародного договору не може бути залежною від способу введення у внутрішнє законодавство. Якщо ж виходити зі змісту ст. 9 Конституції України, лише ратифіковані Верховною Радою договори стають частиною національного законодавства. А це суперечить принципу *pacta sunt servanda*.

Між тим у більшості законів України, прийнятих в останні роки, міститься стандартна формула, відповідно до якої, якщо міжнародним договором України встановлені інші норми, ніж передбачено даним законом, то застосовуються норми міжнародного договору. Це правило конкретизовано у п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 жовтня 1996 р. "Про застосування Конституції України під час здійснення правосуддя", відповідно до якої суд не може застосовувати закон, який регулює правовідносини, котрі розглядаються, інакше, ніж це вказано у міжнародному договорі. З іншого боку, міжнародні договори застосовуються тоді, коли вони не суперечать Конституції України. Отже, норми міжнародного договору, які стають внутрішнім законодавством України, мають пріоритет перед її законами, що не відповідає Конституції України. Ця колізія вимагає вирішення.

Викладеними міркуваннями проблема співвідношення не вичерпується. Частиною 2 ст. 9 Конституції України встановлено, що укладення міжнародного договору, котрий суперечить Конституції України, можливе тільки після внесення відповідних змін в Конституцію України. Вочевидь, що встановлення суперечності між Конституцією і міжнародним договором є компетенцією Конституційного Суду України. Проте нормативно не урегульована проблема перевірки відповідності міжнародного договору до Конституції, якщо необхідність цього виявляється в період дії міжнародного договору в Україні, тобто після визнання його частиною внутрішнього законодавства.

Функції міжнародного права

Можна розглядати **функції сучасного міжнародного права** з п'яти основних позицій (насправді вони гнучко взаємодіють, а не виокремлюються за вказаними напрямками):

- 1) соціальні функції міжнародного права (стабілізації, зміцнення й забезпечення відносин між суб'єктами міжнародного права);
- 2) власне юридичні функції (визначення прав та обов'язків суб'єктів

міжнародного права стосовно один одного, встановлення статусу різних категорій суб'єктів, їх правосуб'єктності, зміцнення міжнародного права, міжнародної законності, міжнародного правопорядку та ін.);

3) функції взаємодії з іншими управлінськими системами, що діють у міжнародній сфері (внутрішньодержавним правом, політикою, мораллю, релігією, етикою тощо);

4) функції програмування розвитку міжнародних відносин та міжнародного права (програмування їхнього розпитку на перспективу, прогнозування параметрів поведінки суб'єктів міжнародного права, передбачення варіантів напрямів розвитку інших систем, з якими взаємодіє міжнародне право, тощо);

5) функції інформаційного порядку (забезпечення знаннями про зміст міжнародно-правових актів, вплив на формування міжнародно-правової свідомості та ін.).

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Сьогодні погляд на міжнародне право лише як на систему норм явно недостатній і застарілий. Воно не обмежується системою норм і не завершується створенням норми. Таке розуміння норми характерне для гіпертрофовано статичного погляду на право, коли держава формулює й застосовує норми права. Право в таких випадках більше є засобом утримання в покорі інших, ніж засобом регулювання відносини і визначення прав і обов'язків. І сучасна міжнародна спільнота відходить від такого розуміння права, про що свідчить численні наміри держав, виражені у їхніх Конституціях, про побудову правової, демократичної держави, розвитку громадянського суспільства тощо.

Водночас визначати міжнародне право лише як процес прийняття рішень небезпечно зведенням права до застосування сили, відривом процесуальних компонентів міжнародного права від матеріальних (головною з яких на будь-якій стадії розвитку залишається система норм), невинуватою ревізією чинного нормативного комплексу (а можливо, і його нехтуванням), ототожненням міжнародного права з програмою його розвитку.

2. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У міжнародно-правовій науці та практиці перелік джерел залишається дискусійним. На сьогодні серед різноманітних поглядів вітчизняних і зарубіжних учених на це питання можна знайти такі, що визнають джерелом саме міжнародне право і все, що знаходиться за його межами, і такі, що взагалі не визнають цього поняття. Більшість теоретиків і практиків міжнародного права (незалежно від школи або напрямку) під **формальними джерелами міжнародного права** мають на увазі *фактичний наявний на даний час матеріал, з якого фахівець-міжнародник визначає юридично обов'язкові правила, які можна застосувати до конкретної ситуації*. Такий матеріал поділяють на п'ять основних категорій, або форм, які закріплені у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН „Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує: а) **міжнародні конвенції** – як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, напевно визнані державами, що є сторонами спору; б) **міжнародні звичаї** як доказ загальної практики, визнаної

як правова норма; в) **загальні принципи права**, визнані цивілізованими націями; г) з застереженням, зазначеним у статті 59, **судові рішення і доктрини** найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм». Застереження ст. 59 Статуту формулює таке правило: „Рішення Суду обов'язкове лише для сторін, які беруть участь у справі, і лише в даній справі”.

Крім того, у міжнародно-правовій практиці нерідко виникає питання про „м'яке” право, яке становлять резолюції міжнародних організацій і конференцій, політичні домовленості, рішення міжнародних судових установ і деякі інші акти.

Щодо ієрархії джерел міжнародного права, то на відміну від внутрішньодержавного права джерела міжнародного права не мають чіткого підпорядкування. Можна говорити лише про імперативні норми *jus cogens*, які визнаються міжнародним співтовариством загалом як норма, відхилення від якої неприпустиме, і якщо в момент укладення міжнародного договору, він суперечить імперативній нормі, то він оголошується нікчемним. Прикладами таких норм є принципи сучасного міжнародного права: суверенна рівність держав, сумлінне виконання взятих на себе зобов'язань, вирішення міжнародних спорів мирними засобами тощо.

Водночас і міжнародному праву не чужа властивість пріоритетів джерел міжнародного права. Так, Статут ООН є сьогодні найавторитетнішим утіленням основних загальноновизнаних принципів міжнародного права, які мають імперативний характер (імперативні норми *jus cogens* визнаються міжнародним співтовариством загалом як норма, відхилення від якої неприпустиме. Прикладами таких норм є принципи сучасного міжнародного права: суверенна рівність держав, сумлінне виконання взятих на себе зобов'язань, вирішення міжнародних спорів мирними засобами тощо). Усі договори, що суперечать йому, є недійсними. Договори, які вміщують імперативні норми міжнародного права, мають перевагу перед міжнародними договорами, що формулюють диспозитивні норми.

Визнається пріоритет міждержавних договорів перед міжурядовими, міжурядових – перед міжвідомчими. Універсальні договори мають перевагу перед регіональними, регіональні – перед локальними і партикулярними. Зазначені критерії не є стійкими, визнаними в міжнародному праві у договірному порядку. Вони можуть сприйматися тільки як спроба теоретичної класифікації джерел міжнародного права, а не як стала класифікація їх за юридичною силою.

Норми міжнародного звичаю мають однакову юридичну силу з нормами міжнародного договору. Тому між договором та звичаєм діють принципи „наступний закон має переважну силу перед попереднім”, „спеціальний закон має переважну силу перед загальним”.

Виникнення нової імперативної звичаєвої норми скасовує відповідні договірні норми – і навпаки. Але при цьому слід мати на увазі, що це правило стосується одних і тих самих суб'єктів. Не може звичаєва норма, що діє між одними державами, скасовувати договірну норму, що діє між іншими державами, і навпаки.

Особливості регулювання міжнародних відносин міжнародними звичаями

Протягом тривалого часу саме міжнародно-правовий звичай був основним джерелом міжнародного права. З ХХ ст. більшу роль стали відігравати міжнародні

договори, але й тепер він має доволі велике значення.

У разі укладення правового договору міжнародно-правовий звичай, що регулює ті самі відносини, нерідко **не втрачає свого значення**: він може залишатися чинним для тих суб'єктів, що визнаючи правовий звичай, не приєдналися до угоди з якихось причин. Звичай може бути за своїм обсягом ширшим, ніж договірна норма, тому він може діяти поряд з міжнародною угодою, припинення міжнародного договору не припиняє автоматично дію звичаю.

Визначення міжнародно-правового звичаю наводиться у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду і свідчить про те, що звичай формується у практиці міжнародного спілкування. Для підтвердження наявності міжнародного звичаю, як правило, вказують на **три головні фактори**: а) *міжнародна практика (прецеденти)*; б) *opinio juris sive necessitas* – думка, що визнає цю практику (прецеденти) за юридичну норму; в) фактор часу (тривалість застосування). Для того щоб кожен з цих факторів міг являти собою підтвердження наявності міжнародних звичаїв, він має сам відповідати певним вимогам.

Для створення міжнародно-правового звичаю важливою є практика тільки суб'єктів міжнародного права. Акти та дії суб'єктів міжнародного права мають виражати їх волю щодо: а) *правил поведінки, які виникають*; б) *визнання цих правил поведінки юридично обов'язковими*. Для створення міжнародно-правового звичаю міжнародними організаціями береться до уваги їх практика лише в тій сфері, на яку поширюються норми статуту. Стосовно держав береться до уваги практика діяльності органів, повноважних у сфері зовнішніх відносин. Формами прояву практики міжнародних організацій є резолюції, декларації, рекомендації, спільні заяви держав – членів міжнародної організації, консенсусні рішення тощо. Формами прояву практики держав є: офіційні заяви щодо позиції держави; заяви у міжнародних конгресах і конференціях, у міжнародних організаціях; протести; дотримання або ігнорування відповідних правил; прийняття відповідного законодавчого акта; рішення виконавчих, адміністративних органів; рішення суду тощо.

Міжнародна практика повинна бути постійною, загальною, одноманітною і тривалою. Практика має здійснюватися протягом певного часу, але для різних звичаїв існує різний час. Для створення міжнародного звичаю потрібно стільки часу, скільки вимагає ситуація необхідного ступеня визнання. Так, для польоту космічного об'єкта через чужу територію були потрібні години («моментальний звичай», «миттєвий звичай»), для інституту економічної зони – місяці, а для більшості міжнародних звичаїв – роки і десятиріччя.

Підставою для юридичної обов'язковості міжнародного звичаю є згода держав. Міжнародний звичай не має офіційного письмового формулювання. Він може встановлюватися шляхом тлумачення, але за правилами і методами, визнаними при тлумаченні міжнародних договорів.

Рішення міжнародних органів та організацій

Рішення міжнародних органів та організацій ще часто називають «м'яким» міжнародним правом. Поняття «м'якого» права з'явилося в міжнародному праві в останні 20-30 років. Це було пов'язане із прагненням як держав, так і міжнародних організацій визначити місце таких міжнародних документів, які первинно не

належать до міжнародних угод, але значення яких виходить за рамки морально-політичних зобов'язань.

На початках віднесення зазначених рішень до джерел міжнародного права зустріло нищівну критику, проте згодом аналізуючи міжнародно-правову практику, коли таких рішень ставало дедалі більше і вони безумовно або переважно виконувалися, вчені стали схилитися до думки, що за дотримання певних умов (наприклад, якщо рішення було прийнято одногосно або трьома четвертими голосів тощо) їх можна визнати джерелами міжнародного права. 1966 р. американська Комісія з питань вивчення організації миру дійшла висновку, що резолюції Генеральної Асамблеї ООН у кінцевому підсумку визнаються обов'язковими для держав-членів. Згодом резолюції Генеральної Асамблеї ООН були визнані як «третя категорія джерел міжнародного права, обов'язкових для дотримання державами». Той факт, що вони не укладаються і не ратифікуються, не позбавляє їх такої властивості.

Проте з часом подібних категоричних заяв висловлювалося менше. І на сьогодні в науці міжнародного права склалася дещо поміркованіша думка: *рішення міжнародних органів та організацій є допоміжними, неосновними джерелами сучасного міжнародного права*. Щоправда, одні автори обмежують подібні рішення резолюціями Генеральної Асамблеї ООН та рішеннями Ради Безпеки, інші розглядають їх у значно ширшому плані. Як джерела міжнародного права розглядаються акти спеціалізованих установ ООН (конвенції і рекомендації МОП, ЮНЕСКО, ВПС; конвенції, постанови і регламенти МСЄ; конвенції та міжнародні санітарні правила ВООЗ; рішення і рекомендації ІМО; конвенції, стандарти, рекомендації, процедури, технічні регламенти ІКАО та ін.), міжнародних конференцій, регіональних міжнародних організацій. Як правило, особливо виокремлюються рішення міжнародних судових установ.

Рішення судових установ спочатку чекав такий самий вердикт вчених, як і щодо міжнародних договорів: вини не визнавалися джерелами міжнародного права. Проте на переконання учених у тому, що рішення міжнародних судів можуть ними бути, багато в чому вплинула діяльність (точніше, її результати) Європейського Суду з прав людини і Суду Європейського Союзу. Саме завдяки їхній діяльності в науці міжнародного права утвердилася думка, що «європейське право у сфері прав людини пропонує не тільки найважливіше зведення норм прецедентного права, що висвітлює сутність міжнародного права у цій галузі, а й один з найбільш наочних та цікавих прикладів ефективної системи міжнародних юридичних процедур».

Європейський Суд із прав людини сам визначив одним із його завдань «розвивати норми, встановлені Конвенцією (Справа «Ірландія проти Сполученого Королівства»)). Він неодноразово наголошував на тому, що Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод повинна розглядатися як «живий документ». Суд домігся шляхом переконання держав у тому, що з позовом проти держави може виступати не тільки держава, а й людина. У своїх судових рішеннях Європейський Суд із прав людини на чільне місце поставив свої попередні рішення (прецеденти), самостійно почав брати до розгляду адміністративні правопорушення, хоч це й не передбачено Конвенцією.

Значний внесок у розвиток міжнародного права зробили міжнародні

арбітражні трибунали (Постійний Третейський суд, Англо-американський змішаний суд з претензій, Алабамський суд з претензій та ін.). Але визнати їх рішення джерелами міжнародного права, крім окремих учених (наприклад, Дж. Старк), сьогодні мало хто наважується, оскільки правовий матеріал арбітражних трибуналів має дуже мало підстав, щоб його визнали джерелом міжнародного права.

Використання міжнародно-правової доктрини як джерела міжнародного права

Починаючи з XIX ст. вчені в галузі міжнародного права пробують здійснити неофіційну наукову кодифікацію цієї системи права. Деякі спроби виявляються настільки вдалим, що такі кодекси держави використовували у власній практиці міждержавних відносин. Така діяльність сприяла тому, що міжнародне право другої половини XIX – початку XX ст. почали називати ще «доктринальним правом», «правом учених». Дехто з теоретиків міжнародного права настільки переоцінив значення наукових праць своїх колег, що почав стверджувати, нібито формування міжнародного права є справою теоретиків.

Проте практика міжнародного права свідчить про інше. Думка вчених високо цінувалася як засіб встановлення наявності чи відсутності норм міжнародного права. До послуг учених вдавалися, коли було необхідно дати кваліфіковане тлумачення міжнародно-правових актів. Коли ж держава та міжнародні організації почали широко публікувати міжнародно-правові документи, державні акти, дипломатичні джерела, рішення міжнародних організацій тощо, до доктрини як засобу встановлення норми вдаються дедалі менше.

На сьогодні спадає тенденція звернення до вчених з метою почути їхнє тлумачення норм міжнародного права. Цю функцію досить успішно виконують міжнародні судові установи, відповідні комітети міждержавних організацій.

Доктрина юристів важлива лише як засіб внести ясність у погляди на норми міжнародного права, щоб сприяти полегшенню їх формування. Сама по собі вона не має юридичної обов'язковості. У ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН сказано, що суд зобов'язаний вирішувати передані йому спори на основі міжнародного права і застосовувати доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з проблем публічного права різних націй як допоміжного засобу для визначення правових норм. *Але жодного разу Міжнародний Суд ООН у своїх рішеннях на доктрину міжнародного права не посилався.*

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Звичайно, сучасні міжнародні відносини настільки ускладнилися, що без їх належного наукового аналізу неможливо сформулювати відповідні норми міжнародно-правового регулювання. Досвід провідних науковців світу широко використовується в діяльності Комісії міжнародного права ООН. Саме через Комісію вчені мають можливість впливати на правосвідомість і практику держав, а через них і на формування та розвиток міжнародного права. Але проекти Комісії, як і доктрини міжнародного права, не є джерелами міжнародного права.

3. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Сучасне міжнародне право можна охарактеризувати рядом позитивних рис. По-перше, міжнародне право має за мету обмежити право держави на ведення війни

і перетворити координацію дій суверенних держав на систем співробітництва та досягнення спільної вигоди. По-друге, відбувся перехід від співіснування держав до співробітництва між ними – з метою не лише досягнення міжнародного миру та безпеки, а й сприяння здійсненню соціальних та політичних ідей, що виражається в поширенні міжнародних всесвітніх і регіональних організацій. По-третє, підвищення правового статусу окремого індивіда в міжнародному праві, що проявляється у створенні міжнародно-правового механізму захисту прав людини. По-четверте, удосконалено механізм реалізації норм міжнародного права як на інтернаціональному, так і на національному рівні, з'являються зобов'язання, на участь у забезпеченні дотримання яких мають право всі держави. По-п'яте, в міжнародному праві затверджено принцип демократії, згідно з яким лише держава, що відповідає загальноприйнятим стандартам демократії, може бути повноправним членом міжнародного співтовариства.

Проте, незважаючи на очевидний поступ міжнародна практика виявила деякі проблеми.

1. Принцип суверенної рівності держав, великих і малих, закріплений у Статуті ООН, цим же Статутом був і порушений, оскільки п'ять великих держав було наділено правами, яких не мали будь-які інші члени ООН. Йдеться про постійних членів Ради Безпеки, які мають право вето і тим самим наділені правом істотно впливати на розвиток світових подій. Такими правами не володіють інші держави – члени ООН. Якщо в період створення ООН це пояснювалось внеском великих держав у розгром фашизму, то згодом цей фактор втратив свою актуальність. Слід наділити ФРН і Японію статусом постійних членів Ради Безпеки, але цього дотепер не відбулося, хоча обидві ці країни набули статусу великих західних держав, увійшли до числа найбільш демократичних держав світу, покінчили з фашизмом і мілітаризмом, роблять внесок у зміцнення миру, надають істотну допомогу і сприяння слабозвиненим країнам, на ділі реалізуючи ідеї ООН.

Але при цьому в останні двадцять років все більшого значення у вирішенні загальносвітових проблем набувають щорічні зустрічі лідерів семи, а з 2002 р. – восьми (за участю Росії) провідних держав світу, у тому числі Японії і ФРН. Правовий статус таких зустрічей ніяк не визначений, прийняті рішення не мають правової основи і не є обов'язковими не тільки для учасників зустрічі, а й для інших держав. Але вже по тому, як домагалася Росія повноправної участі в таких зустрічах, можна судити про їхню важливість і значимість. Було б помилкою недооцінювати такі рішення через відсутність міжнародно-правових основ.

Таким чином, незважаючи на те, що наради лідерів восьми великих держав проходять за рамками міжнародного права, саме вони визначають поточний розвиток міжнародних відносин і сучасного міжнародного права. Нині рішення, що визначають долі світового співтовариства, формулюються не в рамках легітимної міжнародної організації, такої як ООН, а в рамках нелегітимних нарад лідерів провідних світових держав, хоча ніхто не наділяв їх таким статусом. Отже, міжнародне право не бере до уваги такі наради і такі рішення, хоча мало б реагувати на такі зміни в суспільних відносинах.

2. Для сучасного міжнародного права залишаються незмінними основні принципи, серед яких принцип непорушності кордонів, недоторканності державної

території, невтручання у внутрішні справи та ін. Ці принципи вважаються основою міжнародного права. Саме вважаються. Але з мовчазної згоди чи навіть схвалення світового співтовариства вони все частіше ігноруються. Це виявляється й у дрібних, і у великих діяннях. Згадаємо: у 1974 р. ізраїльські командос вторглися на територію Уганди й в аеропорту Ентебе звільнили захоплених терористами заручників. Тоді лише СРСР, "друг всіх африканських народів", у тому числі й диктаторських режимів, висловив протест з приводу порушення суверенітету Уганди. Усе інше співтовариство схвалило дії, спрямовані на звільнення заручників, хоча порушення суверенітету Уганди дійсно було.

1979 р. в іншій африканській країні – у Центральньоафриканській імперії імператор Бокасса розстріляв демонстрацію школярів за те, що вони відмовлялися купувати шкільну форму, яку шили на фабриці, що належала самому Бокассі. Коли скандал став відомий у Франції, що колись володіла цією країною, французи спорядили збройний загін, силами якого за півгодини було скинуто режим Бокасси, і країна знову стала республікою. До речі, майбутній її президент був "імпортований" у країну за допомогою того ж французького загону і тим же літаком. Наскільки відомо, жодна держава не висловила протесту з приводу порушення суверенітету Центральньоафриканської держави, хоча порушення міжнародного права було явним і незаперечним.

Можна навести й інші подібні приклади. Напрошується висновок, що останнє десятиріччя свідчить, що норми і принципи міжнародного права замінюються зовсім іншими принципами, зорієнтованими на сучасне уявлення про мораль і справедливість.

3. Доречно нагадати, що на XV сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято "Декларацію про надання незалежності колоніальним і залежним народам", що проголошувала необхідність негайно і беззастережно покласти край колоніалізму у всіх його формах і проявах. У вітчизняній літературі тих років зазначалося, що "колоніалізм несумісний із міжнародним правом". Виявляється, сумісний.

1982 р. між Великобританією й Аргентиною виник збройний конфлікт через Мальвінські (Фолклендські) острови. Конфлікт мав характер суперечки щодо збереження за Великобританією права на володіння колонією, якою з 1833 р. були згадані острови. Свого часу острови було включено до списку колоніальних територій, на які поширюється дія Декларації ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам. Дії Великобританії суперечили Декларації, але це її не зупинило. Ще однією колонією Великобританії є Гібралтар, захоплений у 1704 р. Багаторічні переговори Іспанії з Великобританією про повернення Гібралтару наштотувуються на завзяте небажання розставатися з колонією. За договором 1975 р., підтвердженим у 1979 р., китайська територія Аоминь (Макао до 1999 р.) перебуває під управлінням Португалії. Східний Тімор з 1976 р. є провінцією Індонезії в результаті збройної окупації, що відбулась у 1975 р. Іран без достатніх підстав окупує розташовані в Перській затоці острови Великий і Малий Томб, а також Абу Муса, що належать Об'єднаним Арабським Еміратам. Коли у 2002 р. Марокко спробувало повернути утримуваний Іспанією крихітний острівець Перехіль, розташований біля марокканських берегів, Іспанія застосувала збройні сили, а

Євросоюз хоч і виявив певну стриманість у цьому конфлікті, але його представник заявив, що територія Іспанії, у тому числі й острів Перехіль – це територія Європейського Союзу. Тим самим іспанські домагання було підтримано всім авторитетом Євросоюзу.

Звичайно, нинішній колоніалізм не схожий на африканський 60-х років, але конфлікти, що виникають час від часу, свідчать про необхідність упорядкувати міжнародні відносини відповідно до міжнародного права.

4. Право війни в міжнародному праві формувалося з найдавніших часів і нині це одна з найбільш розроблених галузей права. Але, мабуть, війна в колишньому, традиційному розумінні – як збройне протистояння двох чи декількох держав, іде в минуле. Основне нинішнє зло і причина збройних конфліктів – міжнародний тероризм не замикається в рамках держави, державних кордонів. Це зло стало інтернаціональним, а може, точніше – позадержавним. Приклад: для Бен Ладена Афганістан був лише тимчасовим пристановищем, а не скільки-небудь серйозною військовою силою і точкою опори, тому що нинішні війни – це війни не держав, а суспільств, де меншою мірою використовуються ракети, а більшою – терористикамікадзе, тобто зброя, доступна для будь-якої громадської організації.

Незважаючи на деяке спрощення ситуації, класичні, може навіть лицарські, правила ведення війни, у тому числі правила відносно початку війни і її наслідків, про розподіл збройних сил на комбатантів і некомбатантів, про поводження з хворими і пораненими, правила військового полону, поводження з мирним населенням, безліч заборон – усе це в нинішніх умовах у протистоянні з міжнародним тероризмом утратило всякий сенс, насамперед тому, що супротивна сторона цих правил не визнає.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, треба згадати про збройні втручання в справи інших держав. Звичайно, діяльність миротворчих сил, що вводяться на прохання самих зацікавлених держав або на підставі рішень Ради Безпеки для підтримання миру чи для примусу до миру, не викликає заперечень. Не викликає заперечень діяльність збройних сил, наприклад, для відновлення державності й суверенітету Кувейту. Але варварські бомбардування мирних об'єктів Югославії, що були санкціоновані НАТО, викликали осуд значної частини світового співтовариства.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Отже, можна підвести наступні підсумки:

1. Сьогодні погляд на міжнародне право лише як на систему норм явно недостатній і застарілий. Воно не обмежується системою норм і не завершується створенням норми. Таке розуміння норми характерне для гіпертрофовано статичного погляду на право, коли держава формулює й застосовує норми права. Право в таких випадках більше є засобом утримання в покорі інших, ніж засобом регулювання відносини і визначення прав і обов'язків. І сучасна міжнародна спільнота відходить від такого розуміння права, про що свідчить численні наміри держав, виражені у їхніх Конституціях, про побудову правової, демократичної держави, розвитку громадянського суспільства тощо.

2. Водночас визначати міжнародне право лише як процес прийняття рішень небезпечно зведенням права до застосування сили, відривом процесуальних компонентів міжнародного права від матеріальних (головною з яких на будь-якій стадії розвитку залишається система норм), невиправданою ревізією чинного нормативного комплексу (а можливо, і його нехтуванням), ототожненням міжнародного права з програмою його розвитку.

3. Звичайно, сучасні міжнародні відносини настільки ускладнилися, що без їх належного наукового аналізу неможливо сформулювати відповідні норми міжнародно-правового регулювання. Досвід провідних науковців світу широко використовується в діяльності Комісії міжнародного права ООН. Саме через Комісію вчені мають можливість впливати на правосвідомість і практику держав, а через них і на формування та розвиток міжнародного права. Але проекти Комісії, як і доктрини міжнародного права, не є джерелами міжнародного права.

4. Треба згадати про збройні втручання в справи інших держав. Звичайно, діяльність миротворчих сил, що вводяться на прохання самих зацікавлених держав або на підставі рішень Ради Безпеки для підтримання миру чи для примусу до миру, не викликає заперечень. Не викликає заперечень діяльність збройних сил, наприклад, для відновлення державності й суверенітету Кувейту. Але варварські бомбардування мирних об'єктів Югославії, що були санкціоновані НАТО, викликали осуд значної частини світового співтовариства.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ТЕМИ

В ході лекції розглянуто лише частину з того значного кола питань, що необхідно буде опанувати майбутнім юристам при вивченні курсу «Міжнародне публічне право».

Саме тому при підготовці до практичних занять з теми рекомендується звернутись не лише до базових підручників, а ще й до інших джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри загальноправових дисциплін.

В процесі вивчення теми пропонується для кращого засвоєння навчального матеріалу ознайомитись з підручниками та посібниками з числа зазначених у списку літератури. При використанні джерел зарубіжних авторів необхідно опанувати навчальний матеріал, корегуючи його з урахуванням положень законодавства України.

Пропонується звернути особливу увагу на низку питань, що є дискусійними серед науковців, а тому іноді відзначаються суттєво відмінними один від одного поглядами вирішення теоретичної проблеми.

ТЕМА 3. ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Проблема визначення статусу принципів у міжнародному публічному праві.
2. Характеристика основних принципів МПП.
3. Джерела кодифікації основних принципів МПП.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Положення про Комісію міжнародного права від 21.11.1947 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_a01
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_118
4. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04
5. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Про міжнародні договори України від 29.06.2004 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 50, ст.540 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

Додаткові рекомендовані джерела

1. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Вылегжанин А.Н. Каламкьян Р.А. Международный обычай как основной источник международного права // Государство и право. М.: Наука, 2012. №6. С.78-89.
3. Київець О.В. Джерело міжнародного права, як природно-правова категорія // Публічне право. 2011. №1. С.76-81.
4. Кияниця І. Внутрішньодержавне значення джерел міжнародного публічного права // Український часопис міжнародного права. 2001. №1. С.19-24.
5. Корецький В.М. «Общие принципы права» в международном праве. М., 1957. 52 с.
6. Курс международного права: в семи томах / редакционная коллегия: В.Н. Кудрявцев [та ін.]. Т. 1. Москва: Наука, 1989.
7. Курс международного права: учебник / В.Л. Толстых. М.: Волтерс Клувер, 2010. 1056 с.
8. Лукашук И.И. Источники международного права. К., 1966. 125 с.
9. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. 3-е изд., перераб. и доп. М.: 2005. 432 с.
10. Міжнародне право / Матіас Гердеген; пер. з німецької. Київ: К. І. С., 2011. 515 с.
11. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М.В. Буроменського. К., 2006. 336 с.
12. Міжнародне публічне право: Підручник. 2-ге вид. / за ред. В.М. Репецького. К., 2012. 437 с.
13. Погребняк С. Загальні принципи права, як джерело права // Вісник академії правових наук України. 2011. №1 (64). С.14-25.

14. Degan V.D. Sources of international law. Martinus Nijhoff Publishers, 1997. 564 p.
15. Ehrlich L. Prawo Narodow / L. Ehrlich. Lwow: Naklad i wlasnosc K.S. Jakubowskiego, 1932. Wydanie drugie. 651 p.
16. International law. Being the collected papers of Hersch Lauterpacht / ed. E. Lauterpacht. Vol. 1. The general works. Cambridge, 1970. 539 p.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є більш глибоке засвоєння питань установлення та дотримання принципів міжнародного права, порядку визначення відповідальності за їх порушення, права, а також функції міжнародних органів у підтриманні режиму дії принципів МП та врегулюванні інцидентів, пов'язаних із їх порушенням.

ВСТУП

Основні принципи — це система основоположних норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами і є критерієм правомірності міжнародних правотворчого та правозастосовного процесів, дійсності інших міжнародно-правових норм. Принципи відображають та закріплюють характерні риси суб'єктів міжнародного права та системи їх взаємодії. Досягається цей ефект головним чином шляхом закріплення правового статусу суб'єктів. У своїй сукупності принципи становлять хартію основних прав та обов'язків держав. Вони утворюють основу загального міжнародного права та слугують основними критеріями правомірності поведінки суб'єктів.

У дипломатичній практиці принципи, що розглядаються, звичайно називаються загальновизнаними принципами міжнародних відносин, оскільки вони перебувають у тісних зв'язках і взаємодії з принципами та нормами інших нормативних систем (політики, релігії, моралі тощо). У кінцевому підсумку вони є для них визначальними і саме тому виступають основою, головним системоутворюючим фактором міжнародної нормативної системи.

1. ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПРИНЦИПІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Принципи (з латини «начала») є одним з головних елементів будь-якої концептуальної системи – адже саме принципи визначають логіку організації і впливу концептуальної системи на об'єктивну реальність.

Принципи права – це ті ціннісні й організаційні основи, на яких право формувалося і впливало на життя суспільств, відносини в межах яких воно регулювало. Саме ті звичаєві норми, що «правильно» регулювали найбільш важливі суспільні відносини й дотримання яких незмінно виправдовувало себе впродовж тривалого часу, і ставали принципами – звичаєво-правового, чи релігійно-правового, чи етико-правового чи політико-правового регулювання. Розвиток законодавчих функцій держави призвів до кодифікації багатьох звичаїв і, перш за все, тих, що розглядалися в суспільстві як принципи регулювання суспільних відносин.

Найвидатніші системи регулювання суспільних відносин, якими стали давньоіндійське, давньокитайське, давньоіудейське й римське право, продовжуючи самостійне життя й після занепаду суспільств, що їх створили, породили нову форму існування правових принципів: вони стали застосовуватися як «визнані цивілізованими націями» основи регулювання відносин між суб'єктами різного походження й соціального статусу, зокрема між кланами і племенами, поліетнічними військовими ордами, торговими гільдіями, орденами, зрештою, монархами і «самоврядними націями». Таким чином, загальні принципи права стали регулювати міжнародні відносини.

Отже для міжнародного права як відносно молодого відгалуження від масиву правових систем національного, конфесійного чи цивілізаційного походження – загальноправові принципи є засобом постійного взаємозв'язку й підтримки фундаментальної змістовної єдності з цими та іншими системами регулювання суспільних відносин.

У процесі формування норм міжнародного права, принципи виконують роль фундаментальних положень, на основі яких створюються конкретні норми. На думку І.І. Лукашука принципи міжнародного права виражають і охороняють комплекс загальнолюдських цінностей, зокрема таких як мир, співробітництво і права людини. Саме вони формують ідейну основу функціонування й розвитку міжнародного права і є підґрунтям міжнародного правопорядку та критерієм міжнародної законності. На універсальному рівні у міжнародному праві діють принципи-норми найбільш загального характеру. З іншого боку, їх доповнюють різноманітні масиви спеціальних принципів, як, наприклад, принципи «найбільш сприятливої нації» чи національного режиму, кодифіковані, відповідно, у статтях 1 і 3 ГАТТ-47.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Таким чином, ведучи мову про принципи міжнародного права, ми повинні пам'ятати їх потенційне різноманіття й доктринальну спірність чи навіть невизначеність їх окремих категорій. Сама назва підрозділу виявляє проблемне питання: чи виділити лише «основні принципи міжнародного права» як імперативні

норми міжнародного права, на яких будується вся його сучасна система, чи розглядати принципи міжнародного права широко (*sensu lato*), включаючи в них і загальні, і основні і спеціальні.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

В міжнародному праві діє, як визначає її І.І. Лукашук, «система норм особливого роду» – основні принципи міжнародного права, наділені вищою юридичною силою – в якості міжнародно-правових норм *jus cogens*. Саме ці основні принципи – принципи Статуту ООН – складають змістовну основу сучасного міжнародного права. Однак їх статус піддається сумніву. Наприклад, англо-американський підхід до розуміння “*jus cogens*” відносить до цієї категорії лише заборону рабства, геноциду та тортур. Знаходить прихильників «принцип невизнання імперативного характеру всіх десяти основних принципів міжнародного права» і серед вітчизняних юристів-міжнародників. Можна виділити загалом три точки зору стосовно правової природи основних принципів МП:

- 1) Традиційна точка зору – надання основним принципам міжнародного права статусу норм *jus cogens*;
- 2) Надання імперативного характеру не всім десяти основним принципам, а лише їх частині, що в свою чергу породжує різнобій стосовно того, які ж саме принципи заслуговують на імперативний статус;
- 3) Нарешті, точка зору, відповідно до якої принципи міжнародного права не мають статусу *jus cogens*.

Причиною подібних розбіжностей називають, перш за все, відсутність кодифікованого переліку всіх (на сьогодні десяти) основних принципів МП, де б чітко було визначено їхній імперативний статус. Те, що акти, присвячені основним принципам, не мають положень про надання їм статусу *jus cogens*, дає підстави піддавати сумніву їх імперативну природу. Але кожен автор, формуючи власну думку про правову природу основних принципів міжнародного права, перш за все повинен звертатися до Статуту ООН та інших джерел, присвячених розкриттю юридичної природи й кодифікації принципів Статуту, згодом визначених як «основні принципи міжнародного права». Як буде показано далі, виходячи з духу Статуту, й відповідно до тлумачення «букви» трьох міжнародних актів, що сформували систему основних принципів МП, можна стверджувати пріоритетність зобов'язань, що випливають зі Статуту ООН – в тому числі й з принципів Статуту – над усіма іншими зобов'язаннями, в межах позитивного міжнародного права, відповідно ст.103 Статуту.

3. ДЖЕРЕЛА КОДИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ

Документами, в яких викладено основні принципи міжнародного права, є Статут ООН 1945 р.; Декларація про міжнародно-правові принципи дружби й співробітництва між державами, відповідно до статуту ООН 1970 р. і Заключний акт НБСЄ (Гельсінкі, 1975).

1. Статут ООН від 26 червня 1945 року

З трьох вищеназваних актів, що є джерелами основних принципів міжнародного права, Статут ООН є єдиним джерелом, що має формально обов'язкову силу. Притому це вища обов'язкова сила Статуту ООН, визначена у його ст. 103 таким чином:

«У випадку, коли зобов'язання Членів Організації з Цього Статуту суперечитимуть їхнім зобов'язанням з будь-якої іншої міжнародної угоди, переважну силу мають зобов'язання з Цього Статуту».

Отже тлумаченню положень Статуту для визначення правової природи основних принципів МП має приділятися вирішальне значення.

Перш за все наведемо повністю текст ст. 2 глави 1, де вперше були перелічені основні принципи міжнародного права.

Глава 1 Статуту «Цілі і принципи» визначає загальну основу діяльності Об'єднаних Націй і системи сучасного міжнародного права. У ст. 2 Статуту зазначено:

«Для досягнення цілей, вказаних у ст. 1, Організація й її Члени діють у відповідності до наступних Принципів:

1) Організація побудована на принципі суверенної рівності всіх її Членів;
2) Всі Члени ООН добросовісно виконують взяті на себе за цим Статутом зобов'язання заради спільної мети – забезпечити їм всім в сукупності права і привілеї, що випливають з приналежності до складу Членів Організації;

3) Всі Члени ООН вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, що б не піддавати загрози міжнародний мир та безпеку і справедливість;

4) Всі Члени ООН утримуються в їхніх міжнародних зносинах від загрози силою чи її застосування як проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй;

5) Всі Члени ООН надають їй всебічну допомогу в усіх діях, вчинених нею у відповідності до Цього Статуту, і утримуються від надання допомоги будь-якій державі, проти якої ООН вчиняє дії превентивного чи примусового характеру;

6) Організація забезпечує, щоб держави, які не є її Членами, діяли у відповідності до цих Принципів, наскільки це може виявитися необхідним для підтримки міжнародного миру і безпеки;

7) Цей Статут ніяким чином не наділяє ООН правом втручатися у справи, що за змістом входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави, і не вимагає від Члена ООН подавати такі справи на розв'язання, відповідно до цього Статуту; проте цей принцип не стосується застосування примусових заходів на підставі Глави VII.

Аналізуючи ст. 2 Статуту, слід звернути увагу на три наступні моменти: По-перше, хоч перераховані тут принципи прямо не визначені як основні принципи міжнародного права, але те, що ООН керується ними для досягнення тих цілей, заради яких вона створена, безумовно виділяє перераховані принципи в особливу категорію. По-друге, у статті 2, ми знаходимо лише шість принципів, тоді як доктрина говорить про десять основних принципів міжнародного права. При цьому прямо як принцип (на якому побудована вся діяльність ООН) визначено лише принцип суверенної рівності держав, проте, виходячи з гіпотези на початку статті,

кожен пункт ст. 2 містить кожен свій принцип. Але пунктів сім, а ми бачимо лише шість «визнаних» доктриною основних принципів МП!?

Отже по-третє, п. 6 ст. 2 Статуту ООН досить чітко викладає упущений доктриною принцип, за яким Організація наділяється правом і обов'язком у випадках, коли це необхідно для міжнародного миру й безпеки забезпечувати, щоб всі члені міжнародного співтовариства керувалися принципами Статуту. Незрозумілим лишається лише питання, чому цей принцип упущено в наступних актах, присвячених основним принципам МП.

Таким чином, п. 6 ст. 2 разом зі ст. 103 Статуту дає ключ до розуміння правової природи викладених у ст. 2 принципів – як імперативних норм міжнародного права і основних принципів, в якості яких вони були визначені в «Декларації про принципи» 1970 р.

Говорячи про Статут як джерело основних принципів МП, слід згадати ще один принцип, відсутній у ст. 2 Статуту, але, «закріплений Статуті ООН». Дійсно, у ст. 1 Статуту ООН, де визначено цілі, що переслідує ООН, пунктом 2 визначено: «розвивати дружні відносини між націями на засадах дотримання принципу рівноправ'я і самовизначення народів...», на що і посилається Декларація про принципи 1970 р.

2. Декларація про принципи міжнародного права, стосовно дружніх відносин і співробітництва між державами, відповідно до статуту ООН від 24 жовтня 1970 року.

Наступним важливим документом, який дозволив узагальнити досвід поширення впливу на міжнародне право принципів, визначених у ст. 2 Статуту ООН і адаптувати їх до більш широкого й ефективного застосування через тлумачення й систематизацію – є Декларація про принципи міжнародного права, стосовно дружніх відносин і співробітництва між державами, відповідно до статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. (далі Декларація про принципи). Як бачимо, назва Декларації тісніше зв'язує принципи, викладені у ст. 2 Статуту ООН з такими її цілями як розвиток дружніх відносин і співробітництво.

Розкриття змісту принципів подано в новій послідовності, відповідно до абзацу 17, яке стало першим детальним тлумаченням принципів, підкріпленим авторитетом ГА ООН.

1) Принцип, відповідно до якого держави утримуються в своїх міжнародних зносинах від погрози силою і її застосування як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН – розкривається в наступних тезах:

Кожна держава зобов'язана утримуватися від погрози силою чи її застосування. Така погроза силою і її застосування кваліфікуються як порушення міжнародного права і Статуту ООН – вони ніколи не повинні застосовуватися в якості засобів урегулювання міжнародних проблем.

Агресивна війна складає злочин проти миру, за який міжнародним правом передбачена відповідальність. Відповідно до цілей і принципів ООН, держави повинні утримуватися від пропаганди агресивних війн.

Кожна держава зобов'язана утримуватися від погрози силою чи її застосування з метою порушення існуючих міжнародних кордонів іншої держави чи

в якості засобу розв'язання міжнародних (включаючи територіальні й такі, що стосуються державних кордонів) спорів. Держави також зобов'язані утримуватися від погрози силою чи її застосування з метою порушення міжнародних демаркаційних ліній.

Держави зобов'язані утримуватися від актів репресалій, пов'язаних з застосуванням сили.

Кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи їх права на самовизначення, свободу і незалежність.

Кожна держава зобов'язана утримуватися від організації чи заохочення організації іррегулярних сил чи озброєних банд, включаючи найманців, для вторгнення на територію іншої держави.

Кожна держава зобов'язана утримуватися від організації в іншій державі підбурювання, допомоги чи участі в актах громадянської війни чи терористичних актах, а також від сприяння на своїй території діяльності спрямованої на здійснення таких актів.

Територія держави не може бути об'єктом військової окупації, якщо остання є наслідком застосування сили в порушення Статуту. Територія держави не може бути об'єктом придбання іншою державою внаслідок погрози силою чи її застосування. Ніякі територіальні придбання шляхом погрози силою чи її застосування не повинні визнаватися законними».

2) Принцип, відповідно до якого держави вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість – розкривається в наступних тезах:

Кожна держава розв'язує свої міжнародні спори з іншими державами мирними засобами таким чином щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку й справедливість.

Держави в зв'язку з цим повинні намагатися якнайшвидше врегулювати свої міжнародні спори шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів і домовленостей чи іншими мирними засобами на свій вибір. В пошуках такого врегулювання сторони повинні приходити до згоди стосовно тих мирних засобів, які б відповідали обставинам і характеру спору. Сторони зобов'язані на випадок недосягнення врегулювання спору одним з перерахованих засобів, продовжувати зусилля з врегулювання спору шляхом застосування інших узгоджених між ними засобів.

Держави-сторони міжнародного спору та інші держави повинні утримуватися від будь-яких дій, що можуть загострити ситуацію настільки, що загрози буде піддано підтримка міжнародного миру і безпеки, і повинні діяти відповідно до цілей і принципів ООН.

Міжнародні спори вирішуються, виходячи з суверенної рівності держав і у відповідності до принципу вільного вибору засобів. Застосування процедури врегулювання спору чи згода на таку процедуру, вільно узгоджену між державами стосовно існуючих чи майбутніх спорів, де вони є сторонами, не повинно розглядатися як несумісне з принципом суверенної рівності.

3) Принцип, що стосується обов'язку відповідно до Статуту не втручатися у справи, що входять до внутрішньої компетенції будь-якої іншої держави –

розкривається в наступних тезах:

Жодна держава чи група держав не має права втручатися прямо чи опосередковано з якої б то не було причини у внутрішні й зовнішні справи будь-якої іншої держави. Внаслідок цього збройне і всі інші форми втручання, як і будь-які погрози, спрямовані проти правосуб'єктності держави чи проти її політичних, економічних, культурних основ, є порушенням міжнародного права.

Жодна держава не може ні застосовувати, ні заохочувати застосування економічних, політичних чи будь-якого іншого характеру заходів з метою підпорядкування собі іншої держави... й отримання від цього будь-яких переваг. Жодна держава не повинна організовувати, розпалювати, фінансувати, підбурювати чи допускати підривно-терористичну й військову діяльність, спрямовану на насильницьке повалення ладу іншої держави, сприяти такій діяльності, втручатися у внутрішню боротьбу в іншій державі.

Застосування сили з метою позбавити народи їхньої національної самобутності є порушенням їх невід'ємних прав і принципу невтручання.

Кожна держава має невід'ємне право обирати собі політичну, економічну, соціальну й культурну систему без втручання в будь-якій формі з боку будь-якої іншої держави.

4) Зобов'язання держав співробітничати одна з одною у відповідності до Статуту – розкривається в наступних тезах:

Держави зобов'язані, незалежно від розбіжностей в їхніх політичних, економічних і соціальних системах, співробітничати одна з одною в різноманітних галузях міжнародних відносин з метою підтримки міжнародного миру й безпеки і сприяння міжнародній економічній стабільності й прогресу, загальному добробуту народів і міжнародній співпраці, вільній від дискримінації, побудованій на таких розбіжностях.

Для цього держави співпрацюють у напрямках:

- а) підтримки міжнародного миру і безпеки;
- б) ствердження загальної поваги і дотримання прав людини і основних свобод для всіх і в ліквідації всіх форм расової дискримінації в всіх форм релігійної нетерпимості;
- в) здійснення економічних, соціальних, культурних, технічних і торгових міжнародних відносин у відповідності до принципів суверенної рівності й невтручання;

г) у співробітництві з ООН держави члени ООН зобов'язані вдаватися до спільних чи індивідуальних заходів, передбачених відповідними положеннями Статуту. Держави співпрацюють в економічній, соціальній і культурній сферах, а також в галузях науки й техніки, сприяючи світовому прогресу культури й освіти. Держави зобов'язані співробітничати у сприянні світовому економічному зростанню, особливо в країнах, що розвиваються.

5) Принцип рівноправ'я й самовизначення народів – розкривається в наступних тезах:

В силу принципу рівноправ'я й самовизначення народів, закріпленого в Статуті ООН, всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний

розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право у відповідності до положень Статуту.

Кожна держава повинна сприяти спільними й індивідуальними зусиллями здійсненню принципу рівноправ'я й самовизначення народів, відповідно до положень Статуту, і надавати допомогу ООН у виконанні зобов'язань, покладених на неї Статутом зі здійснення цього принципу для того, щоб:

а) сприяти дружнім відносинам і співробітництву між державами

б) швидше покласти край колоніалізму, виявляючи належну повагу до вільного волевиявлення зацікавлених народів, і пам'ятаючи, що підпорядкованість народів іноземному гніту, пануванню й експлуатації є порушенням цього принципу й запереченням основних прав людини та суперечить Статуту ООН.

Кожна держава зобов'язана сприяти спільними й самостійними діями загальній повазі й дотриманню прав людини і основних свобод, відповідно до Статуту.

Формами здійснення народом права на самовизначення можуть бути:

- створення суверенної й незалежної держави;
- вільне приєднання до незалежної держави чи об'єднання з нею;
- заснування будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом

народом

Кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи... їх права на самовизначення, свободу і незалежність. В своїх заходах проти таких насильницьких дій і здійсненні опору ці народи, реалізуючи своє право на самовизначення, можуть домагатися підтримки й отримувати її у відповідності до цілей і принципів Статуту.

Територія колонії чи іншої несамоврядної території має, відповідно до Статуту, окремий і відмінний від статусу території управляючої держави статус; такий відмінний статус існує доти, доки народ відповідної несамоврядної території не втілить своє право на самовизначення, відповідно до Статуту, особливо, до його цілей і принципів.

Ніщо в наведених вище пунктах не повинно тлумачитися як санкціонування чи заохочення будь-яких дій, які б вели до розчленування або ... порушення територіальної цілісності чи політичної єдності суверенних незалежних держав, які в своїх діях дотримуються принципу рівноправ'я й самовизначення народів... і, відповідно, мають уряди, в яких без різниці у расі, вірі чи кольорі шкіри представлене все населення, що проживає на цій території.

Кожна держава повинна утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на часткове чи повне порушення національної єдності й територіальної цілісності будь-якої іншої держави чи країни.

б) Принцип суверенної рівності держав – розкривається в наступних тезах:

Всі держави користуються суверенної рівністю. Вони мають однакові права й обов'язки і є рівноправними членами міжнародного співтовариства незалежно від економічних, соціальних, політичних чи будь-яких інших відмінностей. Поняття суверенна рівність включає наступні елементи:

а) держави юридично рівні;

- б) кожна держава має права, властиві повному суверенітету;
- в) кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав;
- г) територіальна цілісність і політична незалежність держав недоторканні;
- д) кожна держава має право вільно обирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні і культурні системи;
- е) кожна держава зобов'язана виконувати повністю і добросовісно свої міжнародні зобов'язання і жити в мирі з іншими державами.

7) **Принцип** добросовісного виконання державами зобов'язань, взятих ними відповідно до Статуту розкривається у наступних тезах:

Кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати зобов'язання, взяті нею відповідно до Статуту ООН.

Кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання, відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання, відповідно до міжнародних угод, чинних відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права.

У випадку, коли зобов'язання з міжнародних угод, суперечать зобов'язанням членів ООН за Статутом ООН, перевагу мають зобов'язання за Статутом.

Системно важливими для подальшого розвитку доктрини з основних принципів міжнародного права є «Загальні положення» Декларації. Саме тут визначено наступні важливі моменти:

«..При тлумаченні і застосуванні викладених вище принципів останні залишаються взаємопов'язаними і кожен принцип має розглядатися в світлі інших принципів...»

«...принципи Статуту, втілені у цій Декларації, є основними принципами міжнародного права... і тому ООН ...закликає всі держави керуватися цими принципами в своїй міжнародній діяльності і розвивати свої відносини на основі суворого дотримання цих принципів».

Розглянувши Основні принципи за Декларацією зауважимо наступне:

- У Декларації перелік основних принципів дається у послідовності, іншій ніж це викладено у ст. 2 Статуту ООН;
- У Декларації не взято до уваги один з принципів ст. 2 Статуту ООН, а саме викладений у п. 6. ст. 2, який можна визначити як «Принцип забезпечення з боку ООН всезагального дотримання принципів, викладених у Статуті ООН»;
- У Декларації додано один принцип, якого немає у ст. 2 Статуту ООН, але який є у ст. 1. Статуту – «Принцип рівноправ'я й самовизначення народів».

Отже «Декларація про принципи» 1970 року визначила як основні принципи міжнародного права принципи, що містяться у пп. 1-5 і п. 7 ст. 2 Статуту ООН, а також принцип «рівноправ'я й самовизначення народів», згаданий у п. 2 ст. 1 Статуту ООН.

3. Декларація принципів, якими держави-учасниці керуватимуться у взаєминах від 1 серпня 1975 року.

Нарада з безпеки й співробітництва у Європі, що проходила з 3 червня 1973 року по 1 серпня 1975 року пунктом а) Заключного акту затвердила власну

Декларацію принципів датовану, як і весь акт, 1 серпня 1975 р. В декларації за власною системою і у відредагованому (компактному) вигляді викладено 10 принципів, 7 з яких вже втілені у Статуті ООН і Декларації про принципи 1970 р., а три нових виведені з означених джерел, де вони вже містилися у вигляді самостійних положень, хоч і не у відокремленій ще формі, це принципи:

- «непорушності кордонів» (III);
- «територіальної цілісності» (IV);
- «поваги до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті релігії й переконань» (VII).

Як зазначено в абзацах 3-5 Преамбули Декларації, держави- учасниці:

«...підтверджуючи, відповідно до свого членства в ООН і відповідно до цілей і принципів ООН, свою повну і активну підтримку ООН...

Висловлюючи свою спільну відданість принципам, які викладені нижче, і які знаходяться у відповідності до Статуту ООН, а також свою спільну волю діяти, впроваджуючи ці принципи, відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, заявляють про свою рішучість поважати і застосовувати у зносинах кожного з них з усіма іншими державами-учасниками, незалежно від їхніх політичних, економічних і соціальних систем, а також їх розміру, географічного розташування і рівня економічного розвитку, наступні принципи, які всі мають першорядне значення, і якими вони будуть керуватися у взаємних відносинах».

I. Суверенна рівність, повага до прав, притаманних суверенітету

Держави-учасниці поважатимуть суверенну рівність і своєрідність одна одної, а також всі права, притаманні їх суверенітету, до числа яких зокрема входить право кожної держави:

- на юридичну рівність
- на територіальну цілісність
- на свободу і політичну незалежність

Вони також поважатимуть право одна одної вільно обирати й розвивати свої політичні, соціальні, економічні й культурні системи, рівно як і право видавати свої закони й адміністративні правила.

В рамках міжнародного права всі держави-учасники мають рівні права і обов'язки. Вони поважатимуть право кожної держави визначати і здійснювати на свій розсуд відносини з іншими державами, відповідно до міжнародного права і в дусі цієї декларації. Вони вважають, що їхні кордони можуть змінюватися, у відповідності до міжнародного права, мирним шляхом і за домовленостями. Вони також мають право належати чи не належати до міжнародних організацій, бути чи не бути учасником союзних договорів; вони також мають право на нейтралітет.

II. Незастосування сили чи погрози силою

Держави-учасниці будуть утримуватися в міжнародних відносинах від застосування сили чи погрози силою як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН і з цією Декларацією. Ніякими мотивами не може бути обґрунтоване звернення до погрози силою чи до її застосування в порушення цього принципу.

Відповідно держави-учасниці утримуватимуться від будь-яких дій, що становлять погрозу силою чи її застосування проти іншої держави-учасниці. Вони також утримуватимуться від будь-яких проявів сили з метою примусити іншу державу-учасницю до відмови від повного здійснення її суверенних прав, вони також утримуватимуться від актів репресалій з застосуванням сили.

Ніяке застосування сили чи погрози силою не буде використане як засіб врегулювання спорів чи питань, що можуть викликати спори між ними.

III. Непорушність кордонів

Держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав в Європі, і тому вони будуть утримуватися від будь-яких посягань на ці кордони. Вони будуть також утримуватися від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на захоплення чи узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці.

IV. Територіальна цілісність держав

Держави-учасниці будуть поважати територіальну цілісність кожної з держав-учасниць. У відповідності до цього вони будуть утримуватися від будь-яких дій, не сумісних з цілями і принципами Статуту ООН проти територіальної цілісності, політичної незалежності чи єдності будь-якої держави-учасниці, зокрема від застосування сили чи погрози силою.

Держави-учасниці будуть утримуватися від перетворення території одна одної в об'єкт військової окупації або об'єкт придбання будь-яким іншим протиправним способом чи шляхом погрози його здійснити. Ніяка окупація чи придбання таким чином не визнаватимуться законними.

V. Мирне врегулювання спорів

Держави-учасниці будуть розв'язувати спори між ними мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир і безпеку та справедливість.

Вони будуть добросовісно і у дусі співробітництва докладати зусиль, щоб в короткий строк прийти до справедливого рішення, заснованого на міжнародному праві. З цією метою вони будуть використовувати такі засоби, як переговори, обслідування, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд чи інші мирні засоби за їх власним вибором, включаючи будь-яку процедуру урегулювання, узгоджену до виникнення спорів, в яких вони були б сторонами. Якщо сторони в спорі не досягнуть його розв'язання шляхом одного з вищенаведених мирних засобів, вони будуть продовжувати шукати взаємоузгоджені засоби мирного врегулювання спору, утримуючись від будь-яких дій, що можуть погіршити становище тією мірою, якою будуть поставлені під загрозу підтримка міжнародного миру і безпеки і тим самим ускладниться мирне врегулювання.

VI. Невтручання у внутрішні справи

Держави-учасниці будуть утримуватися від будь-якого втручання, прямого чи опосередкованого індивідуального чи колективного, у внутрішні чи зовнішні справи, що входять до внутрішньої компетенції іншої держави-учасниці, незалежно від їхніх взаємовідносин.

Вони будуть утримуватися від будь-якої форми збройного втручання від загрози такого втручання проти іншої держави-учасниці.

Вони будуть так само утримуватися від будь-якого іншого акта військового чи політичного, економічного чи іншого примусу, спрямованого на те, щоб підпорядкувати своїм власним інтересам здійснення іншою державою-учасницею прав, притаманних їхньому суверенітету і, таким чином, забезпечити собі переваги будь-якого гатунку.

Відповідно, вони будуть утримуватися від надання прямої чи опосередкованої допомоги терористичній, підривної чи іншій діяльності, спрямованій на насильницьке повалення уряду іншої держави-учасниці.

VII. Повага до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті релігії й переконань

Держави-учасниці будуть поважати прав людини і основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії й переконань, для всіх без різниці у расі, статі, мові й релігії.

Вони будуть заохочувати і розвивати ефективне здійснення цивільних, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод, які всі обумовлені гідністю, притаманною людській особистості і істотними для її вільного і повного розвитку.

В цих рамках держави-учасники будуть визнавати й поважати свободу особистості сповідувати – одноосібно чи спільно з іншими – релігію чи віру, діючи за велінням власної совісті.

Держави-учасниці, на чийй території перебувають національні меншини, будуть поважати право осіб, приналежних до таких меншин, на рівність перед законом, і будуть забезпечувати повну можливість фактичного користування правами людини і основними свободами і, таким чином, захищатимуть їх законні інтереси в цій сфері.

Держави-учасниці визнають загальне значення прав людини і основних свобод, повага до яких є істотним чинником миру, справедливості і добробуту, необхідних для забезпечення розвитку дружніх відносин і співробітництва між ними і між всіма державами.

Вони будуть постійно поважати ці права і свободи у своїх взаємовідносинах і докладатимуть зусиль, спільно і самостійно, включаючи співробітництво з ООН заради сприяння спільній і ефективній повазі до них.

Вони підтверджують права осіб знати свої права й обов'язки в цій сфері й чинити відповідно до них.

В області прав людини і основних свобод держави-учасниці будуть діяти відповідно до цілей і принципів Статуту ООН та Загальної декларації прав людини. Вони будуть також виконувати свої зобов'язання з міжнародних декларацій і угод у цій сфері, включаючи Міжнародні пакти з прав людини, якщо вони ними зв'язані.

VIII. Рівноправ'я і право народів розпоряджатися своєю долею

Держави-учасниці, будуть поважати рівноправ'я народів і право народів розпоряджатися своєю долею, діючи постійно відповідно до цілей і принципів Статуту ООН і норм міжнародного права, включаючи ті, що відносяться до територіальної цілісності держав.

Виходячи з принципу рівноправ'я і прав народів розпоряджатися своєю долею, всі народи мають права в умовах повної свободи визначати... свій

внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні і здійснювати на власний розсуд свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток.

Держави-учасниці, підтверджують спільне значення дотримання й ефективної реалізації рівноправ'я і права народів розпоряджатися своєю долею для розвитку дружніх відносин між ними, як і між всіма державами; вони нагадують також про важливість виключення будь-якої форми порушення цього принципу.

ІХ. Співробітництво між державами

Держави-учасниці будуть розвивати своє співробітництво одна з одною, як і з усіма іншими державами, в усіх напрямках, відповідно до цілей і принципів Статуту ООН. Розвиваючи своє співробітництво, держави-учасниці приділятимуть особливе значення питанням, визначеним в межах НБСЄ, здійснюючи свій внесок в умовах повної рівності.

Вони намагатимуться, розвивати своє співробітництво як рівні, сприяти взаємопорозумінню й довірі, дружнім і добросусідським відносинам між ними, міжнародному миру, безпеці й справедливості. Вони також намагатимуться, розвиваючи своє співробітництво, підвищувати добробут народів і сприяти втіленню в життя їхніх сподівань, використовуючи, зокрема, вигоди, що випливають з розширення взаємного ознайомлення стосовно досягнень в економічній, науковій, технічній, соціальній, культурній і гуманітарній сферах, вони сприятимуть тому, щоб ці вигоди стали доступними для всіх. Вони враховуватимуть загальний інтерес щодо скорочення різниці в рівнях економічного розвитку і, особливо, інтереси країн, що розвиваються.

Вони підтверджують, що уряди, установи, організації й люди можуть відгравати належну позитивну роль у сприянні досягненню цілей їх співробітництва. Вони намагатимуться, розширюючи своє співробітництво, як це визначено вище, розвивати солідарність на кращій і міцнішій основі на благо своїх народів.

Х. Добросовісне виконання зобов'язань з міжнародного права

Держави-учасниці добросовісно виконуватимуть свої зобов'язання з міжнародного права – як ті, що випливають з загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, так і ті, що випливають з укладених відповідно до МП договорів, учасниками яких вони є.

При здійсненні своїх суверенних прав, включаючи право видавати свої закони й адміністративні правила, вони керуватимуться своїми юридичними зобов'язаннями з міжнародного права, належним чином враховуючи й виконуючи положення Заключного акту НБСЄ.

Держави-учасниці підтверджують, що у випадку конфлікту зобов'язань членів ООН зі Статуту ООН і зобов'язань з будь-якого іншого договору чи міжнародної угоди, переважну силу матимуть зобов'язання за Статутом ООН у відповідності до статті 103 Статуту.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Всі принципи, викладені вище, мають першорядну важливість і вони будуть однаково неухильно застосовуватися при інтерпретації кожного з них з урахуванням інших.

Держави-учасниці висловлюють свою рішучість повністю поважати й

застосовувати ці принципи, як вони викладені в цій Декларації, до їхніх взаємовідносин і співробітництва – з тим, щоб забезпечити кожній державі-учасниці переваги, забезпечені загальним дотриманням і застосування цих принципів.

Держави-учасниці, враховуючи викладені вище принципи, зазначають, що ця Декларація не зачіпає їхніх прав і зобов'язань, як і відповідних договорів та інших угод і домовленостей.

Держави-учасниці висловлюють переконаність у тому, що дотримання цих принципів буде сприяти розвитку нормальних і дружніх відносин і співробітництва між ними в усіх сферах. Вони також висловлюють переконаність у тому, що дотримання цих принципів сприятиме розвитку політичних контактів між ними, що в свою чергу сприятиме кращому взаєморозумінню щодо їхніх позицій і поглядів.

Держави-учасниці заявляють про свій намір здійснювати свої відносини з усіма іншими державами в дусі принципів, викладених у цій Декларації.

Таким чином, положення Статуту ООН та інших, присвячених основним принципам міжнародного права актів, дають підстави тлумачити **основні принципи МП** як єдиний нероздільний комплекс однаковий за своєю юридичною силою керівних норм, наділених по відношенню до інших норм міжнародного права вищою юридичною силою.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

В усіх трьох джерелах принципи викладаються у різній послідовності, наслідком чого є відсутність єдиного підходу до викладення і вивчення цих принципів. Виходячи з власного досвіду, можемо стверджувати, що характеристика принципів засвоюється значно ефективніше, якщо їх розташувати у вигляді п'яти «логічних пар», наприклад, у послідовності наведеній нижче у таблиці.

Логічна «парність» основних принципів міжнародного права

Суверенної рівності держав	Невтручання у внутрішні справи
Співробітництва між державами	Добросовісне виконання зобов'язань з міжнародного права
Мирного врегулювання спорів	Незастосування сили й погрози силою
Територіальної цілісності держав	Непорушності кордонів
Поваги до прав Людини і основних свобод	Рівноправ'я і право на самовизначення народів

Як бачимо, в кожній логічній парі принципи більш загального характеру з лівого стовпця доповнюються й конкретизуються відповідним принципом з правого стовпця.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ТЕМИ

В ході лекції розглянуто лише частину з того значного кола питань, що необхідно буде опанувати майбутнім юристам при вивченні курсу «Міжнародне публічне право».

Саме тому при підготовці до практичних занять з теми рекомендується звернутись не лише до базових підручників, а ще й до інших джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри загальноправових дисциплін.

В процесі вивчення теми пропонується для кращого засвоєння навчального матеріалу ознайомитись з підручниками та посібниками з числа зазначених у списку літератури. При використанні джерел зарубіжних авторів необхідно опанувати навчальний матеріал, корегуючи його з урахуванням положень законодавства України.

Пропонується звернути особливу увагу на низку питань, що є дискусійними серед науковців, а тому іноді відзначаються суттєво відмінними один від одного поглядами вирішення теоретичної проблеми.

ТЕМА № 7. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальні відомості щодо права міжнародних організацій як галузі міжнародного права.
2. Поняття й ознаки міжнародної міждержавної організації.
3. Організація Об'єднаних Націй. Спеціалізовані органи ООН.
4. Європейська система міжнародних організацій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Статут Ради Європи від 05.05.1949 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_001
3. Заключний Акт НБСЄ від 01.08.1975 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055
4. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04
5. Венская конвенция о представительстве государств в их отношениях с международными организациями универсального характера от 14 марта 1975 г. / Право зовнішніх зносин. Збірник документів. К., 2003. С. 436-461.
6. Північноатлантичний договір від 04.04.1949 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950_008

Додаткові рекомендовані джерела

1. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть / И.И. Лукашук. 3е изд., перераб. и доп. М.: 2007.
3. Міжнародне право / Матіас Гердеген; пер. з німецької. Київ: К. І. С., 2011. 515 с.
4. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М.В. Буроменського. К., 2006. 336 с.
5. Міжнародне публічне право: Підручник. 2ге вид. / за ред. В.М. Репецького. К., 2012. 437 с.
6. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международноправовом регулировании / Нешатаева Т.Н. М.: Дело, 1998. 272 с.
7. Шибаева Е.А. Правовые вопросы структуры и деятельности международных организаций. Учебное пособие / Поточный М., Шибаева Е.А. М.: Издво Моск. унта, 1980. 168 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою заняття є визначення правового статусу та особливостей функціонування міжнародних організацій; дослідження ознак міжнародних організацій, їх видів, компетенції та впливу на геополітичну ситуацію.

ВСТУП

Міжнародні відносини за всіх часів, починаючи з глибокої давнини, характеризувалися складністю і різноплановою системою зв'язків, притаманних кожному етапові суспільного розвитку. Саме тому в міжнародному праві існували норми, покликані регулювати становище і діяльність представників держав або їх органів в офіційних відносинах між ними з метою представництва і захисту їх прав та законних інтересів у процесі міжнародного спілкування.

Після вивчення т. №3 “Суб’єкти міжнародного права” та т. №5 ”Право міжнародних договорів” нам необхідно докладніше з’ясувати особливості права міжнародних організацій. Необхідно опанувати такі питання, як поняття й ознаки міжнародної міжурядової організації, дослідити функціональні особливості Організації Об’єднаних Націй, правовий статус спеціалізованих органів ООН, а також європейську систему міжнародних організацій.

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО ПРАВА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Право міжнародних організацій — це галузь міжнародного права, яку складає сукупність правових норм, що регулюють відносини міжурядових або неурядових міжнародних організацій (суб'єктів міжнародного права) з приводу їх діяльності у будь-якої сфері відповідно до принципів міжнародного публічного права. Особливість цієї галузі полягає в тому, що її об'єктом є міжнародна співпраця з актуальних питань. Суб'єктами права міжнародних організацій є міжурядові (міждержавні) або неурядові міжнародні організації.

Найбільш важливими універсальними конвенціями, що регулюють відносини у зв'язку з укладанням і застосуванням міжнародних договорів, є: Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.; Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно договорів 1978 р.; Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. (Конвенція ще не набула чинності, але її норми мають силу звичаєвих).

В Україні право міжнародних організацій регулюється Конституцією, яка містить загальні положення, що стосуються умов вступу України до міжнародних організацій; Законом України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. та рішеннями Конституційного Суду України.

2. ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОЇ МІЖУРЯДОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У юридичній літературі й офіційних міжнародних документах поняття «міжнародна організація» традиційно використовується і щодо міжнародних міжурядових (міждержавних) організацій (ММУО), і щодо міжнародних неурядових організацій (МНУО). У той же час досить складно вивести загальне визначення, яке характеризує б обидва різновиди міжнародних організацій, оскільки вони мають різну правову природу. Найважливішою відмінною ознакою будь-якої міжнародної міжурядової організації є наявність договірної основи — ця ознака визначає юридичну природу міжнародної організації. Саме вона відрізняє міжнародні міжурядові від міжнародних неурядових організацій.

Переважна більшість сучасних міжнародних організацій здійснюють свою діяльність на підставі особливого міжнародного договору (найпоширенішим його найменуванням є «статут»: Статут ООН, Статут ЮНЕСКО, Статут Ради Європи тощо). Водночас у міжнародній практиці одержало розповсюдження заснування міжнародних організацій резолюціями головних органів інших міжнародних організацій (Конференцію ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) засновано в 1964 р. Генеральною Асамблеєю ООН, резолюцією 1995 (XIX), Організацію Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) засновано в 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН, резолюцією 2152 (XXI)). Тому, точніше кажучи, ММУО створюються не просто на договірній, а на погоджувальній основі, оскільки резолюції міжнародних організацій також є однією з форм узгодження інтересів учасників міжнародного спілкування.

Наступний елемент поняття ММУО стосується членського складу міжнародних організацій. Головна роль у створенні міжнародних організацій належить державам. Вони укладають особливий міжнародний договір – статут організації — або голосують за відповідну установчу резолюцію. Власне кажучи, саме тому цей вид міжнародних організацій називають міждержавними, або міжурядовими.

Міжнародні організації, як правило, створюються на невизначений термін. Вони мають постійну внутрішньо-організаційну структуру. ММУО створюються для досягнення певних цілей. Цілі становлять собою найзагальніші наміри держав-засновників, які вони бажають втілити за допомогою організації.

Найважливішою ознакою сучасних ММУО є наявність *міжнародної правосуб'єктності*. Це необхідний елемент поняття ММУО. У доповіді Робочої групи, затвердженій Комісією міжнародного права ООН на засіданні, присвяченому відповідальності міжнародних організацій, вказується: «Слід припускати, що міжнародне право наділяє ці міжнародні організації правосуб'єктністю, оскільки в іншому разі їхня поведінка приписувалася б їхнім членам і не виникало б жодних питань, що стосуються відповідальності організації за міжнародним правом».

Про наявність міжнародної правосуб'єктності в міждержавного об'єднання свідчить наділення його міжнародними правами й обов'язками: укласти договори з державами й іншими міжнародними організаціями; нести міжнародно-правову відповідальність за свої дії; звертатися до держав та інших міжнародних організацій із вимогою про відшкодування шкоди, заподіяної міжнародним правопорушенням; обмінюватися офіційними представництвами з державами й іншими міжнародними організаціями; наділяти своїх посадових осіб привілеями й імунітетами тощо.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Таким чином, *міжнародна міжурядова організація* – це об'єднання держав (інших ММУО), створене на погоджувальній основі, що має певні цілі, які відповідають загальноновизнаним принципам міжнародного права, має постійну внутрішньо-організаційну структуру та володіє міжнародною правосуб'єктністю.

3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ. СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ОРГАНИ ООН

Визначальна роль у механізмі міжнародного захисту прав людини належить Організації Об'єднаних Націй. *Організація Об'єднаних Націй* – (United Nations Organization; Organisation des Nations Unies), ООН (UNO; ONU) – міжнародна організація незалежних, суверенних держав, які визнали Статут ООН. Її основним завданням є підтримання і зміцнення міжнародного миру та безпеки, розвиток співробітництва між державами.

У ст. 1 Статуту ООН визначено, що *основними цілями* ООН є:

- підтримання миру і безпеки за допомогою колективних заходів для відвернення й усунення загрози миру і придушення актів агресії чи інших порушень миру;
- розвиток дружніх відносин між націями;
- здійснення міжнародного співробітництва в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру;

- бути центром для погодження дій націй у досягненні цих цілей.

Відповідно до своїх цілей і завдань, ООН є універсальною організацією, відкритою для всіх миролюбних держав, які можуть і бажають ці зобов'язання виконувати. Прийняття держави в члени Організації здійснюється постановою Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки. У Статуті не уточнюється, яка кількість голосів потрібна для прийняття такого рішення.

Членами ООН є суверенні держави. За процедурою оформлення членства статті 3-4 Статуту розрізняють найперших членів і пізніше прийнятих членів Організації. Серед пострадянських республік тільки Україна, Росія і Білорусь належать до найперших членів ООН (взявши участь у конференції у Сан-Франциско, підписали і ратифікували Статут ООН). Інші держави – колишні республіки СРСР оформляли своє членство в ООН на підставі ст. 4 Статуту шляхом подання заяв про прийом.

Генеральна Асамблея має право за рекомендацією Ради Безпеки призупинити здійснення прав та привілеїв одному з членів Організації. Підставою для цього є застосування проти такого члена Організації дій превентивного або примусового характеру. Відновлення втрачених прав та привілеїв може бути здійснене також Радою Безпеки. І як крайній захід за рекомендацією Ради Безпеки будь-який член Організації, що систематично порушує принципи Статуту ООН, може бути виключений з Організації рішенням Генеральної Асамблеї (ст. 6).

Статут ООН (ст. 7) передбачає головні та допоміжні органи ООН. Останні, якщо є потреба, можуть засновуватися відповідно до Статуту ООН. Головні органи Організації Об'єднаних Націй – це *Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна рада, Рада з опіки, Міжнародний суд, Секретаріат*. Хоч у тексті Статуту головні органи наведено єдиним списком, за своїм правовим становищем і реальним значенням вони далеко не однозначні. Центральне місце у системі органів ООН посідають, безумовно, Рада Безпеки і Генеральна Асамблея.

Генеральна Асамблея ООН – дорадчий представницький орган, у якому представлені всі держави-члени ООН. До її структури входять:

- 1) голова;
- 2) заступники голови;
- 3) головні комітети: з політичних питань і питань безпеки; з економічних і фінансових питань; із соціальних, гуманітарних і культурних питань; з опіки й не самоврядних територій; з правових питань;
- 4) комітети: з адміністративних і бюджетних питань; з внесків; з деколонізації; з питань про політику апартеїду; з атомної енергії; з використання космічного простору; з роззброєння та ін.;
- 5) сесійні органи: Генеральний комітет і комітет з перевірки повноважень;
- 6) комісії: ревізійна; міжнародного права; з прав людини та ін. Генеральна Асамблея проводить щорічні регулярні сесії, а також спеціальні (скликаються з будь-якого питання, якщо вимоги надходять від Ради Безпеки) і надзвичайні, які скликаються протягом 24 годин з моменту одержання Генеральним секретарем вимоги від Ради Безпеки й підтриманого голосами будь-яких членів Ради у випадках:

- якщо існує загроза миру;

- відбулося порушення миру або акт агресії й члени Ради Безпеки не прийшли до вирішення питання.

Відповідно до Статуту ООН Генеральна Асамблея відіграє істотну роль у діяльності ООН. Вона робить значний внесок у розробку й підготовку низки важливих міжнародних документів, кодифікації принципів і норм міжнародного права. Генеральна Асамблея – демократичний орган. Кожний член незалежно від розмірів території, чисельності населення, економічної й військової могутності має 1 голос. Рішення з важливих питань приймаються більшістю Асамблеї, 2/3 присутніх і членів, що беруть участь у голосуванні. У роботі Генеральної Асамблеї можуть брати участь держави-не члени ООН, що мають постійних спостерігачів При ООН (Ватикан) і не мають їх. Очолює Генеральну Асамблею Генеральний секретар.

Рада Безпеки ООН. Як зазначається у Статуті ООН (ст. 24), для забезпечення швидких і ефективних дій Організації на Раду Безпеки покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. У межах своїх функцій і повноважень Рада Безпеки подає на розгляд Генеральної Асамблеї щорічні доповіді і за потребою – спеціальні доповіді.

Рада Безпеки складається з 15 членів, з яких 5 – постійні члени (Великобританія, Китай, Росія, США, Франція); 10 – непостійні, які обираються Генеральною Асамблеєю на два роки. Місця непостійних членів розподіляються так: 5 – від держав Азії та Африки; 1 – від держав Східної Європи; 2 – від держав Латинської Америки; 2 – від держав Західної Європи та інших країн.

Рада Безпеки володіє низкою виключних повноважень. Вона є єдиним органом, правомочним приймати ухвали, пов'язані з діями ООН щодо підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки. Лише Рада Безпеки уповноважена приймати ухвалу про проведення примусових дій із застосуванням збройних сил. Рада Безпеки може приймати ухвали, обов'язкові для всіх членів Організації. Оскарження або перегляд їх у будь-якому іншому органі не допускається. Окрім основних функцій і повноважень, Рада Безпеки виконує й ряд інших: зокрема, разом з Генеральною Асамблеєю бере участь у прийнятті держав до членів ООН (ст.ст. 2-4), призначенні Генерального секретаря ООН (ст. 97), обранні суддів Міжнародного Суду (ст. 4 Статуту Міжнародного Суду) тощо.

За ст. 27 Статуту ООН ухвали Ради Безпеки з питань процедури вважаються прийнятими, якщо за них подані голоси дев'яти членів Ради. Усі інші ухвали вважаються прийнятими, коли за них проголосували дев'ять членів Ради, включаючи всіх постійних членів цього органу. Тому, якщо хоча б один із п'яти постійних членів голосує проти тієї чи іншої пропозиції з питань не процедурного характеру, пропозиція не може бути прийнятою (принцип однакості постійних членів Ради Безпеки).

Економічна та Соціальна Рада складається з 54-х членів, що обираються Генеральною Асамблеєю на три роки з поновленням третини складу Ради через кожен рік. За традицією постійні члени Ради Безпеки обираються до Економічної і Соціальної Ради на кожен черговий термін. Вибори до цього органу проводяться за принципом справедливого географічного представництва: від Африки – 14, від Азії – 11, від Латинської Америки – 10, від Західної Європи – 13, від Східної Європи – 6

держав.

Функції та повноваження Економічної та Соціальної Ради зафіксовані в статтях 62-66 Статуту ООН. Основні її *повноваження* зводяться до:

- проведення досліджень і складання доповідей з міжнародних питань в економічній, соціальній галузях; культури, освіти, охорони здоров'я;
- підготовка рекомендацій з цих питань Генеральній Асамблеї;
- підготовка рекомендацій з метою заохочення поваги і дотримання прав людини і основних свобод;
- підготовка проектів конвенцій з питань, що входять до її компетенції, для подання їх Генеральній Асамблеї;
- скликання міжнародних конференцій з питань, що входять до її компетенції;
- погодження діяльності спеціалізованих установ через консультації з ними і рекомендації таким установам та через рекомендації Генеральній Асамблеї;
- укладання зі спеціалізованими установами угод про співробітництво.

Свої функції Економічна та Соціальна Рада здійснює через постійно діючі комісії, постійні комітети, а також сесійні комітети. Як правило, Економічна та Соціальна Рада проводить щорічно дві сесії (одну в Нью-Йорку, другу в Женеві). Ухвали її приймаються простою більшістю голосів.

Рада з Опіки була створена як орган, що мав здійснювати контроль за управлінням підопічними територіями (в післявоєнний час було 11 таких територій). Нині Рада складається з постійних членів Ради Безпеки. На думку фахівців, у сучасних умовах існування Рада втрачає своє практичне значення. У листопаді 1994 року Рада Безпеки прийняла рішення про припинення Угоди про опіку ООН стосовно останньої з початкових 11 підопічних територій – території Тихоокеанських островів (Палау) під управлінням США. Тому в даний час Рада збирається на свої сесії лише за необхідності.

Міжнародний суд ООН – (International Court of Justice) є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй, який розв'язує міждержавні спори і надає консультативні висновки. Принципові напрями діяльності Міжнародного Суду ООН визначені в статтях 92-96 Статуту ООН, компетенція Суду регламентована і статтями 34-38 Статуту Міжнародного Суду. Сторонами у справах, які розглядає Суд, можуть бути тільки держави, при цьому юрисдикція Суду є добровільною, тобто він може розглядати справи лише за згодою сторін. Водночас, держави можуть визнати для себе юрисдикцію суду обов'язковою в усіх правових спорах, що стосуються:

- тлумачення договору;
- будь-якого питання міжнародного права;
- наявності факту, який, якщо він буде встановлений, являтиме собою порушення міжнародного зобов'язання;
- характеру і розмірів відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання.

Окрім судової, Міжнародний Суд здійснює і консультативну юрисдикцію.

Так, він може давати консультативні висновки з будь-якого юридичного питання на запит Генеральної Асамблеї і Ради Безпеки, а також інших органів і спеціалізованих установ ООН. Місцеперебування Суду – м. Гаага (Нідерланди), але це не перешкоджає Суду засідати і виконувати свої функції в інших місцях. З часу створення Міжнародного Суду ООН в 1946 р. держави представили на його розгляд понад 60 спорів, і більше 20 консультативних висновків були заявлені міжнародними організаціями.

Секретаріат – постійно діючий адміністративний орган ООН, що складається з Генерального секретаря і необхідного персоналу. Генеральний секретар призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки на термін 5 років і може бути в тому ж порядку призначений на новий термін. Стаття 98 Статуту ООН уповноважує Генерального секретаря подавати Генеральній Асамблеї щорічні звіти про роботу Організації. До його повноважень належить також право доводити до відома Ради Безпеки будь-які питання, що, на його думку, можуть загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки (ст. 99 Статуту ООН).

На Секретаріат у цілому покладений обов'язок із забезпечення необхідних умов для роботи інших органів ООН: упорядкування протоколів, здійснення усних і письмових перекладів виступів і документів, опублікування резолюцій та інших матеріалів. Він покликаний здійснювати практичну роботу з перетворення в життя програм і постанов, схвалених іншими органами ООН. Зокрема, діяльність Секретаріату включає в себе: здійснення операцій з підтримання миру за дорученням Ради Безпеки; організацію та проведення міжнародних конференцій з проблем, які мають світове значення (Конференція з морського права); встановлення світових економічних та соціальних тенденцій і проблем; підготовку досліджень з питань роззброєння, розвитку, прав людини. Також до його функцій належить реєстрація та опублікування міжнародних договорів.

Генеральний секретар призначає персонал Секретаріату і керує його роботою. При виконанні своїх обов'язків Генеральний секретар і персонал не повинні запитувати або отримувати вказівок від яких-небудь урядів. Співробітники Секретаріату призначаються Генеральним секретарем за правилами, встановленими Генеральною Асамблеєю. Прийом на службу в Секретаріат і визначення її умов проводиться на договірній основі з урахуванням необхідності забезпечення високого рівня працездатності, компетентності і сумлінності. Співробітники секретаріату, чисельність яких перевищує 25 тисяч чоловік (громадяни понад 150-ти країн), є міжнародними громадськими службовцями.

Весь персонал поділяється на дві категорії: спеціалісти (фахівці) й технічні співробітники. Штаб-квартира ООН та її Секретаріату знаходиться в Нью-Йорку, є також підрозділи Секретаріату в Женеві, Відні, Найробі, Бангкоку та інших пунктах.

Спеціалізовані установи ООН. Поняття спеціалізованої установи ООН увійшло в міжнародне право разом зі Статутом ООН. Відповідно до статей 57,63 Статуту, спеціалізованими установами ООН є міжнародні організації, створені міжнародними угодами і наділені широкою міжнародною відповідальністю, що визначена установчими актами в галузях економічній, соціальній, а також культури, освіти, охорони здоров'я тощо та підтримують зв'язок з ООН.

За сферою своєї діяльності вони можуть бути поділені на три основні групи.

Перша група – спеціалізовані установи економічного характеру. До неї належать 12 організацій, а саме: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО), Організація міжнародної цивільної авіації (ІКАО), Міжнародна морська організація (ІМО), Всесвітній поштовий союз (ВПС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСГР), Організація об'єднаних націй з промислового розвитку (ЮНІДО).

До *другої групи* відносяться спеціалізовані установи соціального характеру: Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).

Третю групу складають установи культурно-гуманітарного характеру: Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ).

Спеціалізовані установи – це постійно діючі міжнародні організації, юридична природа яких подібна до інших міжнародних організацій. Зв'язок спеціалізованих установ з ООН згідно зі Статутом ООН (ст. 56,63) підтримується, зазвичай, через Економічну і Соціальну Раду ООН на основі спеціальних угод між відповідною спеціалізованою установою та ООН. При всій різноманітності цілей та суттєвих відмінностей у характері діяльності спеціалізованих установ, вони мають, загалом, схожу структуру та ряд однотипних положень статутів. Так, наприклад, членство в ООН не є обов'язковою передумовою членства в спеціалізованих установах.

Згідно зі статутами спеціалізованих установ, їх вищі органи складаються з представників усіх держав-членів даної організації. До компетенції цих органів входить розгляд всіх питань, пов'язаних із розробленням та прийняттям проектів міжнародних угод та конвенцій, визначення політики, програм і основних напрямів діяльності відповідної організації. Оперативне керівництво діяльністю організації здійснюється виконавчими органами. Окрім цього, в структурі спеціалізованих установ існують численні комітети, комісії.

Основними *формами діяльності* спеціалізованих установ є:

- розроблення проектів міжнародних конвенцій та регламентів зі спеціальних питань;
- координація діяльності держав у розвитку співробітництва в спеціальних галузях;
- надання технічної допомоги;
- обмін інформацією.

Наприклад, головним завданням *Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)*, створеної у 1946 р. (Україна стала її членом у 1954 р.) є розвиток міжнародного співробітництва у сфері освіти, науки і культури з метою сприяння досягненню міцного миру і підвищення добробуту народів. Для виконання цих завдань у межах ЮНЕСКО проводяться міжнародні конференції, наради, симпозіуми, надається допомога країнам у створенні навчальних і навчально-дослідних установ, ведеться інформаційна, статистична і видавнича

діяльність, здійснюється співробітництво з понад 400 міжнародними організаціями.

Основними органами ЮНЕСКО є: Генеральна конференція – вищий орган, що збирається на свої сесії раз на два роки, визначає напрями й загальну лінію діяльності організації; Виконавчий комітет, до якого входять 45 держав-членів; Секретаріат на чолі з Генеральним директором. Місцеперебування ЮНЕСКО – місто Париж.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) заснований у 1944 році, але почав функціонувати з 1946 року. Членами МВФ є близько 180 держав, у т.ч. Україна. До завдань МВФ входить: координація валютно-кредитної політики держав-членів, надання їм кредитів для врегулювання балансів і підтримки валютних курсів; пільгове кредитування найменш розвинених держав. Вищим органом Фонду є Керівна рада, у яку входять по два представника від кожного члена МВФ. Поточною діяльністю МВФ керує Виконавчий директорат, що складається з 21 директора. Головою директорату є Директор-розпорядник. Штаб-квартира МВФ знаходиться у Вашингтоні (США).

Міжнародна морська організація (ІМО) створена і функціонує з 1959 р. (до 1982 року – Міжурядова морська консультативна організація – ІМКО). До ІМО входить більше 190 держав, у т.ч. Україна (з 1994 року). Завданнями ІМО є коло питань, пов'язаних із забезпеченням співробітництва з питань судноплавства і безпеки мореплавства, розробкою рекомендацій і проектів конвенцій з морського права. Вищим органом ІМО є Асамблея, що складається з усіх її членів і скликається раз у 2 роки. У період між засіданнями Асамблеї роботою ІМО керує Рада, що обирається Асамблеєю в кількості 18 членів. Асамблеєю обирається Комітет безпеки на морі з 16 членів, основним завданням якого є розробка рекомендацій з правил безпеки морського судноплавства. Секретаріат ІМО очолює Генеральний секретар. Її місцезнаходження – Лондон (Великобританія).

Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) заснована відповідно до Чиказької конвенції про цивільну авіацію 1944 року, є спеціалізованою установою ООН, що займається організацією і координацією міжнародного співробітництва держав у всіх аспектах діяльності цивільної авіації. Учасниками ІКАО є майже 190 держав, у т.ч. на основі правонаступництва й Україна.

ІКАО досліджує проблеми організації міжнародної цивільної авіації, повітряних трас, створення аеропортів і аеронавігаційних засобів, розробляє міжнародні стандарти для конструювання й експлуатації повітряних суден, правила з використання устаткування, засобів зв'язку і контролю над польотами; сприяє уніфікації митних, імміграційних і санітарних правил і т.д. У рамках ІКАО розробляються проекти міжнародних конвенцій. Вищим органом ІКАО, що складається з представників держав-членів, є Асамблея, яка скликається не рідше одного разу на 3 роки. Виконавчим органом ІКАО є Рада, яка складається з представників 30 держав, що обираються Асамблеєю з числа країн із найбільш розвиненим повітряним транспортом. Очолює Раду обраний нею президент. Забезпечує роботу ІКАО Секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем ІКАО. Їх місцеперебування – Монреаль (Канада).

Міжнародна організація праці (МОП) є однією з найстарших ММУО, адже створена ще 1919 року за рішенням Паризької мирної конференції як автономна

організація Ліги Націй. З 1946 р. МОП – перша спеціалізована організація ООН (Україна є учасницею МОП). У МОП поряд із більш ніж 170 державами представлені профспілки та підприємці. *Цілями і завданнями* МОП є:

- сприяння встановленню соціальної справедливості; поліпшення умов праці і підвищення життєвого рівня трудящих;
- розроблення конвенцій і рекомендацій із питань заробітної плати, робочого часу, охорони праці, визнання прав на об'єднання в профспілки та ін.

Структуру МОП складають: Генеральна конференція праці, Адміністративна рада, Міжнародне бюро праці, Тристоронні комітети, Регіональні й спеціальні конференції. Генеральна конференція праці складається з делегацій країн-учасниць (два представника від уряду, по одному – від підприємців і трудящих), є вищим органом МОП. Діяльністю Міжнародного бюро праці (Секретаріату МОП), комітетів і комісій МОП керує Адміністративна рада, що складається з 56 членів (у т.ч. 28 представників урядів, 14 представників трудящих і 14 представників підприємців). 10 місць в урядовій групі Ради займаються представниками 10 найбільш розвинених у промисловому відношенні країн (Бразилія, Великобританія, Німеччина, Індія, Італія, Китай, Росія, США, Франція, Японія). Міжнародне бюро праці управляється генеральним директором і має три функціональних органи: адміністративний орган, центр досліджень і документації і координаційний орган. Тристоронні комітети у найважливіших галузях економіки (будівництво, внутрішній транспорт, хімія, чорна металургія, нафтова промисловість та ін.) і експертні ради з питань фахової освіти, підвищення кваліфікації керівних кадрів, охорони праці, з проблем працюючих жінок і молоді представляють можливість агентам урядів, підприємців і трудящих викласти свої точки зору в рамках цієї організації. Регіональні і спеціальні конференції присвячені питанням, що представляють регіональний або національний інтерес.

Головна адміністративна посадова особа МОП – Генеральний директор. Штаб-квартира МОП розташована в Женеві (Швейцарія). У столицях більше 40 держав-членів знаходяться регіональні та галузеві відділення Міжнародного бюро праці.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) – міжурядова організація, створена у 1946 році. Статут ВООЗ, прийнятий 1946 р., набрав сили 7 квітня 1948 р., коли його ратифікували 26 держав. Ця дата щорічно відзначається як Всесвітній день здоров'я.

Цілями ВООЗ є:

- зміцнення національних служб охорони здоров'я;
- сприяння підготовці фахівців у галузі охорони здоров'я;
- боротьба з небезпечними хворобами; охорона здоров'я матері і дитини;
- поліпшення стану навколишнього середовища.

Вищим органом ВООЗ є Всесвітня асамблея охорони здоров'я, що скликається щорічно, у якій представлені всі члени організації. Виконавчий комітет складається з 30 членів, скликається не менше двох разів на рік. Секретаріат є адміністративним органом і складається з Генерального директора і персоналу. У ВООЗ існує 6 регіональних організацій (Європейська – у Копенгагені (Данія), Американська – у Вашингтоні (СІА), Південно-Східної Азії – у Делі (Індія), Східно-

Середземноморська – в Олександрії (Єгипет), Західно-Тихоокеанська – у Манілі (Філіппіни), Африканська – у Браззавілі (Конго). Періодично ВООЗ публікує серії технічних доповідей, статистичні збірники та ін. Місцезнаходження Секретаріату ВООЗ – Женева (Швейцарія). Україна є державою-членом ВООЗ.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) заснована на основі Паризької конвенції з охорони промислової власності 1883 р. і Бернської конвенції з охорони творів літератури і мистецтва 1886 р. Конвенція про створення ВОІВ була підписана в 1967 р. і набрала сили з 1970 року. Спеціалізованою установою ООН ВОІВ стала 17 грудня 1974 року за рекомендацією Генеральної Асамблеї. Україна бере участь у діяльності ВОІВ поряд із більш ніж 150 державами світу.

До завдань ВОІВ входять: сприяння охороні інтелектуальної власності у всьому світі, забезпечення адміністративного співробітництва 18 ММУО (спілок), що займаються різними аспектами надання допомоги в охороні інтелектуальної власності й авторського права.

Керівними органами ВОІВ є:

- конференція, до складу якої входять усі держави-члени ВОІВ;
- Генеральна Асамблея, що складається з тих держав-членів, що є також членами Паризького (100 держав) або Бернського (83 держави) союзів.

Керівні органи ВОІВ і союзи, якими здійснює управління ВОІВ (9 із яких Мають власні міжурядові органи), зазвичай проводять спільну сесію для прийняття своїх програм і бюджетів. Асамблея обирає Міжнародне бюро (виконавчий орган). Головною адміністративною посадовою особою є генеральний директор ВОІВ. Місцезнаходження ВОІВ – Женева (Швейцарія).

У певному зв'язку з ООН перебуває і така міжнародна організація як **Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ)**. Ця організація в галузі використання атомної енергії була створена за рішенням ООН на міжнародній конференції в Нью-Йорку. Статут Агентства прийнято 1956 р., штаб-квартира знаходиться у Відні. За угодою МАГАТЕ з Генеральною Асамблеєю ООН 1957 р., Статутом МАГАТЕ Агентство повинно подавати щорічні доповіді про свою діяльність Генеральній Асамблеї, а за необхідності – Раді Безпеки та ЕКОСОП.

Основними напрямками діяльності МАГАТЕ є організація та координація досліджень та розробок в галузі атомної енергетики, питання радіаційної безпеки, надання технічної допомоги державам-членам Агентства в сфері мирного використання атомної енергії, здійснення контролю (гарантій) за мирними дослідженнями атомної енергії, регламентація діяльності з питань, пов'язаних з атомною небезпекою. Однією з головних функцій Агентства є застосування системи контролю з метою забезпечення невикористання у військових цілях атомних матеріалів та обладнання, призначених для мирного використання. Неядерні держави-учасники Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. повинні укладати з МАГАТЕ угоди про контроль над мирною ядерною діяльністю цих держав. Контроль здійснюється інспекторами МАГАТЕ.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Існує й ряд інших міжнародних організацій, які належать до системи ООН, але не є спеціалізованими установами. Зокрема, це *Конференція ООН з торгівлі та*

розвитку (ЮНКТАД), Програма розвитку ООН (ПРООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).

Спеціалізованими органами ООН, які безпосередньо опікуються питаннями захисту прав людини є Верховний комісар ООН у справах біженців, Комісія (Рада) з прав людини та інші органи, про які ми поговоримо у наступному підрозділі.

4. ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Рада Європи як міждержавна (міжурядова) регіональна організація була створена для забезпечення процесів політичної інтеграції, сприяння економічному та соціальному розвитку, розвитку культури, науки та управління, а також для підтримання і подальшу реалізацію прав людини і фундаментальних свобод в повоєнній Європі. Статут Ради Європи був підписаний 5 травня 1949 року, і на цей момент до складу організації входили 10 держав. Станом на 2016 рік вона об'єднує 47 європейських держав, в тому числі більшість держав Центральної та Східної Європи. Статус незалежних спостерігачів у міждержавних структурах Ради Європи мають Канада, США, Японія, Мексика, Ізраїль, Ватикан.

Сьогодні Рада Європи є однією з найбільш авторитетних та представницьких європейських регіональних міждержавних організацій. Її створення виходило з потреби збереження людського суспільства та цивілізації, для задоволення якої життєво важливим є зміцнення миру на засадах справедливості та міжнародного співробітництва. А тому, у Статутних документах Ради Європи зафіксовані такі основні завдання:

- захист та зміцнення плюралістичної демократії та прав людини, сприяння усвідомленню та розвитку європейської культурної самобутності;
- пошук спільних шляхів вирішення соціальних проблем (зокрема таких, як національні меншини, ксенофобія, релігійна, расова, етнічна нетерпимість, захист оточуючого середовища, біоетика, СНІД, наркоманія тощо);
- надання допомоги країнам Центральної та Східної Європи у проведенні та активізації політичних, законодавчих і конституційних реформ;
- широка політична та правова діяльність, уніфікація європейського законодавства, прийняття конвенцій, що мають обов'язковий характер для держав, що входять до Ради Європи.

Ці завдання забезпечують досягнення мети організації. Мета Ради Європи зафіксована у ст. 1 її Статуту і передбачає «досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення у життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу». При цьому, кожний член Ради Європи обов'язково має визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також має брати участь у співробітництві для досягнення мети Ради Європи.

Пропозиція щодо членства у Раді Європи, а в окремих випадках –

асоційованого членства (у консультативній асамблеї) надходить від Комітету Міністрів лише тій європейській державі, яка вважається здатною і має бажання дотримуватися основних принципів Ради Європи.

Держави-члени Ради Європи трансформували основні принципи Загальної декларації прав людини 1948 року в юридичні зобов'язання через створення ефективної системи міжнародних судових гарантій прав людини. А тому головним пріоритетом у роботі Ради Європи є захист прав та основних свобод людини у державах-учасниках. Реалізація цього одного з основних завдань Ради Європи здійснюється в 4-х основних напрямках:

- зміцнення європейської солідарності (гарантуючи при цьому повагу до особи, її свобод, соціальних економічних і культурних прав шляхом створення ефективних систем контролю та захисту);
- виявлення нових загроз порушення прав людини та приниження людської гідності;
- привернення уваги громадськості до значимості прав людини;
- заохочення щодо вивчення проблем прав людини в школах, вищих учбових закладах та серед професійних груп (юристи, службовці, персонал виправних закладів тощо).

Можна припустити, що згідно зі своїм Статутом, Рада Європи виконує три *основні завдання*: 1) політичне – захист демократії, прав і свобод людини, забезпечення верховенства права; 2) культурне – примноження європейської культурної спадщини; 3) соціальне – забезпечення реалізації основних потреб соціально-економічних прав. Головним досягненням у роботі Ради Європи є створення ефективної системи європейського права у галузі прав людини, забезпечення правового регулювання поведінки держав у цій галузі. Хоча Рада Європи виконує також і роль кредитної організації, в її межах функціонує Банк соціального розвитку Ради Європи (первинна назва – Фонд соціального розвитку).

Робота Ради Європи ведеться на міжурядовому, міжпарламентському рівнях, через місцеві органи самоврядування та неурядові організації. Мета Ради Європи досягається за допомогою її органів шляхом розгляду питань, що становлять спільний інтерес; укладання угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також в галузі захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини.

Стаття 10 Статуту Ради Європи визначала, що *головними органами* Ради Європи є Комітет Міністрів і Консультативна асамблея (нині Парламентська Асамблея), роботу яких забезпечує Секретаріат. У межах Ради Європи сьогодні функціонує Конгрес місцевих і регіональних органів влади Європи; Європейська комісія за демократію через право («Венеціанська комісія»), Європейський суд з прав людини, Європейський центр молоді та інші органи. Важливим наслідком географічного розширення Ради Європи стало встановлення загальноєвропейської системи, а це, в свою чергу, вплинуло на політичний, фінансовий, кадровий аспект функціонування організації.

ОБСЄ (Організація з безпеки і співробітництва в Європі) – найбільша з усіх існуючих організацій з підтримки безпеки, наймолодша і володіє найбільш великий

потенціал у сфері підтримання стабільності. Історія створення ОБСЄ бере свій початок з підписання 1 серпня 1975 р. 33 державами Європи, а також США і Канадою в Гельсінкі Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). Цей документ, вироблений на основі інтенсивних трирічних консультацій, отримав назву «10 заповідей розрядки». «Заповіді» включали в себе положення про повагу суверенітету, непорушності кордонів, відмови від використання сили при вирішенні конфліктів, визнання територіальної цілісності і права народів на самовизначення, невтручання одних країн у внутрішні справи інших, повага прав людини і свобод, співпраця між державами і дотримання міжнародних законів.

З тих пір процес розрядки і вироблення загального напрямку для вирішення проблем континенту повільно розвивався, що виразилося у проведенні ряду зустрічей представників держав-учасників гельсінської наради. Було очевидно, що механізм, розроблений на основі «10 заповідей», підписаних країнами, підходив для цього більше, ніж військові блоки. Після об'єднання Німеччини, розпаду СРСР і розпуску Організації Варшавського Договору в Європі і США розгорнулася широка дискусія з проблеми будівництва нової системи безпеки. Опрацьовувалися різні сценарії її розвитку з урахуванням того, що на перший план виходили питання економіки, екології, демократії, культури, інформації, а військово-політичні категорії, здавалося, переставали відігравати провідну роль. Таким чином, 5-6 грудня 1994 р. на Будапештському саміті було прийнято рішення перетворити з 1 січня 1995 р. НБСЄ в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) зі своїм статутом і юридично-правовою базою. ОБСЄ стала першою всеосяжною організацією, сфокусованою на загальноєвропейському процесі (на відміну від ЄС і НАТО, які залишаються «полюсом тяжіння») і дійсно з часом може стати форумом загальноєвропейського діалогу та співпраці.

ОБСЄ представляє собою організацію з безпеки, в яку входять 57 держав, розташованих на території «від Ванкувера до Владивостока». У цьому регіоні ОБСЄ є головним міжнародним інструментом для раннього виявлення, попередження і запобігання конфліктів, а також регулювання криз і постконфліктній реабілітації. ОБСЄ займається широким колом питань безпеки, включаючи контроль над озброєнням, превентивну дипломатію, заходи щодо зміцнення довіри, права людини, спостереження за проведенням виборів, економічну та екологічну безпеку. Рішення приймаються на базі консенсуса – всі вхідні в організацію держави мають рівний статус. Все це виділяє організацію серед інших організацій та інститутів Європи. 57 держав-членів охоплюють континентальну Європу, Кавказ, Центральну Азію та Північну Америку. ОБСЄ також співпрацює з середземноморськими та азійськими партнерами.

ОБСЄ практикує широкий і всеосяжний підхід до питань безпеки, а саме: захист і сприяння в розвитку прав людини і основних свобод, співпрацю в галузі економіки та екології є такими ж важливими питаннями в підтримці і зміцненні миру і безпеки як і політичні та військові питання. Їх рішення є головною метою діяльності ОБСЄ. Різні аспекти розглядаються як взаємопов'язані і взаємозалежні. Протягом всього часу існування організації країни – члени активно сприяють зміцненню додаткових заходів у різних сферах безпеки – політичної, військової, економічної, соціальної. Ще один приклад того, що дія ОБСЄ ґрунтується на

розумінні безпеки як всеосяжної є участь організації у всіх стадіях розвитку конфліктів, від раннього попередження та запобігання конфлікту до сприяння в вирішенні конфлікту і постконфліктній реабілітації.

Місії ОБСЄ та інші представництва в тих чи інших регіонах – головне вираження роботи організації. Вони прямують у країни, що потребують, на думку ОБСЄ, допомоги для втілення в життя політичних рішень. Як вже було сказано, ОБСЄ діє у всіх фазах розвитку конфлікту: раннє попередження, превентивна дипломатія, сприяння у вирішенні конфлікту, постконфліктна реабілітація. В загальних рисах завдання і цілі місій наступні: сприяти тим політичним процесам, які ставлять за мету запобігти або залагодити конфлікт, а також забезпечити своєчасну інформованість представників ОБСЄ про розвиток ситуації в даній країні або регіоні. Завдання, цілі і залучення місій у що відбуваються в тій чи іншій країні процеси можуть істотно варіюватися, підкреслюючи гнучкість цього інструменту врегулювання.

Для всіх місій, проте, ключовими питаннями є соціальні, питання демократії та забезпечення сили закону. Місії ОБСЄ відрізняються і за кількістю представників, варіюючись від чотирьох чоловік (місії ОБСЄ щодо взаємодії у Центральній Азії, центри ОБСЄ в Алма-Ати, Ашгабаті та Бішкеку) до більш ніж двох тисяч (місія в Косово). Всі місії співпрацюють з міжнародними та неурядовими організаціями у сферах своєї роботи.

Місії та інші представництва зазвичай прямують рішенням Постійної Ради з угоди приймаючої країни. Спочатку вони зазвичай розгортаються на період від шести місяців до одного року, і поновлюються у міру необхідності. Більшість членів місій призначаються державами-учасницями і є представниками цивільних або військових інститутів. Місії очолюють голови місій, представники країн-членів ОБСЄ, яких призначає голова організації. Діяльність місії управляє і підтримує Центр із запобігання конфліктам при Секретаріаті, Департамент управління та операцій і голова ОБСЄ. Місії почали свою діяльність в першій половині 90-х років. Їх створення було викликано необхідністю «запобігти розпаленню внутрішньодержавних конфліктів, можливих при зміні режимів державного правління в Східній Європі».

Зоною найбільш пильної уваги ОБСЄ є південно-східна Європа. Чотири найбільші місії в даному регіоні – місія ОБСЄ в Косово, місія ОБСЄ в Боснії і Герцеговині, місія ОБСЄ в Хорватії та представництво ОБСЄ в Албанії. П'ята місія знаходиться в колишній югославській республіці Македонія. Балкани – перший регіон, в який були послані місії ОБСЄ. Це були місії в Косово, Санджак і Воєводіну у вересні 1992 р. і в колишню югославську республіку Македонія (восени того ж року). Місії та інші представництва ОБСЄ також знаходяться на Кавказі, східній Європі, двох прибалтійських державах і центральній Азії.

Місія в Україні розпочала свою роботу 24 листопада 1994 р. Штаб-квартира її розташована в Києві, а в квітні 1996 р. відкрито відділення в Сімферополі. Місії було довірено встановлення контактів з владою і політичними інститутами, а також представниками різних громад з метою збору інформації, допомоги у запобіганні розбіжностей і підвищення взаєморозуміння. Завданням місії також є надання регулярних звітів про всі аспекти ситуації в автономній Республіці Крим, про

фактори, що впливають на ситуацію і робота з пошуку вирішення проблем у цій галузі. Місія сприяє дотриманню принципу свободи інформації та готує звіти про ситуацію з правами людини і дотриманням прав національних меншин в Криму.

Після анексії Росією АР Крим, початку військових дій на території Донецької та Луганської областей, 21 березня 2014 року Постійна Рада ОБСЄ ухвалила рішення направити в Україну Спеціальну моніторингову місію, що складається з цивільних незброєних спостерігачів. Місія була направлена на прохання українського уряду і за рішенням всіх 57 держав-учасниць ОБСЄ. Цілі роботи місії – це збір інформації, звіт про ситуацію з безпекою та встановлення фактів, зокрема, про конкретні події на місцях. Спостерігачі спілкуються з різними групами громадськості – з представниками влади на всіх рівнях, громадянського суспільства, етнічних і релігійних груп, місцевих громад і органів місцевого самоврядування. Основне завдання місії – допомогти Україні знизити рівень напруженості і сприяти діалогу між усіма сторонами.

На даний час місія складається з близько 700 цивільних незброєних спостерігачів з більш ніж 40 держав-учасниць ОБСЄ. Також у місії працюють співробітники з України, які займають посади перекладачів, радників та адміністративного персоналу. Мандат місії поширюється на всю територію України. Головний офіс місії знаходиться у Києві. Команди спостерігачів працюють в 10 найбільших містах України: Дніпрі, Донецьку, Івано-Франківську, Києві, Луганську, Львові, Одесі, Харкові, Херсоні, Чернівцях. Також місія має кілька представництв та передових патрульних баз. У Донецькій і Луганській областях наразі працює майже 600 спостерігачів.

Місія розпочала роботу 21 березня 2014 року. У лютому її мандат було продовжено до 31 березня 2017 року. В подальшому, за необхідності, його також можуть продовжити.

Як видно, місії ОБСЄ охоплюють дуже широку сферу діяльності, починаючи від контролю за виконанням різних угод і закінчуючи допомогою поліції. Питання про ефективність діяльності місій є питанням рамок повноважень ОБСЄ.

НАТО (Організація Північноатлантичного договору) заснована Північноатлантичним договором, який був підписаний 4 квітня 1949 р. і набрав чинності 24 серпня 1949 р. На сьогодні членами НАТО є 28 держав.

Основною метою НАТО є забезпечення стабільності та добробуту в Північноатлантичному регіоні. Відповідно до ст. 5 Північноатлантичного договору члени організації розглядають збройний напад на одного або декількох із них у Європі або Північній Америці як напад на всіх учасників договору. Якщо такий збройний напад відбудеться, кожний член організації в порядку здійснення права на індивідуальну або колективну самооборону, визнаного ст. 51 Статуту ООН, прийняв на себе зобов'язання надати стороні або сторонам, що зазнали нападу, таку допомогу, яку визнає необхідною, включаючи застосування збройної сили. НАТО має сповістити Раду Безпеки ООН про будь-який збройний напад і про всі заходи, вжиті внаслідок нього. Такі заходи мають бути припинені після дій Ради Безпеки, необхідних для відновлення та підтримання миру.

Держави-члени НАТО зобов'язалися утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування будь-яким способом, несумісним

із цілями ООН, вирішувати всі свої спори мирними засобами, сприяти подальшому розвитку мирних і дружніх відносин між народами. У зв'язку з корінними змінами в Європі та розпуском Організації Варшавського Договору на початку 90-х років НАТО заявило про нову концепцію свого стратегічного розвитку (Лондонська декларація “Північноатлантичний альянс у процесі змін” від 6 липня 1990 р.) включаючи пропозиції щодо розвитку співробітництва з державами Центральної та Східної Європи з широкого спектра політичних і військових питань. 7-8 листопада 1991 р. головами держав і урядів, що брали участь у сесії Ради НАТО в Римі, були прийняті Нова стратегічна концепція Альянсу та Римська декларація про мир і співробітництво. У Заяві Ради НАТО, зробленій у Брюсселі в 1994 р., було оголошено про початок програми “Партнерство в ім'я миру”.

Останній Саміт НАТО у Варшаві 8-9 липня 2016 року став спробою відповісти на сучасні геополітичні виклики. Країнами-членами було прийнято загальне рішення про зміцнення здатності Альянсу до стримування і оборони та планів щодо забезпечення стабільності по сусідству. Крім цього, лідери вирішили посилити військову присутність Альянсу на сході чотирма батальйонами в Польщі, Естонії, Латвії і Литві на ротаційній основі з початку 2017 року, забезпечити присутність передових сил, в міру необхідності, в південно-східній частині Альянсу. Члени Альянсу також оголосили про готовність Початкових оперативних сил і засобів системи оборони НАТО від балістичних ракет, пообіцяли зміцнити власні можливості кіберзахисту і визнали кіберпростір новою оперативною сферою. Важливим для України рішенням стало ухвалення Пакету комплексної допомоги.

У перебігу саміту Генеральний секретар підписав спільну Декларацію з президентами Європейської ради і Європейської комісії, піднявши партнерство між НАТО і Європейським Союзом на безпрецедентно новий рівень. У Декларації окреслені сфери, в яких НАТО і ЄС поглиблюють співпрацю – серед них безпека на морі і протидія гібридним загрозам.

Органи НАТО. Вищим політичним і військовим органом є Північноатлантична рада. Її компетенція ґрунтована безпосередньо на статуті організації (ст. 9). Рада збирається на різних рівнях: голів держав і урядів, міністрів закордонних справ, постійних представників у ранзі послів. В останньому випадку вона називається Постійною радою. У рамках Ради проводяться консультації та приймаються рішення з усіх питань діяльності організації. Збори Постійної ради проводяться не менше одного разу на тиждень. Рада приймає рішення, що можуть носити політичний і юридичний характер. У першому разі Рада приймає декларації та комюніке, у яких проголошує та пояснює пріоритети політики Альянсу державам, які не є членами цієї організації. Рішення юридичного характеру адресовані державам-членам і можуть стосуватися різних аспектів діяльності організації.

Комітет оборонного планування зазвичай збирається на рівні постійних представників держав-членів (крім Франції) та не менше двох разів на рік на рівні міністрів оборони. У межах сфери своєї діяльності має ті самі повноваження, що й Рада. Група ядерного планування збирається на рівні постійних представників і міністрів оборони. Розглядає будь-які питання, що стосуються політики Альянсу у відношенні ядерної зброї. Військовий комітет – головний військовий орган, що складається з начальників генеральних штабів усіх держав-членів. Він розробляє

основні напрями військової політики та стратегії Альянсу. Міжнародний військовий штаб складається з військового персоналу держав-членів, направлено до Штаб-квартири НАТО для роботи в міжнародній якості задля досягнення загальних цілей Альянсу. Штаб проводить дослідження та розробляє плани та рекомендації з військових питань. Генеральний секретар призначається Радою, що засідає на рівні голів держав і урядів і є основною адміністративною особою. До його головних обов'язків слід віднести: 1) забезпечення сприяння і вироблення рішень в Альянсі; 2) пропонування тем для обговорення та винесення на розгляд власних проектів рішень з різних питань порядку денного; 3) від імені Альянсу робити заяви у пресі; 4) керування роботою персоналу.

Європейський Союз

Одним із важливих етапів формування єдиного європейського правопорядку стало утворення Європейського Союзу, історія становлення якого поділяється на декілька етапів.

У перші повоєнні роки суперництво двох протилежних суспільних систем у Європі сприяло розвитку західноєвропейської інтеграції. Остання здійснювалася під впливом *ряду факторів*, серед яких: 1) високорозвинена ринкова економіка; 2) поліцентрична структура; 3) особлива культурна та історична спільність та ін. В основу європейської інтеграції на той час були покладені такі надбання західноєвропейського суспільства, як: правова держава, досвід спільного існування народів, культурна спільність, традиції у розвитку загальноєвропейської ідеї, наслідки двох світових воєн. Існування на європейському континенті трьох систем безпеки та співробітництва (двох регіональних – західної та східної – та загальноєвропейської) дозволяло зберігати мирні відносини, незважаючи на функціонування держав з різним суспільним устроєм.

Спільний інтерес до перебудови континенту був реалізований 16-ма західноєвропейськими державами шляхом створення у 1948 році в Парижі Організації європейського економічного співтовариства (яка у 1961 році була трансформована в Організацію економічного співробітництва та розвитку). Території держав-засновниць становили прообраз спільного економічного простору.

Наступними етапами західноєвропейської інтеграції стало підписання *Паризького договору 1951 року*, згідно з яким було засновано Європейське об'єднання вугілля та сталі, а також – римських договорів 1957 р. про створення Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії. Юридичним оформленням факту поглиблення інтеграційних процесів, розширення кількості членів Європейських Співтовариств, що потягло за собою певні інституційні зміни, стало підписання Єдиного Європейського акту (вступив у силу в 1987 році), який поклав початок третьому етапу в розвитку Співтовариств – було створено правову основу для переходу від спільного до єдиного внутрішнього ринку.

Проте радикальна перебудова міжнародних відносин у Європі стала можливою лише після закінчення «холодної війни». Хоча у цей період у Західній Європі виникли нові проблеми (нові внутрішні та зовнішні виклики), які потребували розв'язання: проблеми глобалізації, що негативно впливали на основи західноєвропейської інтеграції; зміна співвідношення сил у зв'язку з розпадом

«соціалістичної системи»; розширення Євросоюзу на схід та південь тощо.

Намаганням вирішити ці проблеми стало укладення *Маастрихтського договору 1992 року* (почав діяти у 1993 році). Він передбачав розв'язання таких завдань, як: створення економічного та валютного союзу; розвиток соціальної політики; перетворення ЄЕС у Європейське співтовариство та розширення його компетенції за рахунок нових видів діяльності (так звана «перша опора») та у галузі юстиції та внутрішніх справ («третя опора»); об'єднання всіх цих структур в єдину систему Європейського Союзу. Маастрихтський договір був компромісом різних інтересів та поглядів на інтеграційний процес та перспективи його подальшого розвитку, а також складною юридичною конструкцією.

До Євросоюзу ввійшли три співтовариства (ЄОВС, ЄЕС, ЄСАЕ), які стали його складовими частинами (європейським співтовариством), так як і дві інші складові («опори»). Єдиною реально об'єднуючою основою для всіх них стала «єдина інституційна структура Євросоюзу, що базується на досягнутому у співтоваристві рівні інтеграції» (розділ 1 стаття С). У договорі чітко прослідковувалось зіткнення двох протилежних принципів – наднаціональної інтеграції та міжурядового співробітництва суверенних держав.

Амстердамський договір 1997 року передбачав вжиття ряду додаткових заходів, спрямованих на досягнення цілей Маастрихтського договору, зокрема – демократизацію Євросоюзу та наближення його інститутів до громадян. Положення Договору містили такі завдання, як: встановлення обов'язку всіх держав-учасниць забезпечувати (охороняти) права людини; посилення ролі Європарламенту; перетворення Євросоюзу у простір «свободи, безпеки та справедливості» (вирішення візової та імміграційної політики); збільшення доступу до інформації від інститутів Євросоюзу; чіткі орієнтири щодо здійснення співробітництва у сфері правосуддя та поліцейської діяльності по кримінальних справах; введення поста Високого представника з питань загальної зовнішньої політики та політики безпеки.

Ці два договори включали, попри певні недоліки, всі кращі здобутки європейської інтеграції та створили юридичну базу для нового її етапу. Такий етап пов'язується з підписанням у лютому 2000 року на Міжурядовій конференції представників урядів держав-учасниць *Ніщцького договору*, яким внесено зміни до Договору про Європейський Союз, Договір про заснування Європейського співтовариства (Ніщцький договір набере чинності після ратифікації всіма державами-учасницями). Договір визначає порядок розширення Євросоюзу та вступу нових членів за рахунок 12 держав Центральної та Східної Європи, Середземномор'я та Прибалтики (10 з яких мають стати членами ЄС у 2004 році), передбачає проведення інституційної реформи Європейського Союзу та внесення змін до основних джерел права останнього.

Новим важливим етапом розвитку європейської інтеграції стало підписання у 2007 р. *Лісабонських договорів* про Євросоюз і про функціонування ЄС. Договори набрали чинності 1 грудня 2009 р. Обидва документи внесли кардинальні зміни до структури і змісту Амстердамських і Ніщцького договорів.

Лісабонський договір про Євросоюз містить засадничі положення діяльності ЄС, а також змінені положення про зовнішню спільну політику і політику безпеки (СЗППБ). Договір про функціонування ЄС, який замінив і значною мірою змінив

Договір про заснування Європейського співтовариства, розвиває приписи Договору про Євросоюз стосовно сфер компетенції і діяльності інститутів та допоміжних органів об'єднання. До установчих договорів було додано самостійний документ – Хартію Європейського Союзу про основні права.

Лісабонські договори враховують перспективи поглиблення європейської інтеграції. Тому реформування охопило практично всі сфери діяльності ЄС. Нововведення стосуються ліквідації поліструктурного характеру Євросоюзу і наділення його міжнародною правосуб'єктністю. ЄС замінив Європейське співтовариство і став його правонаступником. Було ліквідовано поділ ЄС на три опори. Хоча СЗППБ разом із Європейською політикою безпеки і оборони (ЄПБО) становлять окремий напрям діяльності ЄС, що регулюється Договором про Євросоюз і не має суто міждержавного характеру. Особливість цієї діяльності полягає насамперед у окремій процедурі ухвалення рішень.

З'явилась ціла низка нових сфер правового регулювання, підпорядкованих ЄС: космос, спорт, туризм, енергія, цивільна оборона, адміністративне співробітництво, гуманітарна допомога тощо. Євросоюз отримав додаткові повноваження у сфері СЗППБ та спільної торговельної політики (СТП). Вперше в практиці ЄС в установчих договорах передбачено чіткий розподіл компетенції Євросоюзу на виключну, спільну з державами-членами, доповнюючу та спеціальну.

Розширено коло інститутів ЄС. Замість п'яти їх стало сім. До Європейського парламенту, Ради, Комісії, Суду та Рахункової палати додалися Європейська рада і Європейський центральний банк. В їх діяльності посилюються елементи наднаціональності. Інституційний механізм ЄС став значно розгалуженим. Окрім допоміжних органів, до нього входить чимало установ з такими сферами компетенції, як фінанси, промисловість, медицина, захист прав людини, охорона навколишнього середовища, транспорт, спільна зовнішня політика і політика безпеки, інтелектуальна власність, простір свободи безпеки і правосуддя тощо. Високий представник з питань зовнішньої політики і безпеки обійняв посаду віце-голови Комісії і став головною посадовою особою, яка відповідає за реалізацію СЗППБ.

Реформування зазнали судові установи Союзу. До Суду ЄС належать тепер Суд, Загальний суд і спеціалізовані суди. Його повноваження розповсюджуються на всі сфери діяльності Союзу, окрім СЗППБ. Передбачено збільшення кількості Генеральних адвокатів. Розширено права фізичних і юридичних осіб стосовно випадків звернень до судових установ ЄС.

Зменшено кількість видів постанов інститутів ЄС. Основними їх видами для всіх сфер діяльності ЄС залишилися регламенти, директиви, рішення. Спростилися процедури їх ухвалення. В межах Договору про функціонування Євросоюзу постанови з ключових питань, що ухвалюються одногосно або більшістю голосів, стали називатися законодавчими актами, а їх ухвалення здійснюється на основі звичайної і спеціальної законодавчої процедури. Постанови, які ухвалюються поза межами законодавчих процедур, віднесені до незаконодавчих актів. Значно обмежені повноваження Євроатома. Із самостійного європейського співтовариства він перетворився на організацію, що існує при Євросоюзі. Договір про заснування Євроатома вже не відносять до установчих договорів про Євросоюз, а діяльність

об'єднання підпорядкована ЄС. Національні парламенти держав-членів отримали додаткові важелі впливу на діяльність Євросоюзу при підготовці правових актів, шляхом участі у перегляді установчих договорів тощо.

Європейський Союз є чітко структурованим об'єднанням. Його *організаційно-інституційну структуру* складають: Європейська Рада, Рада Євросоюзу, Європейський парламент, Європейська комісія, Суд Євросоюзу та суд I інстанції, Європейський центральний банк, Економічний та Соціальний комітети, Суд аудиторів, Європейський інвестиційний банк, комітет регіонів та інші.

При формуванні системи інститутів Євросоюзу була запозичена державно-правова практика учасників. А тому ряд авторів при характеристиці інституційної структури застосовує теорію розподілу влади. Проте інші автори вважають, що у межах Союзу діє принцип не розподілу влади, а розподілу повноважень, що забезпечує поєднання наднаціонального та міжнаціонального у побудові та діяльності інститутів Євросоюзу. Цей принцип відображає існуючі відмінності у підходах до визначення та конструювання політичної та правової природи Євросоюзу.

Європейська Рада (колективний глава Євросоюзу) є вищим політичним органом, що діє на основі міжурядового принципу і приймає директиви щодо подальшого розвитку Євросоюзу. До її складу входять глави держав чи урядів, міністри закордонних справ, Голова Європейської комісії та один її член. Рішення Європейської Ради мають політичний (директивний) характер, є обов'язковими лише для держав-учасниць. Зміни, що відбуваються як у внутрішній, так і в зовнішній структурі, отримують згоду на політичному рівні (у цьому і проявляється дійсна роль Європейської Ради). Отже, акти цього органу визначають межі для вирішення конкретних проблем політики Співтовариств іншими інститутами.

Лісабонською угодою запроваджено нову посаду Високого представника з закордонних справ та безпекової політики, який водночас є Віце-президентом Європейської Комісії. Це зроблено для ефективнішої діяльності ЄС на міжнародній арені та задля кращого захисту інтересів та цінностей Союзу за кордоном.

Також створено посаду Президента Європейської Ради. Європейська Рада обирає свого Президента на термін до 5 років. Мета створення нової посади полягає в забезпеченні постійності та узгодженості у здійсненні Європейською Радою своїх функцій. Це робить також більш прозорою та послідовною діяльність усього ЄС.

Рада Євросоюзу – політичний інститут з широкими повноваженнями, який повинен забезпечувати узгодження національних інтересів держав-учасниць та завдань і цілей інтеграційного об'єднання. До складу Ради входять, як правило, міністри, які «уповноважені представляти уряд цієї країни».

Рада приймає рішення, що мають загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів права Євросоюзу. Особливо важливу роботу вона здійснює щодо гармонізації національного законодавства держав-учасниць у галузі боротьби зі злочинністю. Проте Рада не є єдиним правотворчим органом, так як правотворчими повноваженнями наділені також інші інститути, насамперед – Комісія та Європарламент. Рада має певну процесуальну правосуб'єктність, тобто може звертатися в Суд ЄС з позовами до інших інститутів Євросоюзу. Важливу роль у підготовці та реалізації рішень Ради відіграє Комітет постійних представників

(КОРЕПЕР), в якому обговорюються, розглядаються та затверджуються проекти більшості рішень, що приймаються Радою.

Європейська комісія покликана (так само, як і Європарламент та суд ЄС) захищати інтереси інтеграційної структури від посягань з боку держав-учасниць. Згідно з установчими договорами, Комісія виконує функції щодо забезпечення законності (шляхом неухильного виконання постанов як первинного, так і вторинного права). Інколи її прирівнюють до уряду суверенної держави, тобто називають головним виконавчим органом. Проте ні за способом формування, ні за характером повноважень вона не є таким аналогом. І хоча Комісія має ознаки розпорядчої влади, вона в офіційних документах не називається носієм виконавчої влади, а відповідні виконавчі повноваження їй делегує Євросоюз. Комісія наділена правом правотворчої ініціативи, вона бере участь у підготовці, прийнятті, виконанні та контролі за виконанням рішень Євросоюзу. З питань першочергової ваги вона бере участь у всіх чотирьох процесах, а щодо інших рішень – готує пропозиції для Ради (які розробляються у спеціальних комітетах та робочих групах, кількість службовців у яких нараховується від 700 до 1000). Іноді Комісію називають центром технократії (єврократії), а інколи – комісією експертів.

Європейський парламент є представницьким органом (з 1970 р. його члени обираються шляхом прямих виборів), який складається з представників держав-учасниць Союзу. Це відрізняє інституційну структуру Союзу від подібних структур інших міжнародних організацій. Проте масштаби участі Європарламенту в процесі прийняття багатьох важливих рішень обмежені. Він має однопалатну структуру і функціонує у межах, визначених внутрішнім регламентом. Європарламент наділений повноваженнями, які подібні до повноважень парламентських установ сучасних держав, зокрема такими, як: правотворчі повноваження, вотування бюджету та звіт про його виконання, контроль за діяльністю органів управління, здійснення зовнішньополітичних повноважень. З 1986 р. правотворча процедура включала такі дії: підготовка проекту Комісією, схвалення його Радою, розгляд на засіданні парламенту. Згідно з Маастрихтським та Амстердамським договорами остаточне прийняття рішення стало можливим лише після схвалення його парламентом (тобто вводилась процедура спільного прийняття рішень). І хоча правотворча процедура стає більш подібною до процедур, притаманних парламентським установам, питома вага спільних рішень залишається незначною. Правда, дещо ширшим став зміст права на правотворчу ініціативу, зокрема, у частині здійснення такої ініціативи та внесення таких проектів Комісією.

За Лісабонською угодою кількість депутатів Європейського Парламенту мала зменшитися з 785 до 750, починаючи з 2009 року, тобто після виборів до Європарламенту. Кількість депутатів визначається за коефіцієнтом від кількості населення країн-членів.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Право міжнародних організацій — це галузь міжнародного права, яку складає сукупність правових норм, що регулюють відносини міжурядових або неурядових міжнародних організацій (суб'єктів міжнародного права) з приводу їх діяльності у будь-якої сфері відповідно до принципів міжнародного публічного права.

Особливість цієї галузі полягає в тому, що її об'єктом є міжнародна співпраця з актуальних питань. Суб'єктами права міжнародних організацій є міжурядові (міждержавні) або неурядові міжнародні організації.

Найбільш важливими універсальними конвенціями, що регулюють відносини у зв'язку з укладанням і застосуванням міжнародних договорів, є: Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.; Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно договорів 1978 р.; Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. (Конвенція ще не набула чинності, але її норми мають силу звичаєвих).

В Україні право міжнародних організацій регулюється Конституцією, яка містить загальні положення, що стосуються умов вступу України до міжнародних організацій; Законом України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. та рішеннями Конституційного Суду України.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ТЕМИ № 7

В ході лекції розглянуто лише частину з того значного кола питань, що необхідно буде опанувати майбутнім юристам при вивченні курсу «Міжнародне право».

Саме тому при підготовці до практичних занять з теми № 7 рекомендується звернутись не лише до базових підручників, а ще й до інших джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри загальноправових дисциплін.

В процесі вивчення теми № 7 пропонується для кращого засвоєння навчального матеріалу ознайомитись з підручниками та посібниками з числа зазначених у списку літератури. При використанні джерел зарубіжних авторів необхідно опанувати навчальний матеріал, корегуючи його з урахуванням положень законодавства України.

Пропонується звернути особливу увагу на низку питань, що є дискусійними серед науковців, а тому іноді відзначаються суттєво відмінними один від одного поглядами вирішення теоретичної проблеми.

ТЕМА № 9. ДИПЛОМАТИЧНЕ ПРАВО**(2 години)****ПЛАН ЛЕКЦІЇ:**

1. Поняття, джерела та система права зовнішніх зносин. Органи зовнішніх зносин
2. Поняття та особливості консульського права
3. Дипломатичне право міжнародних організацій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України. Про правонаступництво України від 16 липня 1990 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю на взаємна правова допомога. (книга перша). / збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. Київ, 1996.
3. Декларація про принципи міжнародного права, яка стосується дружніх відносин та співробітництва між державами згідно зі Статутом ООН від 24.10.1970 р.
4. Венская Конвенция о праве международных договоров от. 23 мая 1969 г. //Международное право в документах: Учеб.пособие / сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелкв - № 3-е изд., перераб. и допол. – М.: 2000 – 824 с.
5. Статут ООН від 26.06.1945 р. // Международное право в документах: Учеб. пособ / Сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.
6. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.90 р. // Правові джерела України – 1994 р. с. 5-7.
7. Василенко В.А. Основы теории международного права. К., 1988.
8. Дмитрієв А.І. Муравьов В.І Міжнародне публічне право: Навч.посіб / Відп. редактори Ю.С.Шемшученко, Л.В.Губерский - К.: Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.
9. Международное право в документах / Сос. Н.Т. Блатова. М.,1982.
10. Международное право в документах. Учебное пособие. – М.: «Инфра – М», 1997. – 694 с.
11. Міжнародне право: Словник-довідник / Уклад.: к.ю.н., доцент П.В.Макушев, к.ю.н., доц.. П.Я.Мінка, Л.А.Філянна. – Д.: Дніпроп. гуманітарн. Ун-т, 2007. – 248 с.
12. Тимченко Л.Д. Международное право: Учебник. – Харьков: Консум; НУВД, 2004.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою заняття є визначення поняття, джерел та системи права зовнішніх зносин, органів зовнішніх зносин, поняття та особливості консульського права, дипломатичне право міжнародних організацій.

ВСТУП

Міжнародні відносини за всіх часів, починаючи з глибокої давнини, характеризувалися складністю і різноплановою системою зв'язків, притаманних кожному етапові суспільного розвитку. Саме тому в міжнародному праві існували норми, покликані регулювати становище і діяльність представників держав або їх органів в офіційних відносинах між ними з метою представництва і захисту їх прав та законних інтересів у процесі міжнародного спілкування. Необхідно з'ясувати які органи займаються розвитком дружніх міжнародних відносин на території і держави та за її межами, яким чином регулює це питання міжнародне право посилаючись, як на міжнародні нормативно-правові акти, так і на законодавство України

Для офіційного співробітництва на основі міжнародних принципів та норм, після визнання як суб'єкта міжнародного права, держави обмінюються дипломатичними представництвами або консульськими установами.

1. ПОНЯТТЯ, ДЖЕРЕЛА ТА СИСТЕМА ПРАВА ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН. ОРГАНИ ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН

Зовнішні зносини – частина загальної системи міждержавних відносин і міжнародної діяльності кожної держави, що охоплює лише офіційні, підтримувані за допомогою особливих державних органів переважно політичні зв'язки і відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою здійснення їх зовнішніх функцій мирними засобами відповідно до основних принципів міжнародного права.

Право зовнішніх зносин є галуззю сучасного загального міжнародного права, що складається із системи юридичних норм, які регулюють становище і діяльність суб'єктів міжнародного права у здійсненні їхніх зовнішніх зносин відповідно до основних принципів міжнародного права.

Джерелами права зовнішніх зносин є численні міжнародні договори, як двосторонні, так і багатосторонні, найважливішими з яких є *Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.*, *Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р.*, *Конвенція про спеціальні місії 1969 р.* та *Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р.*, а також міжнародні звичаї та внутрішнє законодавство держав (наприклад, кількісний склад дипломатичних представництв, повноваження органів державної влади, які вступають в зовнішні зносини, порядок ввезення призначених для дипломатичних представництв предметів і звільнення їх від усіх митних зборів тощо).

Система права зовнішніх зносин. Право зовнішніх зносин – це єдина самостійна галузь міжнародного права, що складається із таких **чотирьох частин**: *дипломатичне право; право спеціальних місій; дипломатичне право міжнародних організацій; консульське право.* У кожній із цих складових права зовнішніх зносин є спільний предмет правового регулювання – офіційна діяльність держав у міжнародних відносинах за допомогою відповідних органів зовнішніх зносин.

Органи зовнішніх зносин – державні органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки з іншими державами і міжнародними організаціями.

Види органів зовнішніх зносин:

1. **Закордонні** – органи, які знаходяться за межами території держави. Вони в свою чергу поділяються на:

1. *Постійні:*

- дипломатичні представництва держав (посольства і місії);
- консульські представництва;
- постійні представництва держав при міжнародних організаціях.

2. *Тимчасові:*

3. спеціальні місії, що направляються в інші держави для участі в церемоніальних заходах, ведення переговорів тощо;

4. делегації, що направляються для участі в міжнародних конференціях;

5. інші.

2. **Внутрішньодержавні** – органи, які постійно знаходяться на території держави. Вони в свою чергу поділяються на:

1. *Органи, що представляють державу з усіх питань* (парламент, глава держави, глава уряду, відомство іноземних справ)

2. *Органи, що представляють державу тільки в одній галузі його зовнішніх зв'язків* (міністерство зовнішньої торгівлі; інші міністерства і відомства в межах встановлених законом).

В Україні зовнішньополітичні функції глави держави – Президента – ґрунтуються на пунктах 3, 4 і 5 ст. 106 Конституції. Він керує зовнішньополітичною діяльністю, веде міжнародні переговори й укладає міжнародні договори України; він приймає рішення про визнання іноземних держав, призначає і звільняє глав дипломатичних представництв України в іноземних державах і при міжнародних організаціях, приймає вірчі й відзивні грамоти дипломатичних представництв іноземних держав. Відповідно до п. 24 ст. 106 Конституції Президент надає вищі дипломатичні ранги.

У зарубіжних країнах зовнішньополітичні функції глави держави залежать від форми правління: у президентських республіках і дуалістичних монархіях повноваження глави держави в основному збігаються. У парламентарних республіках і парламентарних монархіях глава держави виконує представницькі функції і реального впливу на зовнішньополітичну діяльність не чинить, їх реалізує глава уряду.

Конституція України встановлює коло зовнішньополітичних повноважень парламенту України – Верховної Ради. Зокрема, п. 5 ст. 85 встановлює, що парламент визначає основи зовнішньої політики держави, дає згоду на обов'язковість міжнародних договорів України і денонсацію міжнародних договорів України (п. 32), приймає рішення про використання Збройних Сил України за кордоном на умовах, передбачених п. 23 ст. 85 Конституції.

Відповідно до ст. 116 Конституції Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, зовнішньоекономічної діяльності.

Міністерство закордонних справ України діє згідно з положенням про нього і виконує *такі функції*: розробляє загальну стратегію зовнішньої політики України і надає відповідні пропозиції Президенту України; реалізує зовнішньополітичний курс України; забезпечує дипломатичними засобами захист суверенітету і територіальну цілісність та інші інтереси України; здійснює захист прав й інтересів громадян України за кордоном; забезпечує дипломатичні й консульські відносини України з іноземними державами і міжнародними організаціями. Міністерство закордонних справ готує проекти міжнародних договорів, веде їхній облік і зберігання, сприяє функціонуванню закордонних дипломатичних представництв на території України і виконує ряд інших організаційних і правових функцій.

Постійні дипломатичні представництва.

1. встановлення дипломатичних зносин;

Складовим елементом дипломатичного права є посольське право, що впливає з міжнародної правосуб'єктності держав. Посольське право поділяють на **активне**, тобто *право відправляти представників в інші держави*, і **пасивне** – *право приймати дипломатичних представників інших держав*. Суб'єкти міжнародного права на підставі добровільної угоди встановлюють між собою дипломатичні

відносини, котрі є вищою формою офіціальних відносин між державами.

Держави мають право розриву дипломатичних відносин, але мають це робити з обґрунтованих мотивів, керуючись почуттям відповідальності. Іноді приводом для розриву дипломатичних відносин служать рішення міжнародних організацій. Так, у 1946 р. Рада Безпеки ООН прийняла рішення про санкції, у тому числі про розрив дипломатичних відносин з франкістською Іспанією, діяльність якої загрожувала миру і безпеці. Відсутність дипломатичних відносин не свідчить про ворожі відносини, а їхня наявність не є показником дружніх відносин; відомий випадок, коли у 1979 р. Китай вступив у війну з В'єтнамом, але дипломатичні відносини не були розірвані. Правда, офіційно війна не була проголошена.

Розрив дипломатичних відносин не виключає їхнього поновлення, якщо відпадають умови, які призвели до розриву відносин, або змінюється політична ситуація в світі. Так, у вересні 1973 р. значна частина держав розірвала дипломатичні відносини з Чилі у зв'язку з антидержавним військовим переворотом, але у подальшому, з приходом до влади громадянського уряду, ці відносини були поновлені. У зв'язку зі зміною політичного стану поновлюються дипломатичні відносини колишніх соціалістичних країн з Ізраїлем, що були розірвані через арабо-ізраїльську війну 1967 р.

Встановлення дипломатичних відносин є передумовою заснування **постійних дипломатичних представництв у кожній із цих країн**, що вимагає окремої угоди між ними. Кількість країн, що встановили між собою дипломатичні відносини, не збігається з кількістю держав, котрі мають у себе постійні дипломатичні представництва: кількість перших більша, ніж останніх. Іноді сторони встановлюють дипломатичні відносини, але з метою економії чи інших причин держави утримуються від заснування дипломатичних представництв.

Практикується і використання домовленості про виконання дипломатичних функцій послами, призначеними за сумісництвом, тобто керівник дипломатичного представництва в одній країні одночасно представляє інтереси своєї держави в іншій, частіше – сусідній країні. Така практика називається **кумуляцією місій**, нею користується й Україна. Наприклад, посол України в Аргентині є за сумісництвом послом у Чилі, посол у Швейцарській конфедерації за сумісництвом – у Ватикані і Ліхтенштейні.

1. види дипломатичних представництв;

Сучасна дипломатична практика використовує кілька видів представництва:

- посольство – представництво першого, вищого класу;
- місія – представництво другого класу;
- дипломатичні представництва, що мають з різних причин інші назви та деякі особливості організації (наприклад, Народні бюро зовнішніх зв'язків у Лівії).

Відповідно до класу представництва у міжнародній практиці загальноприйнятими є **три основні класи глав дипломатичних представництв** – це *посли* (акредитуються при главі держави і очолюють посольства), *посланники* (акредитуються при главі держави і очолюють дипломатичні місії) і *повірені у справах* (вважається, що до інституту повірених у справах звертаються за особливих обставин, наприклад, якщо відносини між державами є не зовсім дружніми. Вони акредитуються при міністерстві закордонних справ). Від інституту повірених у

справах слід відрізняти тимчасових повірених у справах, що не є окремим класом глав дипломатичних представництв, а лише замінюють їх у разі відсутності (відпустки, виклик до свого представництва тощо).

1. структура та кількісний склад персоналу дипломатичного представництва;

Структуру та кількісний склад персоналу дипломатичного представництва затверджує Міністерство закордонних справ з урахуванням чинників доцільності. Але обов'язково до **складу дипломатичного представництва входять: глава дипломатичного представництва, члени дипломатичного персоналу** (радники, секретарі, аташе встановлених рангів), **члени адміністративно-технічного персоналу** (референти-перекладачі, технічні секретарі, стенографістки, канцелярський персонал, шифрувальник, бухгалтерські працівники та ін.), **члени обслуговуючого персоналу** (шофери, прибиральниця, кухарі, вахтери і т. п.).

Радники посольства здійснюють самостійне керівництво певними сферами діяльності (політичні, економічні, культурні), підпорядковуючись вказівкам посла. У разі відсутності посла його заміняє один з радників; у цей період він несе повну відповідальність за діяльність дипломатичного представництва і має статус посла. Крім того, у склад представництва входять 1-й секретар, 2-й секретар, 3-й секретар, аташе, серед яких виділяють спеціальних і військових. Спеціальні (з науки і техніки, з праці, економіки, фінансів) є висококваліфікованими спеціалістами в даній галузі діяльності й працюють у країні перебування за своєю кваліфікацією. Вони мають зміцнювати контакти у тій сфері, яка їм довірена і в якій вони є спеціалістами. Військовий аташе може бути один, представляючи збройні сили своєї країни у цілому, але їх може бути декілька, відповідно до родів військ, у тому числі військово-морський і військово-повітряний. Прес-аташе завідує питаннями преси та інформації представництва. Всіх аташе іноді об'єднують поняттям "аташат".

Склад адміністративно-технічного персоналу формується з громадян держави, яка акредитує. Обслуговуючий персонал може бути набраний з громадян країни перебування, але приймаються на службу в дипломатичне представництво за згодою органів державної влади цієї країни.

Функції дипломатичного представництва

Функції дипломатичного представництва закріплено у ст. 3 Віденської конвенції 1961 р. Найважливішими з-поміж них є:

- представництво держави, яка акредитує, у державі перебування;
- захист у державі перебування інтересів акредитуючої держави та її громадян у межах міжнародного права;
- ведення переговорів з урядом держави перебування;
- з'ясування всіма законними засобами умов і подій у державі перебування і повідомлення про них уряду акредитуючої держави;
- заохочення дружніх відносин між акредитуючою державою і державою перебування та розвиток їх взаємовідносин у галузі економіки, культури і науки.

Для виконання перелічених функцій кожна держава перебування повинна надавати всі можливості дипломатичним представництвам. Йдеться про, наприклад, забезпечення свободи пересування територією держави перебування відповідно до правил пересування; забезпечення свободи зносин дипломатичних представництв із

акредитуючою державою; надсилання й одержання офіційних паперів за допомогою дипломатичної пошти та дипкур'єрів.

Дипломатичний корпус.

Сукупність дипломатичних представників у країні перебування носить назву **дипломатичного корпусу**. Розрізняють дипломатичний корпус у вузькому і широкому значенні. У вузькому – це тільки глави представництв. У широкому – всі дипломатичні співробітники, а також члени їхніх сімей: дружини, незаміжні дочки і неповнолітні сини. Належність до дипломатичного корпусу відомство закордонних справ країни перебування засвідчує дипломатичною карткою.

Дипломатичний корпус – не організація, не юридична або міжнародна особа, не суб'єкт міжнародного права. Це – сукупність дипломатичних представників (дипломатичних співробітників), які акредитовані у даній державі. Дипломатичний корпус виступає як колективне об'єднання з протокольних приводів: державне свято, урочисті події в державі або в її керівників. У цих випадках дипломатичний корпус поздоровляє або співчуває. Дипломатичний корпус очолює **дуајсн**, або старійшина. Звичайно це глава представництва, старший за віком чи за часом перебування в даній країні серед глав представництва однакового класу. У деяких державах ним завжди є папський нунцій. Старшинство розрізняється також серед глав дипломатичних представників – за класом або за часом перебування (вручення вірчих грамот) в приймаючій державі.

Початок і закінчення дипломатичної місії.

Перш ніж призначити главу представництва, слід запитати **агреман** – *згоду уряду приймаючої держави на призначення даної особи*. Запит необхідний, щоб не допустити помилки в призначенні особи, яка нелояльна або недружня, а тому небажана у країні перебування. Агреман запитується в письмовій або усній формі, але в умовах суворої таємниці. Довга відсутність відповіді свідчить, що в агремані відмовлено. Держава, що акредитує, не має права вимагати мотивів відмови.

На інших співробітників дипломатичного представництва отримання агремана не потрібне. Видача в'їзної візи для них є згодою їхнього прийняття. Однак для військових, морських або авіаційних аташе держава перебування може просити заздалегідь повідомляти їхні імена для схвалення.

Після отримання агремана й офіційного призначення в дану країну дипломатичного представника як глави представництва йому вручається вірча грамота і відзивна грамота його попередника. **Вірча грамота** – *це документ, який засвідчує загальні повноваження глави представництва*. Назва походить від слова "вірити", оскільки основний смисл грамоти – прохання до глави приймаючої держави "вірити всьому тому, що буде говорити" глава дипломатичного представництва. **Відзивна грамота** – *документ, що офіційно підтверджує закінчення місії попередника*. Вона вручається главі держави ново призначеним представником разом з вірчою грамотою. Про вручення вірчих грамот глава представництва сповіщає глав всіх дипломатичних представництв у даній країні.

Місія дипломатичного представництва припиняється:

1. з відкликанням дипломатичного представника акредитуючою державою. Звичайно це пов'язано з кадровою політикою держави.

2. у зв'язку зі смертю глави представництва. У цьому разі пост глави місії заміщується старшим за рангом співробітником представництва, а якщо такого немає, посада залишається вакантною до нового призначення.

3. за повідомленням держави перебування, що вона відмовляється визнавати дипломатичного агента співробітником представництва. Держава перебування може у будь-який момент без пояснювання причин повідомити державу, котра акредитує, що глава представництва або будь-який інший його співробітник оголошуються *persona non grata*. У цьому разі держава, що акредитує, зобов'язана відкликати цю особу або припинити її функції у представництві. Звичайно проголошення *persona non grata* є результатом "дій, несумісних зі статусом дипломатичного представника", таких, як втручання у внутрішні справи держави, висловлювання, в яких убачається неповага до держави перебування або її офіційних осіб, збір інформації недозволеними засобами тощо.

4. з розривом дипломатичних відносин, остаточним відкликанням дипломатичного представництва. У разі розриву дипломатичних відносин держава перебування має поважати і охороняти приміщення дипломатичного представництва разом з його майном і архівами, а якщо це пов'язано з озброєним конфліктом, – сприяти дипломатичному персоналу і членам сімей для якнайшвидшого їхнього виїзду, в тому числі з наданням перевізних засобів.

5. у разі нелегітимної зміни політичного режиму або державного ладу в країні перебування місія дипломатичного представництва припиняється, якщо держава, що акредитує, вважає зміни, котрі трапились, недопустимими. Якщо це трапляється у державі, що акредитує, нова влада має підтвердити визнання повноважень глави місії.

6. у разі припинення існування держави, що акредитує.

Дипломатичні привілеї та імунітети

Для того щоб дипломатичне представництво могло здійснювати свої функції, воно та його персонал відповідно до міжнародного права наділяються спеціальним правовим статусом. Такі спеціальні права та переваги називають привілеями й імунітетами.

Привілеї й імунітети дипломатичних представництв.

7. **Недоторканність приміщень і території дипломатичного представництва.** Приміщеннями дипломатичного представництва відповідно до міжнародного права вважаються будинки, споруди, що зайняті представництвом і його службами, а також земельна ділянка, на якій вони розташовані. Ці приміщення та предмети їхньої обстановки, так і майно, що знаходиться у приміщеннях, а також засоби пересування представництва «користуються імунітетом від обшуку, ревізії, арешту та виконавчих дій». Приміщення представництва залишаються недоторканими навіть у випадках пожежі на їхній території чи стихійного лиха.

8. Дипломатичне представництво не повинно використовувати свої приміщення не за своїми функціями (насильницьке утримання в них людей, ведення підривної агітації проти іноземної держави, переховування у приміщеннях представництва осіб, обвинувачуваних у здійсненні злочину).

9. На державі перебування лежить спеціальний обов'язок «вживати всі належні заходи для захисту приміщень представництва від усілякого вторгнення чи

нанесення збитку та для запобігання всякого порушення спокою представництва чи образи його достоїнства». Це надає державі право вживати спеціальні законодавчі заходи в районах розташування дипломатичних представництв (наприклад, обмеження на проведення мітингів чи демонстрацій, заборонену чинити образливі дії щодо дипломатичних представництв). На країну перебування покладене також забезпечення зовнішньої охорони території дипломатичного представництва. Забезпечення безпеки на території й у приміщеннях представництва є завданням його персоналу.

10. Недоторканність архівів і документів. Архіви і документи представництва є недоторканими в будь-який час незалежно від їхнього місцезнаходження чи будь-яких інших обставин (наприклад, війни). До архівів і документів відноситься вся офіційна документація дипломатичного представництва, а також вхідна та вихідна офіційна кореспонденція, яка не підлягає ані розкриттю, ані затримці.

11. Свобода офіційних зносин дипломатичного представництва розуміється досить широко: «При зносінах з урядом і іншими представництвами та консульствами акредитованої держави, де б вони не знаходилися, представництво може користуватися всіма придатними засобами, включаючи дипломатичних кур'єрів і закодовані та зашифровані депеші». Установа й експлуатація радіопередавачів здійснюється за згодою держави перебування.

12. Звільнення від податків і зборів (фіскальні привілеї). Акредитуюча держава та глава представництва звільняються від усіх державних, районних і муніципальних податків, зборів і мит... окрім податків, зборів і мит, що представляють собою плату за окремі види послуг (такі як газ, водопровід, каналізація, парове опалення, електроенергія тощо).

13. Існуюча в різних державах практика в цій сфері може мати досить істотні розбіжності. Тому застосовується принцип взаємності при встановленні обсягу фіскальних привілеїв при обміні дипломатичними представництвами.

14. Держава перебування відповідно до прийнятих нею законів та правилами дозволяє ввозити та звільняє від усіх мит, податків і зборів, за винятком складських зборів, зборів за перевезення та подібного роду послуг: предмети, призначені для офіційного використання представництва. Як видно, митні привілеї не мають у міжнародному праві абсолютного характеру. їхній обсяг устанавлюється законодавством кожної держави, тому найчастіше може бути визначений на умовах взаємності.

15. Право користатися прапором і гербом акредитуючої держави на приміщеннях представництва, а також на засобах пересування належить Представництву та його голові. Періодичність користування прапором і емблемою (гербом) своєї держави представництво визначає самостійно.

Особисті дипломатичні привілеї й імунітети

16. Користуються особистими дипломатичними привілеями й імунітетами, дипломатичні агенти та члени родини дипломатичного агента, якщо вони проживають разом із ним і не є громадянами держави перебування.

17. Члени адміністративно-технічного персоналу дипломатичного представництва та члени їхніх родин, що живуть разом із ними, якщо вони не є

громадянами держави перебування чи не проживають у ній постійно, мають *особисту недоторканність, недоторканність житла, імунітети від кримінальної юрисдикції, фіскальні привілеї й імунітети, імунітети від повинностей, деякі митні привілеї. Імунітет від цивільної й адміністративної юрисдикції поширюється на цих осіб під час виконання службових обов'язків.*

18. Члени обслуговуючого персоналу, що користуються імунітетом у відношенні дій, вчинених ними під час виконання службових обов'язків. Ці особи звільняються від податків, мита та зборів з одержуваного ними заробітку.

19. Домашні працівники дипломатичного й адміністративно-технічного персоналу представництва, якщо вони не є громадянами держави перебування чи не проживають у ній постійно, звільняються від податків, мита та зборів з одержуваного ними заробітку.

20. **Особиста недоторканність** є найважливішим дипломатичним імунітетом. Особа дипломатичного агента недоторканна. Він не підлягає арешту або затриманню у жодній формі. У той же час це не означає, що влада країни перебування безсила проти дипломатичного агента у разі порушення ним законів. Наявність особистої недоторканності не виключає щодо дипломатичного агента ані заходів самооборони, ані заходів попередження, за виняткових обставин, здійснення ним злочинів чи проступків.

21. **Особисті юрисдикційні імунітети** – імунітет від кримінальної, адміністративної та цивільної юрисдикції. Це не слід розуміти як те, що дипломатичний агент перестає взагалі бути суб'єктом юридичної відповідальності. По-перше, «імунітет дипломатичного агента від юрисдикції держави перебування не звільняє його від юрисдикції акредитуючої держави». Тому акредитуюча держава вправі притягувати своїх громадян до юридичної відповідальності, а приймаюча держава вправі вимагати цього. По-друге, за згодою акредитуючої держави особу може бути позбавлено юрисдикційного імунітету. Однак влада країни перебування не вправі самостійно позбавити її такого імунітету. Саме в цьому сенсі юрисдикційні імунітети є абсолютними.

22. *Дипломатичний агент користується абсолютним імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування.* Це право дипломатичного агента взагалі не брати участь у кримінально-процесуальних діях у будь-якій якості. Проте, за згодою дипломатичного агента, він може бути допитаний як свідок.

23. Дипломатичний агент користується імунітетом від цивільної юрисдикції держави перебування, який не є абсолютним. Дипломатичний агент не має імунітетів у випадках: а) речових позовів, що відносяться до приватного нерухомого майна, яке знаходиться на території держави перебування; б) позовів, що стосуються спадкоємства, відносно яких дипломатичний агент виступає як приватна особа; в) позовів, що відносяться до будь-якої професійної чи комерційної діяльності, яка здійснюється дипломатичним агентом у країні перебування за межами своїх офіційних функцій.

24. **Недоторканність приватної резиденції, транспорту.** Приватна резиденція дипломатичного агента користується тією самою недоторканністю чи захистом, що і приміщення представництва. Термін «приватна резиденція» означає як місце постійного проживання дипломатичного агента, так і його тимчасову

резиденцію (готельний номер, туристичний намет, трейлер і ін.) Недоторканністю користуються і засоби пересування (автомобіль, яхта й ін.).

25. Особисті фіскальні привілеї й імунітети. Дипломатичний агент звільняється від усіх податків, зборів і мит, особистих і майнових, державних, районних і муніципальних, за винятком: а) непрямих податків, які зазвичай включаються в ціну товарів чи послуг; б) зборів і податків на приватне нерухоме майно, що знаходиться на території країни перебування, якщо він не володіє ним від імені акредитуючої держави для цілей представництва; в) податків на спадщину та мит на спадкоємство, що стягуються державою перебування і т. д.».

26. Особисті митні привілеї. Держава перебування відповідно до прийнятих нею законів та правил дозволяє ввозити та звільняє від усіх мит, податків і зборів, за виключенням складських зборів, зборів за перевезення та подібних послуг предмети, призначені для особистого використання дипломатичного агента та членів його родини, що живуть із ним, включаючи предмети, призначені для облаштування. Особистий багаж дипломатичного агента звільнюється від огляду, якщо відсутні достатні підстави думати, що він містить предмети, на які не поширюються зазначені виключення, або предмети, ввіз чи вивіз яких заборонено законом чи регулюється карантинними правилами держави перебування. Такий огляд має відбуватися лише у присутності дипломатичного агента або його уповноваженого представника.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Право зовнішніх зносин є галуззю сучасного загального міжнародного права, що складається із системи юридичних норм, які регулюють становище і діяльність суб'єктів міжнародного права у здійсненні їхніх зовнішніх зносин відповідно до основних принципів міжнародного права. *Зовнішні зносини* – частина загальної системи міждержавних відносин і міжнародної діяльності кожної держави, що охоплює лише офіційні, підтримувані за допомогою особливих державних органів переважно політичні зв'язки і відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою здійснення їх зовнішніх функцій мирними засобами відповідно до основних принципів міжнародного права.

2. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬСЬКОГО ПРАВА

Консульство (від лат. *consulo* – раджусь, вживаю заходів, піклуюся, допомагаю) – це установа, яка входить до системи органів зовнішніх зносин держави і представляє її на визначеній угодою території держави перебування, здійснюючи на ній захист прав та інтересів своєї держави, її громадян і юридичних осіб.

Консульські відносини встановлюються за взаємною згодою сторін. Встановлення дипломатичних відносин означає згоду на встановлення консульських відносин, але відкриття консульської установи на території даної держави можливе після отримання згоди цієї держави.

Консульська установа може розповсюджувати свою діяльність на територію всієї країни або її частину, яка у такому разі називається **консульським округом**. У країні може бути один або декілька консульських округів, що залежить від розмірів

території держави та інтенсивності зв'язків даної місцевості з державою, що засновує консульство. Місцезнаходження консульської установи, її клас і межі консульського округу визначаються державою, що представляється, за схваленням країни перебування. Консульські функції можуть виконувати відділи дипломатичних представництв. В Україні ці відділи очолюються завідувачами консульським відділом, які називаються генеральними консулами або консулами.

Глави консульських установ поділяються на чотири класи: генеральні консули, консули, віце-консули і консульські агенти. Відповідно заснуються **генеральні консульства, консульства, віце-консульства і консульські агентства.**

Призначення глави консульської установи державою, що представляється, можливе за умови згоди країни перебування. Для цього посадовій особі, яка призначається, видається **консульський патент** (або подібний до нього акт), що містить відомості про особу, яка призначається, котрий засвідчує її посаду, категорію або клас, до якого вона належить, і деякі інші відомості про неї. Дозвіл на виконання консульської посади, котрий дає приймаюча держава, йменується консульською **екзекватурою**. Лише після її отримання призначена особа може приступити до виконання своїх функцій. Відмова в екзекватурі може не пояснюватися. Приймаюча держава має негайно повідомляти владу округу про допущення глави консульської установи до виконання своїх функцій. Інші співробітники консульської установи призначаються за міркуваннями держави, що представляється, влада якої сповіщає приймаючій державі прізвище та ім'я призначеного і його клас. Разом з тим ще до прибуття співробітник консульської установи може бути проголошений недопустимим, у зв'язку з чим держава, що представляється, повинна анулювати його призначення.

Як згадувалось, дипломатичне представництво є політичним представництвом. Консульське не є таким. У тих країнах, де відсутні дипломатичні представництва, консульській установі може бути надано право здійснення дипломатичних функцій.

Як і дипломатичний представник, консульська посадова особа може бути проголошена *personanongrata*.

Почесний консул – консул, який призначається з громадян країни перебування, або громадянин держави, що представляється, якщо він має постійне мешкання в країні перебування. Як правило, почесний консул призначається тоді, коли потреба в консульських послугах в інтересах держави, що представляється, виникає не часто. Крім того, це дає можливість економити в коштах на утримання представництва. Він призначається з числа осіб, які відомі своїми позитивними якостями, "котрі займають позитивне становище в суспільстві держави перебування". Вони не повинні бути на державній службі у країні перебування і брати активної участі в її політичному житті. В Україні їхній статус регламентовано Положенням про нештатних (почесних) консулів України, затвердженим Указом Президента України № 150/97 від 17 лютого 1997 р. Почесний консул виконує ті ж функції, має ті ж права, що і штатний консул.

Функції консульств.

Консульським функціям Віденська конвенція приділяє досить значну увагу.

Їх доцільно згрупувати за ознаками, які характеризують спрямованість їх дій. Тоді їх можна поділити на дві категорії.

Перша категорія консульських функцій аналогічна основним функціям дипломатичних представництв. Це захист у державі перебування інтересів держави, яку ця консульська установа представляє, та її громадян (юридичних осіб); сприяння розвиткові дружніх, торговельних, економічних, культурних і наукових зв'язків між державами; з'ясування усіма законними шляхами умов і подій у торговельному, економічному, культурному і науковому житті держави перебування та інформування про них уряду своєї держави.

Друга категорія консульських функцій охоплює власне консульські питання повсякденної діяльності консульських установ:

- видача паспортів і проїзних документів громадянам держави, яку дана консульська установа представляє, і віз особам, що бажають відвідати її;
- надання допомоги і сприяння громадянам (юридичним особам) держави, яку представляє консульська установа;
- виконання обов'язків нотаріуса, реєстратора актів громадянського стану та інших подібних обов'язків;
- представництво або забезпечення належного представництва громадян держави, яку представляє консульська установа в судових або інших установах держави перебування;
- здійснення прав нагляду й інспекції суден, що належать державі, яку представляє консульська установа, а також виконання інших функцій, покладених на консульську установу.

Консульські привілеї та імунітети.

Згідно з нормами, що регламентують переваги, привілеї та імунітети консульських установ, держава перебування зобов'язана надати всі можливості для виконання функцій консульською установою. Передусім вона має посприяти у придбанні або одержанні іншим шляхом необхідних приміщень мли роботи і помешкань для представників консульської установи.

Держава, яку представляє консульська установа, має право користуватися своїм державним прапором і гербом у державі перебування з урахуванням законів, правил і звичаїв останньої.

Консульські приміщення недоторканні, тобто влада держави перебування не може без згоди консульської установи потрапляти у її робочі приміщення. Більше того, на таку державу покладено спеціальний обов'язок вживати всіх належних заходів для захисту консульських приміщень від будь-яких вторгнень або заподіяння шкоди. Предмети обстановки і майно консульських установ, а також засоби пересування користуються імунітетом від будь-яких видів реквізиції.

Консульські приміщення і резиденції звільняються від усіх державних, районних і муніципальних податків, зборів і мита. А консульські архіви і документи недоторканні у будь-який час і незалежно від їх місцезнаходження.

Держава перебування повинна також забезпечити всім працівникам консульської установи свободу пересування і подорожей по її території. При цьому враховуються правила в'їзду в зони держави перебування з огляду на мотиви державної безпеки. З метою полегшення виконання консульських функцій держава

перебування повинна дозволяти й охороняти свободу зносин консульської установи для всіх офіційних цілей. Компетентна влада держави перебування зобов'язана невідкладно повідомити консульську установу про смерть громадянина держави, яку представляє консульська установа, про призначення опікуна або попечителя неповнолітнього чи недієздатного громадянина держави, яку представляє консульська установа, а також про аварії суден і літаків.

Для виконання своїх функцій консульські посадові особи можуть звертатися до компетентних місцевих органів свого консульського округу, а в деяких випадках – до компетентних центральних органів держави перебування. Хоч, як правило, зносини з центральними органами здійснюються через своє посольство. За вчинення консульських актів на територію держави перебування консульська установа може встановлювати збори і мито, що передбачаються національними законами і правилами. Такі збори і мито звільняються у державі перебування від усіх податків.

Переваги, привілеї та імунітети консульських працівників покладають обов'язок на державу перебування ставитися до консульських посадових осіб із належною повагою і вживати всіх належних заходів для запобігання будь-яким посяганням на їх особу, свободу або гідність. Консульські посадові особи не підлягають ні арешту, ні попередньому ув'язненню (це може відбутися тільки на підставі постанови компетентної судової влади у разі вчинення тяжких злочинів).

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Консульські посадові особи і службовці переважно мають імунітет від юрисдикції судових та адміністративних органів держави перебування стосовно дій, пов'язаних із виконанням службових функцій. Винятком є обставини, пов'язані з цивільним позовом (договірні відносини, дорожньо-транспортні пригоди і т. д.). Консульські посадові особи і консульські службовці, а також члени їхніх сімей звільняються від усіх податків, зборів і мита, приватних і майнових, державних, районних і муніципальних, за винятком деяких видів, спеціально обумовлених конвенцією (ст. 49).

Водночас конвенція зобов'язує всіх осіб, що користуються привілеями та імунітетами, шанувати закони і правила держави перебування. Зокрема, працівники консульської установи можуть бути викликані як свідки у судових або адміністративних справах і не можуть відмовлятися давати показання (за винятком питань, пов'язаних із виконанням ними своїх функцій).

3. ДИПЛОМАТИЧНЕ ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Кожний член міжнародної організації має право засновувати при ній постійні представництва або постійні місії наглядців для виконання таких **функцій**: *забезпечення представництва держави, що посилає; підтримання зв'язку між державою, що посилає, і міжнародною організацією; забезпечення участі держави, що посилає, в діяльності організації і захисту її інтересів* тощо. Призначення членів представництва і його глави не потребують згоди або дозволу організації. Держава, що посилає, лише повідомляє організацію про призначення, посаду і звання глави або членів представництва, про прибуття й остаточне відбуття членів представництва, місцезнаходження приміщення представництва.

Для безперешкодного виконання своїх функцій персонал представництв при міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях наділяються привілеями та імунітетами. Привілеї слід розглядати як сукупність особливих прав, які мають дипломатичні й консульські представники, але не мають громадяни країни перебування; імунітети — сукупність обов'язків, від яких звільняються дипломатичні й консульські представники, але не звільняються власні громадяни.

Якщо представництва при міжнародних організаціях очолюються главою держави, главою уряду або міністром закордонних справ держави, що посилає, такі особи користуються не тільки всіма привілеями та імунітетами, які надаються дипломатичному персоналу, але й "перевагами, привілеями та імунітетами, які визнаються міжнародним правом за главами держав" або іншими переліченими посадовими особами.

Специфіка надання привілеїв й імунітетів органам зовнішніх зносин за участю міжнародних організацій і їхнього персоналу полягає у тристоронньому виникаючих відносин. Привілеї й імунітети надаються не міжнародною організацією, що посилає, а державою, на території якої розташовані її органи. Тому крім загальних договорів про привілеї й імунітети представництв, що укладаються державами з організацією, остання укладає ще і спеціальну угоду із приймаючою державою. Саме вона є визначальною в разі виникнення спорів про обсяг і зміст привілеїв й імунітетів.

Представництва держав при міжнародних організаціях користуються зазвичай недоторканністю приміщень, це абсолютний імунітет приміщень постійного представництва, але не службових приміщень делегації в органах організації та на конференціях. Абсолютно недоторканими є архіви та документи представництва. Вони не підлягають ані розкриттю, ані затримці. Представництво держави при міжнародній організації має також фіскальні привілеї, митні імунітети. їм належить право користування прапором і емблемою своєї держави. Для здійснення своїх функцій представництво має свободу зносин зі своєю державою та свободу пересування співробітників представництва на території країни перебування. Представництва міжнародних організацій і їхні головні органи зазвичай також користуються на території держав-членів привілеями й імунітетами, наданими дипломатичним місіям.

До особистих привілеїв і імунітетів членів представництв при міжнародних організаціях належить насамперед особиста недоторканність у тому самому обсязі, що і для дипломатичних агентів. Абсолютну недоторканність зазвичай мають також особиста резиденція члена представництва, офіційні документи та кореспонденція. Юрисдикційний імунітет члена представництва при міжнародній організації відрізняється від статусу дипломатичного агента, особливо щодо імунітету від кримінальної юрисдикції, що поширюється лише на дії, вчинені при виконанні офіційних функцій. Аналогічно надаються особисті юрисдикційні імунітети вищим представникам держав-членів у головних органах організацій. У той же час вищим посадовим особам міжнародних організацій можуть бути надані привілеї й імунітети дипломатичних агентів. Посадові особи мають більш скромні юрисдикційні імунітети. Обсяг фіскальних привілеїв і митних імунітетів, а також право голови представництва користуватися прапором і емблемою організації

загалом відповідають тому, що надано відповідно до міжнародного права дипломатичним агентам.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, слід мати на увазі, що статус представництв держав при міжнародних організаціях і статус посадових осіб організацій у державах-членах урегульований численними міжнародними договорами держав з міжнародними організаціями. Тому для встановлення точного обсягу привілеїв й імунітетів у зовнішніх зносинах за участю міжнародних міжурядових організацій слід звертатися до конкретних міжнародних договорів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Отже, можна підвести наступні підсумки:

1. *Право зовнішніх зносин* є галуззю сучасного загального міжнародного права, що складається із системи юридичних норм, які регулюють становище і діяльність суб'єктів міжнародного права у здійсненні їхніх зовнішніх зносин відповідно до основних принципів міжнародного права. *Зовнішні зносини* – частина загальної системи міждержавних відносин і міжнародної діяльності кожної держави, що охоплює лише офіційні, підтримувані за допомогою особливих державних органів переважно політичні зв'язки і відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою здійснення їх зовнішніх функцій мирними засобами відповідно до основних принципів міжнародного права.

2. Консульські посадові особи і службовці переважно мають імунітет від юрисдикції судових та адміністративних органів держави перебування стосовно дій, пов'язаних із виконанням службових функцій. Винятком є обставини, пов'язані з цивільним позовом (договірні відносини, дорожньо-транспортні пригоди і т. д.).

3. Водночас конвенція зобов'язує всіх осіб, що користуються привілеями та імунітетами, шанувати закони і правила держави перебування. Зокрема, працівники консульської установи можуть бути викликані як свідки у судових або адміністративних справах і не можуть відмовлятися давати показання (за винятком питань, пов'язаних із виконанням ними своїх функцій).

4. Статус представництв держав при міжнародних організаціях і статус посадових осіб організацій у державах-членах урегульований численними міжнародними договорами держав з міжнародними організаціями. Тому для встановлення точного обсягу привілеїв й імунітетів у зовнішніх зносинах за участю міжнародних міжурядових організацій слід звертатися до конкретних міжнародних договорів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ТЕМИ

В ході лекції розглянуто лише частину з того значного кола питань, що необхідно буде опанувати майбутнім юристам при вивченні курсу «Міжнародне публічне право».

Саме тому при підготовці до практичних занять з теми рекомендується звернутись не лише до базових підручників, а ще й до інших джерел, які можна

знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри загальноправових дисциплін.

В процесі вивчення теми пропонується для кращого засвоєння навчального матеріалу ознайомитись з підручниками та посібниками з числа зазначених у списку літератури. При використанні джерел зарубіжних авторів необхідно опанувати навчальний матеріал, корегуючи його з урахуванням положень законодавства України.

Пропонується звернути особливу увагу на низку питань, що є дискусійними серед науковців, а тому іноді відзначаються суттєво відмінними один від одного поглядами вирішення теоретичної проблеми.

ТЕМА № 11. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО**(2 години)****ПЛАН ЛЕКЦІЇ:**

1. Поняття та характеристика міжнародного гуманітарного права. Основні універсальні міжнародні акти по захисту прав людини.
2. Міжнародний механізм контролю за дотриманням прав людини. Рада Європи: історія створення, структура, порядок прийняття в Раду Європи.
3. Захист прав людини у період збройних конфліктів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. IV КОНВЕНЦІЯ про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_222
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_154
3. Конвенція про поводження з військовополоненими URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153
4. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_151
5. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_152
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_200
8. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 04.12.1989 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_103
9. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_182

Додаткові рекомендовані джерела

1. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов / Эрик Давид. Международный Комитет Красного Креста. М., 2011.
3. Калугин В.Ю. Курс международного гуманитарного права / В.Ю. Калугин. Минск, 2006.
4. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть / И.И. Лукашук. 3 е изд., перераб. и доп. М.: 2007.
5. Міжнародне право / Матіас Гердеген; пер. з німецької. Київ: К. І. С., 2011. 515 с.
6. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М.В. Буроменського. К., 2006. 336 с.
7. Міжнародне публічне право: Підручник. 2 ге вид. / за ред. В.М. Репецького. К., 2012. 437 с.
8. Репецький В.М. Міжнародне гуманітарне право: підручник / В.М. Репецький, В.М. Лисик. К., 2007. 467 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Опанування основних понять і положень теорії прав і свобод людини, міжнародно-правового статусу населення, концепції прав людини та її втілення в міжнародному праві, ознайомити з основними універсальними міжнародними актами з приводу захисту прав людини.

ВСТУП

Питання які будуть розглядатися на лекції присвячені саме захисту прав та свобод людини і громадянина. Більш детально зупинимося на понятті прав людини в міжнародно-правовому аспекті, а також на загальній характеристиці міжнародних норм які закріплюють та гарантують права та свободи.

Потужний імпульс у розвитку концепції прав людини був даний французькими просвітителями і Великою французькою революцією 1789-1794 р. У преамбулі Декларації прав людини і громадянина 1789 р. проголошувалось: «Знехтування, забуття прав людини або зневага ними є єдиною причиною суспільних бідувань і зіпсованості урядів». Французькі філософи XVII-XVIII ст. у розробці своїх концепцій виходили з визнання примату природного права над позитивним. На їхню думку, у розумному товаристві (державні закони повинні відповідати принципам природного права; права людини які дані їй з народження повинні бути відбиті в чинних нормах позитивного права. Важливий був і їхній висновок про те, що демократія ґрунтується на принципі: уряд існує, щоб служити народу, а не народ існує для того, щоб служити уряду. Суверенітет належить народу і народ є єдиним джерелом влади.

Проте аж до XX ст. концепція прав людини не одержувала адекватного національно-правового і міжнародного-правового втілення. Лише зазнавши неймовірні страхоття і колосальні трагедії двох світових війн, людство усвідомило необхідність юридичного закріплення концепції прав людини і вироблення механізмів захисту цих прав на національному і міжнародному рівні.

Так, у преамбулі Статуту ООН проголошується : «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості позбути майбутні покоління від бідувань війни, що принесла людству невимовне горе, і знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй...»

Міжнародне співтовариство в такий спосіб щиро погоджує проблему підтримки миру і безпеки з питаннями забезпечення прав і свобод людини. І це дійсно так, тому що держави, у яких нехтуються права людини й основні свободи, являють загрозу миру. Пояснюється це тим, що забуття зазначених прав звичайно призводить до тяжкої соціально-політичної й економічної ситуації в країні. Уряд такої країни, щоб відвернути невдоволення народу від внутрішніх проблем, як правило, акцентує народний гнів на зовнішніх ворогах, що найчастіше призводить до озброєних конфліктів.

Тому втручання міжнародного співтовариства з питання захисту і забезпечення прав людини в окремій державі не є порушенням принципу

невтручання у внутрішні справи. У преамбулі Загальної декларації прав людини 1948 р. затверджується, “що визнання гідності, властивим усім членам людської сім’ї, і рівних і невід’ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру”.

Концепція невід’ємності і неподільності прав, властивим людям у силу їхньої людської гідності, є широко визнаною у світі. Водночас не припиняються дискусії про юридичну природу і роль концепції прав людини в міжнародному праві. Починаються ці дискусії з того, що різні правові школи неоднаково тлумачать поняття «право». Одні вчені розуміють «право» у контексті прав людини як норму поведіння, що підлягає негайному виконанню, інші ж вважають, що це лише можливий зразок поведіння, звернений у майбутнє. Також складною є проблема імплементації міжнародних-правових норм з прав людини у внутрішнє законодавство держав і санкцій за невиконання або неналежне виконання таких норм.

Продовжуються також дискусії про співвідношення природного і позитивного права в концепції прав людини. Проте, незважаючи на дискусії, що продовжуються, по тим або іншим юридичним аспектам аналізованої проблеми (у силу її актуальності такі дискусії цілком зрозумілі і природні), можна зробити висновок про те, що в сучасному міжнародному праві сформувалася галузь, об’єктом якої є міжнародні відносини в області прав людини й основних свобод.

1. ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У сучасному міжнародному праві утворилась нова галузь – міжнародне гуманітарне право, що у свою чергу є складовою системи норм і принципів, які стосуються прав і свобод людини в цілому.

Міжнародне гуманітарне право – це сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між державами з приводу захисту прав людини й основних свобод для усіх, незалежно від раси, статі, мови ат релігії як у мирний час, так і в період збройних конфліктів.

Це наймолодша галузь сучасного міжнародного права, становлення якої відбувалось на Заході в другій половині ХХ ст., а в пострадянських державах, у тому числі і в Україні, бурхливий розвиток з 1991 р.

Характеристика міжнародного гуманітарного права.

- ✓ Міжнародне гуманітарне право виступає як самостійна галузь сучасного міжнародного права.
- ✓ Спеціальним об'єктом правового регулювання міжнародного гуманітарного права є міжнародні відносини, які за будь яких обставин забезпечують права людини й основні свободи усім фізичним особам, що перебувають під їх юрисдикцією.
- ✓ Спеціальним принципом міжнародного гуманітарного права є принцип рівності всіх, незалежно від статі, мови, кольору шкіри, раси, походження або будь-яких інших ознак. Цей принцип закріплений у п.3 ст. 1 Статуту ООН, у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародних пактах про права людини 1966 р. та інших документах.
- ✓ Міжнародне гуманітарне право складається із спеціальних інститутів захисту прав людини у мірний час, включаючи захист прав окремих категорій фізичних осіб, статусу іноземців, апатридів, біпатридів, та захисту прав людини у озброєних конфліктах.
- ✓ Міжнародне гуманітарне право володіє усіма необхідними, з погляду доктрини, системотворчими чинниками.

Основні джерела, що регулюють міжнародний захист прав людини.

Міжнародні угоди, що регулюють права людини, можна поділити на три групи:

До першої належать такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, Пакти про права людини й інші акти, що містять принципи і норми, які стосуються прав людини переважно в умовах миру.

До другої – міжнародні конвенції про захист прав людини в період збройних конфліктів. Це головним чином окремі положення Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 р.р. про закони та звичаї війни, а також чотири женецькі конвенції 1949 р. про захист жертв війни і Додаткові протоколи до них, прийняті в 1977 р.

Третя група – це міжнародні документи, у яких регламентується відповідальність за злочинне порушення прав людини як у мирний час, так і в період збройних конфліктів.

Загальна декларація прав людини, яка прийнята у рамках ООН 10 грудня 1948 р. (цей день щорічно святкується як Міжнародний день прав людини) проголосила у сфері захисту прав людини сучасне завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, що кожна людина і кожен орган суспільства намагалися шляхом освіти сприяти повазі цих прав і свобод. Загальна декларація прав людини складається з преамбули та 30 статей, в яких вперше в світі та міжнародних відносинах зазначений перелік основних громадянських, політичних, соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини. В основі всіх прав людини лежить принцип рівності. На основі Загальної декларації прав людини було прийнято більш ніж 50 багатосторонніх договорів про права людини, а саме : Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права.

“Право Женеви” історично склалося, що майже всі конвенції, що містять норми, які захищають інтереси військових, що вибули зі строю, і некомбатантів, приймаються на конференціях, які відбувалися в Женеві.

В сучасному міжнародному праві існують такі міжнародні конвенції які відносимо до “Права Женеви”: чотири конвенції про захист жертв війни 1949 р., згодом доповнені двома протоколами 1977 р. що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру. Ґрунтуючись на гуманітарних нормах Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. країни СНД підписали у 1993 р. Угоду про першочергові заходи для захисту жертв збройних конфліктів, що вступили в силу в листопаді 1994 р.

Багато наступних міжнародних документів про захист прав людини умовно поділяють на три основні групи, що присвячені питанням :

- боротьби з масовими порушеннями прав людини, із злочинами проти людяності;
- захисту прав окремих категорій індивідів;
- питанням правового статусу індивідів.

Принципи міжнародного гуманітарного права

1. Право війни – воюючі сторони не повинні завдавати шкоди одна одній без урахування мети війни, яка полягає в руйнації або ослабленні військової сили супротивника

а. “Право Гааги” – воюючі сторони не мають необмеженого вибору в засобах заподіяння шкоди супротивнику

❖ Принципи, властиві законам і звичаям війни

- *Принцип обмеження щодо учасників бойових дій* – воюючі сторони повинні залишити, тих хто не бере участі у бойових діях, за межами території проведення операції і утримуватись від атак на них. (тільки представники збройних сил мають право атакувати супротивника і протистояти йому; воюючі сторони повинні вживати всіх заходів для того, щоб звести до мінімуму збиток, який може бути завданий цивільному населенню під час акцій, спрямованих проти військових об’єктів.)

- *Принцип обмеження щодо об'єктів бойових дій* – атаки тільки тоді законні, якщо вони спрямовані на військові об'єкти, повна або часткова руйнація яких означатиме певну військову перевагу. (воюючі сторони повинні щадити, зокрема, добродійній, релігійні, наукові, культурні і художні установи, у тому числі й історичні пам'ятки; забороняється атакувати населенні пункти, які ніхто на обороняє; забороняється грабіж, у тому числі і невинуватого знищення або захоплення майна супротивника).
- *Принцип обмеження щодо засобів бойових дій* – зброя і способи ведення війни, що можуть спричинити надмірні страждання, заборонені. (заборонено військові дії, основані на зраді або зрадництві).

б. *“Право Женеві”* – особи, які беруть участь у воєнних діях і ті, хто безпосередньо не бере участі в них, мають право на повагу, захист і гуманне ставлення.

❖ *Принципи, притаманні ставленню до жертв збройних конфліктів*

- *Нейтралітет* гуманітарне сприяння (допомога) ніколи не втручається в конфлікт (в обмін на імунітет, що йому надається, медичній персонал повинен утримуватися від будь-яких ворожих дій; медичному персоналу надається захист як зцілителям; ніхто не може переслідуватися або бути засудженим за надання допомоги пораненим або хворим.)
 - *Природність* особи, що перебувають під захистом, повинні мати можливість вести нормальний спосіб життя, на скільки це можливо (полон – не покарання, а лише засіб утримати супротивника від стану, у якому він міг би завдати шкоди).
 - *Захист* держава повинна забезпечити захист на національному і міжнародному рівнях особам, що перебувають під її юрисдикцією (полонений перебуває не під владою військ, що полонили його, а у владі держави, якій належать ці війська; держава супротивника відповідає за умови й утримання під вартою полонених, а також за підтримання порядку і діяльності комунальних служб на окупованій території; жертви конфліктів повинні забезпечуватись міжнародним захистом у тому разі, якщо у них немає необхідного природного захисту).
2. *Права людини* – за всіх часів особистість повинна бачити гарантоване додержання її основних права і свобод, так само як і умов існування, що відповідають її гармонійному розвитку

❖ *Принципи, спільні для “права Женеві” і прав людини*

- *Недоторканість* особа має право на повагу до її життя, недоторканість як фізичну так і моральну, і до властивостей, невіддільних від її індивідуальності. (людина, що зазнала поразки в бою – недоторканна: капітуляція перед супротивником повинна врятувати їй життя; забороняються катування, принижуюче жорстоке ставлення; кожен має право на визнання себе суб'єктом права; кожен має право на повагу своєї честі, прав своєї сім'ї, своїх переконань і звичок; кожен, хто страждає, має бути захищений і має відчутти турботу, що необхідна в його становищі; кожен має право на обмін інформацією зі своєю сім'єю і

на одержання посилок, які полегшать його становище; ніхто не може бути довільно позбавлений права на свою власність)

- *Недискримінація* становлення до особистості не може залежати від її раси, статі, національної мови, соціального стану, добробуту, політичних, філософських, релігійних поглядів або будь-яких інших критеріїв (однак деяка різниця в ставленні може мати місце, щоб протидіяти іншим чинникам, які впливають з особистої ситуації людини, її потреб і страждань)
- *Безпека* кожна особистість має прав на безпеку (ніхто не може відповідати за діяння, яких він не вчинив; репресалії, колективне покарання, захоплення заручників і депортації повинні бути заборонені; кожна людина повинна мати користь з юридичних норм, визнаних цивілізованими народами; ніхто не може анулювати суб'єктивні права, надані гуманітарними конвенціями; забороняються масові порушення прав людини, злочини проти людяності)

❖ *Принципи, притаманні правам людини*

- *Свобода* кожний має право на повагу його особистої свободи (свобода думки, висловлювань, спілкування і релігії гарантується кожному; кожний має право говорити рідною мовою; ніхто не може бути безпідставно заарештований, узятий під варту або висланий з країни; ніхто не може бети принижений до становища раба; кожний має право вільно переміщатися, а також шукати країну свого притулку; кожний має право вільно реалізовувати свої політичні права)
- *Соціальний добробут* кожний має право на сприятливі умови життя (кожний, зокрема, має право на працю, на належні і сприятливі умови роботи, на соціальне обслуговування, вільну освіту, культурне життя і доступ до плодів наукового прогресу)
- *Захист прав окремих категорій індивідів* (рівною мірою повинні бути захищені політичні та інші права жінок, права дитини; правовий статус індивідів підлягає також захисту, зокрема питання громадянства одруженої жінки, без громадянства, статус апатридів та біженців, територіальний притулок тощо).

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Права людини з позиції міжнародного права – це права, що існують для характеристики правового положення особи в будь-якому сучасному суспільстві. Різноманітні суспільства мають різні соціальні можливості для забезпечення прав людини. Право та свобода – гарантована законом міра можливої поведінки особи або групи осіб. Свободу іноді розглядають як галузь людської поведінки, в яку держава зобов'язана втручатися.

2. МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ. РАДА ЄВРОПИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, СТРУКТУРА, ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ В РАДУ ЄВРОПИ

Найбільших успіхів в галузі захисту прав людини на міжнародному рівні

досягли європейські регіональні організації.

Найбільша міжурядова європейська організація яка була створена після другої світової війни у 1949 р. – це Рада Європи, її штаб-квартира знаходиться у Франції м. Страсбург.

Рада Європи була заснована десятьма західноєвропейськими державами, а саме Бельгія, Данія, Франція, Ірландія, Італія, Норвегія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Великобританія. 5 травня 1949 р. договором який був підписаний у Лондоні. На сучасному етапі РЄ охоплює все європейське співтовариство. З моменту заснування до РЄ увійшло ще 30 країн, Україна в РЄ увійшла у 1995 р.

Мета Ради Європи :

1. захист прав людини, парламентської демократії та владу закону.
2. розробляти договори між усіма країнами Європи з метою дотримання загальних норм в соціальній та правовій практиці.
3. сприяти розвитку створення в галузі цілісності Європи на засадах загальної цілісності та культури без обмежень.

З 1989 р. головними задачами Ради Європи були:

- Діяти в інтересах стабільності та захисту прав людини в європейських країнах посткомуністичного режиму.
- Допомогати країнам Центральної та Східної Європи здійснювати та закріплювати політичні, правові та конституційні реформи паралельно з економічними.
- Надавати технології в таких сферах діяльності, як права людини, місцева демократія, освіта, культура та навколишнє середовище.

Принципи Ради Європи:

- Плюралістична демократія,
- Повага прав людини,
- Верховенство права

Умовами прийняття в Раду Європи

- Гарантія свободи засобів масової інформації,
- Захист національних меншин,
- Дотримання основ міжнародного права,
- Обов'язковість підписання Європейської конвенції з захисту прав людини.

Структура Ради Європи :

Комітет Міністрів - складається з міністрів закордонних справ держав-учасниць або інших членів уряду. Комітет приймає рішення з питань які розглядає в формі рекомендацій урядам. З визначених питань його рішення мають обов'язковий характер. Засідання проводяться не менш ніж два рази на рік. Штаб-квартира знаходиться в Страсбурзі.

Парламентська Асамблея – включає в себе представників кожної держави-учасниці, які обираються (призначаються) зі складу парламенту. Передбачено різноманітне представництво: від Німеччини, Великобританії, Франції, Італії, Росії – по 18, від Іспанії, Туреччини, України – 12, від Греції, Бельгії та ін. – по 7, від Австрії, Болгарії, та ін. – по 6, від останніх – по 5, 4, 3, 2 представника. Асамблея являє собою дорадчий орган, який надає рекомендації Комітету Міністрів.

Конгрес місцевих та регіональних органів влади Європи – це на пів парламентських орган, який складається з національних делегацій обраних представників місцевого та регіонального рівня. Його робота проходить в двох палатах : палаті місцевих органів влади, та палаті регіонів.

Секретаріат – це адміністративний орган Ради Європи на чолі з Генеральним секретарем (обирається Парламентською Асамблеєю терміном на 5 років.)

Офіційні мови РЄ – англійська та французька. Переклад конвенцій або іншого документу на мову, яка не визнана офіційною, має назву як версія. Але текст, який пройшов процедуру ратифікації у вищому органі держави та опублікований в офіційному виданні, використовується термін “офіційний переклад”.

Відповідно до Статуту Ради Європи свобода особи, політична свобода і верховенство права, яким прихильні держави-члени, лежать в основі «будь-якої широкій демократії» У 1995 р. Україна на визначених умовах була прийнята в Раду Європи

Права людини й основні свободи в рамках Ради Європи закріплюються в міжнародних договорах (конвенціях і хартіях) і додаткових протоколах до них. До них відносяться :

1. Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод 1950 р. (на додаток до Конвенції прийнято 11 протоколів в різних напрямках співробітництва)
2. Європейська соціальна хартія 1961 р.

У цих договорах дається перелік прав, здійснення яких повинно гарантуватися кожній людині, що знаходиться під юрисдикцією держав-учасниць. Вони також установлюють європейські процедури нагляду і гарантій за дотриманням положень цих договорів. У 1997 р. Україна приєдналася до Конвенції 1950 р.

Рада Європи в 1987 р. прийняла Європейську конвенцію про попередження катувань і нелюдських або принижуюча гідність видів поведіння або покарання, що набрала сили в 1989 р.

На додаток до зазначених документів Комітет міністрів і Парламентська Асамблея РЕ розробили (або розробляють) інші угоди і рекомендації з питань прав людини, що роблять значний вплив на політику держав-членів у даній галузі. Ці договори закріплюють стандарти в галузі прав людини.

У зв'язку з тим, що права людини є цінністю вищого порядку і від рівня їх захисту і забезпечення в конкретній державі залежить багато в чому доля миру і безпеки, міжнародне співтовариство розробило визначені механізми контролю за дотриманням прав людини. Ці механізми приводяться в дію міжнародними органами й організаціями.

Існує багато всесвітніх та регіональних організацій які займаються різними аспектами міждержавного співробітництва в галузі прав людини. Серед всесвітніх можемо назвати ООН, ЮНЕСКО.

В компетенцію ООН, згідно її Статуту, входить всебічний розгляд проблем в галузі прав людини.

Функції ООН з питань захисту прав людини

- Приймають та виносять рішення
- Створюють конференції

- Проводять дослідження
- Здійснюють консультативну та технічну допомогу окремих країн.

В деяких випадках вона здійснює і контролюючу функцію, по дотриманню державами обов'язків взятих нами згідно Статуту ООН за міжнародними угодами.

Економічна та Соціальна Рада ООН один із головних органів ООН, який під керівництвом Генеральної Асамблеї ООН координує та соціальну діяльність ООН, спеціалізованих установ ООН, а також багато чисельних органів ООН. З питань захисту прав людини приймає резолюції або проекти резолюцій (в тому числі декларацій) та договори, які направляє для схвалення Генеральній Асамблеї. Щорічно Генеральна Асамблея ООН обирає 18 членів ЕКОСОП строком на 3 роки, але всього нараховується 54 члени ЕКОСОП. Вищим органом ЕКОСОП вважається чергова сесія. Щорічно ЕКОСОП проводить 3 сесії: організаційну – січень в Нью-Йорку, весняну (першу чергову сесію) – квітень-травень в Нью-Йорку, літню (другу чергову сесію) – липень-серпень в Женеві. Для надання допомоги в розгляді питань, які відносяться до прав людини, при ЕКОСОП створені Комісія з прав людини та Комісія з статусу жінок.

Комісія з прав людини - допоміжний орган ЕКОСОП, заснований у 1946 р., складається з 53 держав-членів Члени комісії (43 особи) обираються ЕКОСОП терміном на 3 роки. Засідання Комісії проходять у Женеві (Швейцарія).

Комісія має декілька власних допоміжних органів, у тому числі Підкомісію з попередження дискримінації і захисту меншин.

У своїй діяльності Комісія з прав людини виходила з базисних положень Статуту ООН.

У п. 3 ст. 1 цього документа закріплена одна з цілей ООН: «Здійснювати міжнародне співробітництво в рішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру й у заохоченні і розвитку поваги до прав людини й основних свобод для усіх, не залежно від раси, статі, мови і релігії». А ст. 55 встановлює, що сприяння загальній повазі і дотриманню прав людини й основних свобод для усіх не залежно від раси, статі, мови і релігії створює умови стабільності і добробуту, необхідні для мирних і дружніх відношень між націями.

Комісія подає ЕКОСОП пропозиції, рекомендації і доповіді щодо

- Хартії про права людини,
- міжнародних декларацій або конвенцій про цивільні свободи, права жінок, свободі інформації, захисту меншостей;
- попередження дискримінації по ознаку раси, статі, мови і релігії; всіх інших питань, що стосуються прав людини.

Оскільки в Статуті ООН не міститься конкретного переліку прав людини й основних свобод, було прийняте рішення підготувати декларацію прав людини. Таким чином, 10 грудня 1948 р. Загальна декларація прав людини була прийнята і проголошена в резолюції 217 А(III) Генеральної Асамблеї ООН “

У зв'язку з тим, що Загальна декларація прав людини була затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, цей документ не є юридично обов'язковим. Водночас у силу величезного політичного і морального авторитету положення

Загальної декларації стали включатися в конституції багатьох держав і в тексти міжнародних договорів.

Суттєвий внесок у справу захисту і забезпечення прав людини вносять спеціалізовані заснування ООН, зокрема Міжнародна організація праці (МОП) і ЮНЕСКО. У рамках МОП були розроблені і прийнята Конвенція № 100 про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності, Конвенція № 105 про скасування примусової праці, Конвенція № 95 щодо захисту заробітної плати й ін.

ЮНЕСКО в межах своєї компетенції також розробляє документи і конвенції, що захищають права людини. Найбільшу популярність одержала Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., що передбачає ліквідацію і попередження такої дискримінації, і прийнятті державами - учасниками Конвенції необхідних заходів для цього.

Перераховані акти є міжнародними договорами, положення які носять юридично обов'язковий характер для держав-учасниць, а в таких межах у якій вони відбивають міжнародний порядок, також і для всіх суб'єктів міжнародного права.

Водночас є документи, у яких розглядаються питання прав людини й основних свобод, але стосовно до «м'якого права»:

- Мінімальні стандартні правила поведінки з арештованими 1955 р.;
- Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку 1979 р.;
- Засоби, що гарантують захист прав тих, хто присуджений до страти, 1984 р.;
- Мінімальні стандартні правила, що стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх, 1985 р.; та інші.

Оскільки ці документи були затверджені резолюціями головних або допоміжних органів ООН, вони не є юридично обов'язковими. Проте багато держав втілили положення зазначених документів у своєму національному законодавстві.

Діяльність регіональних організацій в сфері захисту і забезпечення прав людини буде розглянута далі.

Рекомендується доцільним коротко зупинитися на проблемі класифікації прав людини, зафіксованих у міжнародних актах. Судячи з назв Пактів 1966 р., права людини можуть підрозділятися на: цивільні, політичні, економічні, соціальні культурні.

Починаючи з 70-х років, в юридичній науці і політології одержала широке поширення концепція «трьох поколінь» прав людини.

До першого покоління відносяться цивільні і політичні права, тому що саме вони спочатку рахувалися невід'ємною частиною людської особистості. Велика французька революція явилася родоначальницею концепції цього виду прав людини, тобто дана концепція має західне походження.

Друге покоління - це економічні, соціальні і культурні права людини. Вирішальний внесок у розробку цей концепції вніс СРСР і соціалістичні країни.

Поява *третього покоління* прав людини дослідники зв'язують із країнами, оскільки до цього виду прав ставляться так називані колективні, або солідарні права людини - право на самовизначення, на розвиток, на здорове навколишнє середовище і т.д.

Головна проблема, яка виникла в зв'язку третім поколінням прав, - це співвідношення прав людини, прав народів. Проте загальноновизнаного рішення даної програми поки досягти не вдалося.

Приведена вище класифікація не може рахуватися вичерпною, тому що в світі розвитку прав людини, природно, вона буде доповнюватися новими пунктами.

Комісія з прав людини створила в свою чергу експертний орган – *Підкомісію по попередженню дискримінації та захисту меншин*, яка складається з 26 незалежних експертів (що діють в особистій якості), та обираються таємним голосуванням з числа кандидатів, запропонованих урядом. Підкомісія проводить дослідження, призначає з цією метою спеціальних доповідачів, приймає резолюції та рішення або рекомендує Комісії прийняти ті або інші проекти резолюцій або рішення.

Комітет з прав людини ООН створений на основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXI) від 16 грудня 1966 р. у відповідності зі ст. 28 Пакту про цивільні і політичні права 20 вересня 1976 р.. Фактично Комітет є самостійним міжнародним органом, що складається з 18 незалежних експертів, що виступають в особистій якості.

Члени Комітету обираються з громадян держав - учасниць Пакту, які мають:

- високі моральні якості;
- признані компетентними в галузі прав людини,
- також береться до уваги користь участі декількох осіб, які мають юридичний досвід
- громадянство держави яка їх висовує.

Обираються таємним голосуванням, терміном на 4 роки і можуть бути переобрані при повторному висуненні їх кандидатур. Місцезнаходження Комітету - Женева.

Комітет має право здійснювати контроль за дотриманням положень Пакту про цивільні і політичні права шляхом розгляду:

- періодичних доповідей держав-учасників про прийняті ними заходи для реалізації положень Пакту;
- скарг держав-учасниць одна на одну про порушення положень Пакту;
- скарг індивідів при порушенні державою-учасницею прав, закріплених у Пакті.

Скарга індивіда повинна стосуватися тільки факту порушення Прав, зафіксованих у Пакті, і не повинна бути анонімною. Крім того, особа, що подає скаргу, повинна вичерпати усі внутрішні засоби захисту порушеного права або довести, що розгляд її справи не виправдано затягується. Визнавши скаргу прийнятною і прийняв до розгляду, Комітет просить держави-учасниці, які зазначені в скарзі, надати в шестимісячний термін пояснення по суті питання і зазначити засоби, що будуть прийняті на національному рівні для виправлення положення. Держава й особа, що направила скаргу, знаходяться перед Комітетом у рівних умовах.

Комітет проти катувань заснований на XXXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН у відповідності зі ст. 17 Конвенції проти катувань і інших жорстоких,

нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання 1984 р.

Комітет складається з 10 експертів, які вибираються державами-учасницями, при цьому приділяється увага справедливому географічному розподілу та доцільною участю декількох осіб, які мають юридичний досвід.

Функції комітету:

- вивчає доповіді;
- проводить конфіденційні розслідування, коли вважає, що факти обґрунтовані;
- здійснює визначені функції за рішенням спорів між державами-учасницями;
- призначає Погоджувальну комісію;
- розглядає повідомлення індивідів.

Європейський Суд з прав людини створений 21 січня 1959 р. як основний елемент контрольного механізму за дотриманням положень Європейської конвенції з захисту прав людини й основних свобод 1950 р. Штаб-квартира Суду знаходиться в Страсбурзі (Франція).

ЄСЗПЛ складається з кількості суддів, який рівний кількості держав-учасниць РЄ. Кожна держава має право включати в список 3 кандидати, але 2 повинні бути громадянами цієї держави. Засідання проводиться протягом неділі кожного місяця. Керівництво роботою ЄСЗПЛ здійснює голова та його заступник, які обираються членами ЄСЗПЛ на 3 роки. Суд розглядає подані справи в комітетах які складаються з 3 суддів, палатах – 7 суддів, та Великої палати – 17 суддів, в кількості обов'язково входить суддя що представляє в ЄСЗПЛ зацікавлену державу; остання обираються жеребкуванням.

Судді обираються терміном на 9 років

В даний час у контрольному механізмі по дотриманню положень Конвенції 1950 р. беруть участь три організації:

- Європейська комісія з прав людини,
- Комітет міністрів Ради Європи
- Європейський Суд з прав людини.

Суд може приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви про порушення одним із держав-учасниць прав, закріплених у Конвенції або протоколах до неї. При цьому заявники повинні додержуватися визначеної процедурної вимоги. Держави-учасниці зобов'язані не перешкоджати реалізації цього права.

Суд на прохання Комітету міністрів РЕ може робити консультативні висновки з правових питань, що стосуються тлумачення Конвенції 1950 р. і протоколів до неї.

Витрати Суду оплачуються Радою Європи.

ОБСЄ також має визначені механізми контролю по дотриманню прав людини. Так, будь-яка держава - член *ОБСЄ* може просити іншого члена організації надати інформацію з конкретного випадку порушення прав людини. Відповідь на такий запит повинний бути відправлений не пізніше 10 діб.

На прохання держави - члена організації можуть створюватися комісії експертів *ОБСЄ* для розгляду і можливого сприяння в рішенні проблем з прав

людини на її території.

Керівна рада (раніше Комітет старших посадових осіб) ОБСЄ, що складається з міністрів закордонних справ, бере участь у рішенні спірних питань по проблемі прав людини.

У 1992 р. була заснована посада Верховного комісара по справах національних меншостей ОБСЄ. Верховний комісар не виступає як *омбудсмен*, що відстоює права національних меншостей, а також не займається розслідуванням окремих випадків порушення прав людини. У його функції входить виявлення ситуацій міжетнічної напруженості, що можуть створювати погрозу для миру, безпеки або відношень між державами-учасницями ОБСЄ і сприяння їхньому як найшвидшому врегулюванню.

Генеральна Асамблея ООН 20 грудня 1993 р. прийняла резолюцію 48/141 про заснування посади Верховного комісара з прав людини відповідно до рішення Всесвітньої конференції з прав людини (Відень, 1993 р.). Відповідно до даної резолюції Верховний комісар з прав людини призначається Генеральним секретарем ООН і є його заступником. Він має статус «посадової особи ООН» і несе «під керівництвом і егідою Генерального секретаря основну відповідальність за діяльність Організації Об'єднаних Націй в галузі прав людини». Фактично ж Верховний комісар з прав людини здійснює загальне керівництво діяльністю Центру з прав людини ООН - структурного підрозділу Секретаріату ООН.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Зазначимо, що захист прав і свобод людини, це важливе питання яке стоїть перед усім суспільством не тільки перед Україною, але Україна є тим ланцюжком що стоїть на захисті інтересів не тільки громадян своєї країни а й всього народу. На території України інститут Омбудсмана регулюється Законом України “Про Уповноваженого Верховної Ради з пав людини” в ст. 1 зафіксовано, що Парламентській контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на захист прав кожного на території України і в межах юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який в своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. На сьогоднішній час в Україні цю посаду обіймає Ніна Карпачова.

3. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Статистика Міжнародного комітету Червоного Хреста свідчить, що протягом останніх 5 тис. років відбулося близько 14 тис. війн, у яких загинуло приблизно 5 млрд. людей. За останні 3 тис. 400 років на Землі було лише 250 років загального миру.

Перша світова війна спричинила загибель 10 млн. осіб (у пропорції 20 комбатантів на одну цивільну особу) та ще близько 21 млн. загинуло від епідемій. У Другій світовій війні було вбито вже 40 млн. чоловік, приблизно однаково комбатантів і цивільних осіб. Тільки в період між 1945 і 1966 рр. на Землі відбулося не менше 73 збройних конфліктів. За підрахунками експертів, у сучасних збройних конфліктах співвідношення убитих серед комбатантів і цивільних осіб буде вже

зворотним: у звичайній війні — 10 цивільних осіб на одного комбатанта; у ядерній війні — 100 цивільних осіб на одного комбатанта.

З урахуванням цього захист прав людини в період збройних конфліктів набуває неабиякого значення.

Правове становище учасників збройних конфліктів.

Комбатанти. Відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р., збройні сили сторін, які перебувають у конфлікті, "складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо цю сторону представляє уряд або влада, не визнана супротивною стороною. Такі збройні сили підкоряються внутрішній дисциплінарній системі, що, з-поміж іншого, забезпечує дотримання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів" (п. 1 ст. 43). Зважаючи на це положення, можна дати таке визначення.

Комбатанти — це особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебиває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), і мають право брати особисту участь у воєнних діях.

Відповідно до міжнародного права наданий комбатантам статус учасників активних бойових дій розглядається як сукупність властивих їм прав, характерних рис і особливостей.

Характерні риси та особливості комбатантів

- за комбатантами визнається право застосовувати воєнне насильство;
- до самих комбатантів може застосовуватися воєнне насильство;
- комбатанти, які потрапили під владу супротивної сторони, є військовополоненими;
- статус комбатанта не поширюється на найманців.

Відповідно до Женевських конвенцій 1949 р. учасниками бойових дій вважаються:

- особовий склад регулярних збройних сил;
- ополчення і добровольчі загони (які входять і які не входять до складу регулярних збройних сил);
- особовий склад організованих рухів опору, якщо він відповідає таким умовам:
 - має на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих;
 - має певний і чітко видимий здалеку розпізнавальний знак; відкрито носить зброю;
 - додержується у своїх діях законів і звичаїв війни;
- члени екіпажів торговельних суден і цивільних літаків, що безпосередньо беруть участь у воєнних діях;
- населення, яке при наближенні супротивника взялося за зброю, коли воно відповідає двом умовам:
 - відкрито носить зброю;
 - додержується законів і звичаїв війни.

Найманці. Спираючись на ст. 47 Додаткового протоколів до Женевських

конвенцій 1949 р., можна дати таке визначення.

Найманець — це будь-яка особа, що:

- а) спеціально завербована на місці або за кордоном для участі у збройному конфлікті;
- б) фактично бере особисту участь у воєнних діях;
- в) керується здебільшого бажанням одержати особисту вигоду або матеріальну винагороду;
- г) не є ані громадянином сторони, яка перебуває в конфлікті, ані особою, що постійно проживає на території, контрольованій даною стороною;
- д) не входить до особового складу збройних сил сторони, яка перебуває в конфлікті;
- е) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особа, що входить до складу її збройних сил.

За останньою ознакою, що характеризує найманця (пункт "е"), його відрізняють від військових радників, які направляються на службу до іноземної армії за згодою між державами і не беруть особистої участі у воєнних діях.

Зважаючи на те, що найманці вербуються, використовуються, фінансуються і навчаються для діяльності на порушення таких принципів міжнародного права, як суверенна рівність, політична незалежність, територіальна цілісність держав і самовизначення народів, Генеральна Асамблея ООН своєю резолюцією прийняла 4 грудня 1989 р. Міжнародну конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. Ця конвенція уточнює спрямованість неправомірних насильницьких дій найманців:

- повалення уряду або інший підриг конституційного ладу держави;
- підриг територіальної цілісності держави.

За визначенням ст. 3 цієї конвенції найманець, який бере безпосередню участь у воєнних або спільних насильницьких діях, вчиняє злочин за змістом цієї конвенції.

Найманець не має права на статус комбатанта або військовополоненого.

Будь-яка особа, яка вербує, використовує, фінансує або навчає найманців, чинить злочин, як визначено Конвенцією 1989 р. (ст. 2).

Конвенція передбачає, що норми, які містяться в ній, мають застосовуватися без шкоди для права збройних конфліктів і міжнародного гуманітарного права, включаючи положення, що стосуються статусу комбатантів або військовополонених (ст. 16).

Добровольці. Факти участі добровольців у складі діючих армій воюючих сторін мали місце в історії багатьох війн. Ось чому Гаазькі конвенції 1907 р. приділили цій категорії учасників бойових дій особливу увагу. Використовуючи понятійний апарат Конвенції про права та обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку сухопутної війни 1907 р., можна дати таке визначення.

Добровольці — це приватні особи, які самі переходять кордон з метою вступити на службу до збройних сил однієї з воюючих сторін.

На відміну від найманця доброволець включається до особового складу збройних сил, у результаті чого він набуває статусу комбатанта. При цьому воююча сторона “відповідальна за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її військових сил”.

Шпигуни (вивідачі). Цій категорії осіб, що беруть у той або інший спосіб участь у збройних конфліктах, приділялася увага в Додатку до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р., а також у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій 1949 р. На підставі зазначених міжнародних актів можна дати таке визначення.

Шпигуном (вивідачем) може бути визнана така особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка, діючи таємним способом або під вигаданими приводами, збирає відомості в районі воєнних дій даної сторони з наміром повідомити їх супротивній стороні.

У разі затримки (арешту) під час шпигунства така особа "не має права на статус військовополоненого, і з ним можуть поводитися як зі шпигуном" (ст. 46 Додаткового протоколу I).

У Додатковому протоколі I є низка положень, що містять ознаки, за якими шпигунство відрізняють від інших дій комбатантів. Так особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається-збирати інформацію на території, контрольованій супротивною стороною, не вважається особою, що займається шпигунством, якщо, діючи у такий спосіб, вона *носить формений одяг* своїх збройних сил.

Так само діяльність такої особи не вважається шпигунською, якщо *вона не діє обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів.*

Якщо така особа потрапляє під владу супротивної сторони, вона не втрачає свого права на статус військовополоненого, і з нею не можуть поводитися як зі шпигуном.

Парламентери. Докладно про парламентарів ідеться в статтях XXXII—XXXIV Додатку до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.

Парламентаром вважається особа, уповноважена однією з воюючих сторін почати переговори з Іншою стороною і яка прибуває з білим прапором.

І сам парламентар, і сурмач або барабанщик, що його супроводжують, а також прапороносець і перекладач користуються правом недоторканності.

Начальник військ, до якого відправлено парламентаря, не зобов'язаний прийняти його за будь-яких обставин. Він може вжити всіх необхідних заходів, аби перешкодити парламентарю скористатися покладеним на нього дорученням для збирання інформації. Він має також право у разі зловживань з боку парламентаря тимчасово його затримати. Парламентар втрачає право на недоторканність, якщо буде позитивним і безсумнівним способом доведено, що він скористався своїм привілейованим становищем для підмови до зради або для її вчинення.

Військовополонені. У ст. 44 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. поняття військовополоненого визначено лаконічно: *будь-який комбатант, що потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим.* Водночас про цю категорію учасників збройних конфліктів докладно сказано в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р.

Зокрема, у ст. 4 конвенції сказано, що військовополоненими є особи, які потрапили під владу ворога і належать до однієї з таких категорій:

- ❖ весь особовий склад збройних сил сторони, яка перебуває в конфлікті;

- ❖ особовий склад добровольчих загонів та інших ополчень, включаючи особовий склад організованих рухів опору, якщо вони відповідають нижченаведеним умовам:
 - а) мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих;
 - б) мають певний і чітко видимий здалеку розпізнавальний знак;
 - в) відкрито носять зброю;
 - г) додержуються у своїх діях законів і звичаїв війни.
- ❖ особовий склад регулярних збройних сил, що вважає себе підпорядкованим урядові або владі, не визнаних державою, яка тримає в полоні;
- ❖ особи, які йдуть за збройними силами, але не входять до їх складу безпосередньо (постачальники, військові кореспонденти тощо);
- ❖ члени екіпажів суден торговельного флоту, екіпажів цивільної авіації сторін;
- ❖ населення не окупованої території, яке при наближенні ворога стихійно з власної ініціативи стає до зброї для боротьби з військами, що вторгаються.

Конвенція прирівнює до військовополонених за ознакою поводження з ними таких осіб:

- ❖ інтернованих на розсуд держави, що окупує, осіб, які належать або належали до збройних сил окупованої країни;
- ❖ осіб, які підлягають Інтернуванню відповідно до міжнародного права, відповідно до дипломатичної і консульської практики і договорів.

Конвенція застерігає, що медико-санітарний склад і духовний персонал, затримані державою, яка тримає в полоні, з метою надання допомоги військовополоненим, не повинні вважатися військовополоненими (ст. 33).

У цілому ж конвенція застосовується до військовополонених з того моменту, коли вони потраплять під владу ворога, і аж до їх остаточного звільнення і репатріації (ст. 5).

Загальновизнаним принципом міжнародного гуманітарного права стосовно військовополонених є те, що військовополонені перебувають під владою ворожої держави, але не окремих осіб або військових частин, що взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, що може бути покладена на окремих осіб, саме держава, яка тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Таким чином, прийняття основних міжнародно-правових актів інституту захисту прав людини у період збройних конфліктів свідчить про динамічний розвиток міжнародного гуманітарного права у наш час. Цьому сприяє активна діяльність інституційного механізму ООН, діяльність суб'єктів міжнародного права, а також таких міжнародних організацій, як Міжнародний комітет Червоного Хреста та інших.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

У сучасному міжнародному праві утворилась нова галузь – міжнародне гуманітарне право, що у свою чергу є складовою системи норм і принципів, які

стосуються прав і свобод людини в цілому.

Міжнародне гуманітарне право – це сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між державами з приводу захисту прав людини й основних свобод для усіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії як у мирний час, так і в період збройних конфліктів.

Це наймолодша галузь сучасного міжнародного права, становлення якої відбувалось на Заході в другій половині ХХ ст., а в пострадянських державах, у тому числі і в Україні, бурхливий розвиток з 1991 р.

Характеристика міжнародного гуманітарного права.

Міжнародне гуманітарне право виступає як самостійна галузь сучасного міжнародного права.

Спеціальним об'єктом правового регулювання міжнародного гуманітарного права є міжнародні відносини, які за будь яких обставин забезпечують права людини й основні свободи усім фізичним особам, що перебувають під їх юрисдикцією.

Спеціальним принципом міжнародного гуманітарного права є принцип рівності всіх, незалежно від статі, мови, кольору шкіри, раси, походження або будь-яких інших ознак. Цей принцип закріплений у п.3 ст. 1 Статуту ООН, у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародних пактах про права людини 1966 р. та інших документах.

Міжнародне гуманітарне право складається із спеціальних інститутів захисту прав людини у мирний час, включаючи захист прав окремих категорій фізичних осіб, статусу іноземців, апатридів, біпатридів, та захисту прав людини у озброєних конфліктах.

Міжнародне гуманітарне право володіє усіма необхідними, з погляду доктрини, системотворчими чинниками.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ТЕМИ

В ході лекції розглянуто лише частину з того значного кола питань, що необхідно буде опанувати майбутнім юристам при вивченні курсу «Міжнародне публічне право».

Саме тому при підготовці до практичних занять з теми рекомендується звернутись не лише до базових підручників, а ще й до інших джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри загальноправових дисциплін.

В процесі вивчення теми пропонується для кращого засвоєння навчального матеріалу ознайомитись з підручниками та посібниками з числа зазначених у списку літератури. При використанні джерел зарубіжних авторів необхідно опанувати навчальний матеріал, корегуючи його з урахуванням положень законодавства України.

Пропонується звернути особливу увагу на низку питань, що є дискусійними серед науковців, а тому іноді відзначаються суттєво відмінними один від одного поглядами вирішення теоретичної проблеми.